

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Den Gamle By

DANMARKS KØBSTADMUSEUM

2000

Den Gamle By 2000

Særligt tilegnet Den Gamle Bys Venner
under protektion af Hendes Majestæt Dronningen

Redaktion Thomas Bloch Ravn og Elsebeth Aasted
Papir 135 g Satimat Club
Skrift Adobe Garamond
Design Møllerup Designlab A/S
Tryk Poul Kristensen Grafisk Virksomhed a/s
ISBN 87-89328-13-2
ISSN 0909-945 x
© Den Gamle By og forfatterne
Omslagsbillede Møntmestergården på Store Torv i Den Gamle By, sommeren 2000.
Foto Knud Nielsen.

Indhold

Thomas Bloch Ravn Dansk Center for Byhistorie ved Historisk Institut og Den Gamle By	7
Elsebeth Aasted Musik i Borgmestergården. En kavalkade i toner	12
Thomas Bloch Ravn At sætte publikum i centrum	22
Thomas Bloch Ravn Levendegørelse	31
Tove Engelhardt Mathiassen Borgerlige billeder	55
Birgitte Kjær Kvindesag og kvindetøj	64
Tove Engelhardt Mathiassen Mellem tugt og leg – om barndommen i købstaden	74
Jens Ingvordsen 'Hjælp mig o Gud!' Om et projekt og en urmager	88
Thomas Bloch Ravn Årsberetning	100
Den Gamle Bys sponsorer 2000	133
Åbningstider og arrangementer 2001	138

Dansk Center for Byhistorie ved Historisk Institut og Den Gamle By

Af Thomas Bloch Ravn

Historisk Institut ved Aarhus Universitet og Danmarks Købstadmuseum Den Gamle By stifter pr 1.januar 2001 Dansk Center for Byhistorie. Museumsdirektør, mag.art. Thomas Bloch Ravn orienterer om baggrunden for og tankerne med dette samarbejde.

Der er næppe nogen, der ved hvorfor, men i hvert fald har Historisk Institut og Den Gamle By ikke tidligere haft større, fælles projekter om undervisning og forskning. Sådan er det heldigvis ikke længere, for i efteråret 1999 og foråret 2000 forestod museets videnskabelige personale undervisningen af ældre studerende ved Historisk Institut i emnet de danske købstæders historie.

Samarbejdet blev en succes, og Historisk Institut og Den Gamle By går nu ind i et nærmere samarbejde med henblik på styrkelse af forskningen i de danske byers historie.

Et kursus i de danske købstæders historie

Godt 30 studerende fulgte kurset i de danske købstæders historie, som blandt andet behandlede emner som de danske byers historie i hovedtræk, byernes rum, boligformer og familiestruktur, handel, lavsvæsen og håndværk, købstædernes landbrug, kirkens rolle og dannelsen af den borgerlige offentlighed. Der ud over var der en pointe i samarbejdet, at de studerende skulle have et indblik i, hvordan man bruger museumsgenstande som historiske kilder.

De studerende gav klart udtryk for, at lærernes museumsbaggrund gav nye dimensioner i undervisningen, og specielt præsentationen af museumsgenstande som historiske kilder tiltrak sig stor interesse.

For museets videnskabelige personale var undervisningen en god anledning til at blive ajour med den videnskabelige litteratur inden for de emneområder, der knytter sig til by-

*Oliemaleri af
Hans Christian Ley
(1828-75) fra 1873
forestillende Vestergade i
Randers omkring 1830.
Den Gamle By 3:99.
Foto Knud Nielsen.*

historien, og samtidig var det spændende at få bedre føling med, hvad der rører sig i studenterkredse på universitetet.

Mange byhistorier, men ingen dansk byhistorie

Det var imidlertid et stort savn i undervisningen, at der ikke findes en tidssvarende, videnskabeligt baseret fremstilling af de danske byers historie.

Nok er der de senere år udgivet adskillige vægtige værks-serier om enkelte byers historie; for eksempel i Odense, Ålborg, Århus, Vejle, Kalundborg, Esbjerg, Roskilde og Viborg. Og nok er der fremlagt betydningsfulde forsknings-resultater i projekterne Scandinavian Atlas of Historic Towns og Projekt Middelalderbyen – begge støttet af Statens Humanistiske Forskningsråd.

Men en samlet fremstilling, der betragter de danske byers historie i et overordnet, komparativt perspektiv, er ikke set siden Gunnar Olsen i 1943 udgav sin 158-siders, populær-videnskabelige oversigt De danske købstæder gennem tiderne.

Det betød for det første, at den litteratur, som de studerende skulle læse i forbindelse med undervisningen, nødvendigvis måtte sammenstykkes af et stort antal mindre tekster, som ifølge sagens natur aldrig havde været tænkt som en helhed.

For det andet betød det, at det kom til at stå mere og mere klart, at de personer og institutioner, der arbejder med byhistorie, bør samle kræfterne med henblik på at skabe et forskningsmiljø, hvor det er byforskningen, der er i fokus.

Nyt bogværk om de danske byers historie

Tilsvarende erkendelser er man nået frem til mange andre steder: I Statens Arkiver, på Aarhus Universitet, Syddansk Universitet og Ålborg Universitet og ikke mindst i det forskernetværk, som går under betegnelsen Dansk Komité for Byhistorie.

Med udgangspunkt i disse fora er der nedsat et udvalg til at berede grunden for udgivelse af en værkserie om de danske byers historie. Udvalget består af formanden for Dansk Komité for Byhistorie, professor, dr.phil. Helge Gamrath, Aalborg Universitet, arkivar, dr.phil. Ole Degn, Landsarkivet for Nørrejylland, lektor, dr.phil. Bjørn Poulsen, Århus

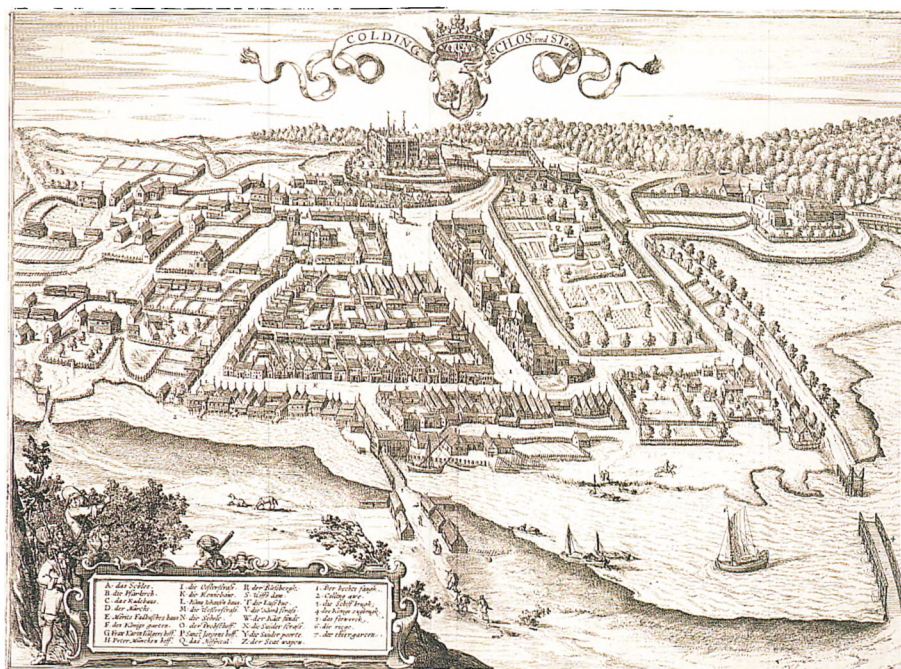
Universitet samt undertegnede fra Den Gamle By, Danmarks Købstadmuseum.

Det er udvalgets forhåbning, at der i løbet af et par år, kan tilvejebringes økonomisk grundlag for et sådant projekt, som har den ambitiøse målsætning at få skrevet og udgivet et fembindsværk med en forskningsbaseret, populærvidenskabelig skildring af de danske byers historie fra jernalderen til i dag ud fra en tværvidenskabelig synsvinkel, der forener blandt andet historiske, arkæologiske, kulturgeografiske og etnologiske problemstillinger.

De seneste par årtier er der blevet udarbejdet videnskabeligt baserede værkserier om socialhistorie, arkitekturhistorie, håndværkshistorie, toldhistorie, industrihistorie, landbrugs-historie, posthistorie, identitetshistorie, søfartshistorie og jernbanehistorie.

Der er bred enighed om, at tiden nu er moden til at give et samlet billede af de danske byers historie, og flere har ment at et sådant projekt passende kunne høre hjemme i Danmarks Købstadmuseum Den Gamle By.

Kobberstik over Kolding by fra Braun og Hogenbergs Civitates orbis terrarum, senere tryk fra ca. 1682. Den Gamle By 25:99. Foto Knud Nielsen.

der med midler fra diverse forskningsprogrammer, fonde og private virksomheder foretager undersøgelser af såvel historiske fænomener som nutidige forhold set i et historisk lys. I dansk sammenhæng er centret en nydannelse, der nedbryder muren mellem universitet og museumsverden og som samtidig giver de forskerstuderende en chance for at kombinere deres forskning med formidling i kontakt med Fiskeri- og Søfartsmuseets mange besøgende ¹.

Det er en nærliggende tanke, at Dansk Center for Byhistorie kan udvikle sig på lignende måde.

I første omgang skal der ansættes en handlekraftig leder med solid byhistorisk baggrund, som kan varetage opbygningen af centret. Dernæst vil det være en ideel løftestang, hvis produktionen af en værkserie om de danske byers historie bliver en realitet og henlægges til centrets regi. Og endelig vil dette forhåbentlig give basis for løsning af opgaver for diverse forskningsprogrammer, myndigheder og private firmaer.

Alt sammen til gavn for et udviklende samarbejde mellem universitet, museum og andre byhistoriske interessenter med henblik på at få bragt dansk byforskning op på et niveau, der svarer til den forskning, der foregår i de fleste af vore nabolande.

Noter

1. Se nærmere om Center for Maritim og Regional Historie i Sjøklæn 1999. Årbog fra Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, Esbjerg 2000 s.141-49 samt www.fimus.dk

Musik i Borgmestergården

En kavalkade i toner

Af Elsebeth Aasted

I Den Gamle By arbejdes der meget med stemninger, og en metode i forsøget på at fange eller fremkalde en stemning er at anvende musik og lyde, der skaber associationer. Derfor er der kommet musik i flere af Den Gamle Bys interier, senest i Borgmestergården. Museumsinspektør, ph.d. Elsebeth Aasted fortæller om tankerne bag tilrettelæggelsen af musikken og om komponisterne. Værkerne er indspillet på en cd, som kan købes i Den Gamle By.

Noget af det ganske enestående ved at gå en tur i Den Gamle By er den stemning og de sanseindtryk, som museet umiddelbart byder på og som man ikke behøver at have nogen videre forudsætninger som besøgende for at opfatte og få ind under huden. Hvis man ønsker at give en fornemmelse af stilen i en given periode er musikken et væsentligt redskab, netop fordi den går ind på følelserne i første omgang og ikke på intellektet. Musikken kan, anskuet på denne led, fungere som et mentalitetshistorisk fænomen, der fortæller om tidens smag og de mennesker, der anvendte den. Derfor er Den Gamle By begyndt at arbejde med toner i interierne og havde på museets venedag den 2. april 2000 premiere på de kompositioner, som er blevet indspillet til fire rum i Borgmestergården.

Kammermusik i 200 år

Det drejer sig om musik gennem 200 år. Kavalkaden starter i 1620erne ved renæssancen, går videre til 1700tallet i pyramidesalen og herfra til Louis XVI i 1790erne for at slutte i 1848. Der er tale om salsmusik eller musik udøvet i det private kammer, heraf det senere udledte ord kammermusik om de små sluttede ensembler.

Musikken til Borgmestergården er indspillet under ledelse af Erik Kaltoft, der er pianist og til dagligt underviser på Musikonservatoriet i Århus. Han har fået hjælp af en række dygtige professionelle solister: Anne Mette Balling (sopran),

*Borgmestergårdens
renæssancetue fra 1625.
Foto Knud Nielsen.*

Mette Grosbøl Poulsen (sopran), Birgitte Frieboe (alt), John Kjølner (tenor), Lars Thodberg Bertelsen (bas), Signe Madsen (violin), Charlotte Norholt (fløjte), Toke Møldrup (cello) og Erling Møldrup (guitar). Musikken er blevet indspillet ganske som den ville have lydt, hvis den blev spillet i de pågældende stuer, altså uden tilsætning af kunstig volumen.

I de 200 år fra 1600tallet til 1800tallet, som der her er tale om, kunne man opleve musik i kirken, i teatret, på torve og ved markeder og endelig i de private saloner. Under Frederik III (1648-70) og Christian V (1670-99) opnåede borgermusikken en opblomstring både i hovedstaden og i provinsen, som næppe kan måle sig med noget før eller siden. Selv til små almindelige herreselskaber, hvor kun ganske få personer var forsamlet, skulle man have musik – i reglen tre musikere heriblandt meget gerne en blæser. Det hed sig, at vinen bedre gled ned under disse omstændigheder.

Det var borgerstandens stigende velstand, der gjorde, at musikken gradvist fandt indpas i borgerhjemmene. Hoffets smag smittede af på borgerskabet og påvirkede dem i den musik, de valgte at opføre og lytte til. Den musik man nød, var først og fremmest, hvad man kan kalde en 'udøvermusik' – det var de udøvende amatørmusikers optagethed af musikken, der stod i centrum snarere end tilhørernes udbytte af koncerten.

Renæssancestuen, 1625

Renæssancen er på den ene side præget af fromhed og afholdenhed og på den anden side kendetegnet ved en enorm pragt og storslået munterhed. Begge dele har man prøvet at ramme i valget af musik til Borgmestergårdens renæssancestue. Musikken er dels af de danske komponister Mogens Pedersøn og Søren Terkelsen, dels af den engelske John Dowland.

Det er endnu et princip, man har lagt til grund for tilrettelæggelsen af musikken til de fire rum, at der så vidt muligt skulle være tale om både danske og udenlandske komponister. Danmark var heller ikke dengang et isoleret fænomen, men blev tværtimod påvirket af strømningerne fra den store verden udenfor landets grænser – også i høj grad på det kunstneriske område.

I Italien opstod der i 1500tallet en verdslig vokalmusik, som stillede store krav til udøvernes stemmer. Det var madrigalen. Den blev både dyrket indendørs og udendørs som et selskabeligt tidsfordriv. Madrigalen krævede ikke nødvendigvis medvirken af instrumenter, men karakteristisk for genren var, at den forudsatte stor dygtighed af sangerne og fordrede sans for de mange små raffinementer i digtet og kompositionen. Digtene var fine stemningsbilleder, ofte kærlighedslyrik, mens kompositionen i høj grad hvilede på stemmernes selvstændighed og legede med et væld af udtryk, der fremhævede hvert enkelt ords betydning. Madrigalsangen var en kunst for de dannede kredse. Den blev dyrket både af mænd og kvinder, såvel ved hoffet som i de mere velhavende dele af borgerskabet.

1600 til 1620 var en yderst frugtbar periode i dansk musikliv med en sand blomstring på den skabende musiks område. Mogens Pedersøn (ca. 1585-1623) indtog en fremtrædende plads blandt periodens danske komponister. Han var ansat ved Christian IVs hof som sanger og blev siden kongens vicekapelmester. I hans madrigaler uden akkompagnement finder man det religiøse og til tider let sorgfulde element i musikken. De udtryksfulde madrigaler er overvejende kirketonale i deres holdning, mens de stemningskabende og lydmalende elementer følger tidens skik. Det vil sige, at de melodiske linier stiger, når teksten beskriver solopgang eller noget ophøjet og de falder, når teksten beskæftiger sig med mørke eller sorgfulde begivenheder. Teksten hos Mogens Pedersøn har et lyrisk fortællende element og handler ofte om kærlighed eller skildringer af naturen. De to madrigaler i renæssancestuen 'Ecco la primavera' og 'Fuggi, fuggi, o mio core' er oplagte eksempler til belysning af hans internationale stil.

John Dowland (1562-1626) var lutspiller såvel som komponist og vældig populær for sine kompositioner både i sit hjemland England og i det øvrige Europa. I lighed med Mogens Pedersøn blev han engageret ved Christian IVs danske hof, hvor han virkede fra 1598 og otte år frem i tiden. Kongen satte så stor pris på hans musik, at Dowland fik en aflønning, der på årsbasis svarede til hoffets øverst placerede embedsmænd. En lidenskabelig tungsindighed kendetegner hans stil og det er derfor ret betegnende, at han

giver en af sine danse titlen 'Semper Dowland, semper dolens' – altså 'Altid Dowland, altid sorgfuld'. De to luttstykker 'Lachrimae Pavane' og 'The King of Denmarks Galliard' spilles i renæssancestuen på en moderne altguitar.

Søren Terkelsen (ca.1606-1656) indlagde sig især betydning i sin samtid og for så vidt også i eftertiden ved at være den første, der fik samlet og trykt en række verdslige viser med melodier til dansk tekst kaldet 'Astrée Sjungekor'. Samlingen, der udkom i tre dele i årene 1648-54, eksisterer i dag som den eneste af sin art fra 1600tallet. Det var frivole og livlige sange, som det også fremgår af de to, der er blevet valgt til renæssancestuen, nemlig 'O skønneste Hyrdind' og 'Druckenskabs oc Vinens sælsomme virckelse'.

Pyramidesalen, 1723

Når man taler om 1700tallet og Danmark kommer man også uvilkårligt til at sige navnet på vores store komedieforfatter Ludvig Holberg (1684-1754). Han var en yderst dannet og meget musikalsk begavet person. Holberg arrangerede gennem en længere periode små musikalske sammenkomster i sit hjem i Fiolstræde i København både for amatører og professionelle musikere. Under et besøg i England fra 1706 til 08 havde han dyrket musik og det fortsatte han med vel hjemme i Danmark igen. Holberg spillede både blokfløjte, violin og cello. Der eksisterede mange musikalske selskaber på denne tid og man kunne mod betaling få lov at overvære deres koncerter. Musikken, der blev spillet, var især italiensk eller tysk.

Holbergs absolutte yndlingskomponist var den italienske violinist Archangelo Corelli (1653-1730). I Borgmestergårdens pyramidesal klinger der derfor en trionsonate i A-dur af Corelli for violin, cello og cembalo. Den italienske komponist opnåede stor international berømmelse i sin samtid og hans produktion betegner et højdepunkt indenfor instrumental barokmusik i Italien. Hans værker blev i rigt mål distribueret gennem utallige genoptryk af nodeark i løbet af hele 1700tallet. I sine værker falder Corelli ikke for fristelsen til det blomstrende virtuose, som ellers var på mode, men holder sig til en afklaret og ren stil uden tilstræbte forsiringer.

Fra samme periode som Corelli stammer en anden udenlandsk og i Danmark særdeles velkendt komponist, nemlig Georg Friedrich Händel (1685-1759), der var født tysk, men som siden blev engelsk statsborger. Händel traf Corelli personligt ved en rejse til Italien fra 1706-10 og er på visse punkter inspireret af dennes musikalske produktion. Af Händels umådeligt righoldige repertoire spilles en tysk arie 'Singe Seele, Gott zum Preise' for sopran, violin, cello og cembalo. Værket er et typisk eksempel på den type musik, man opførte for sig selv og hinanden i de private saloner. Händel står som sin tids mest berømte komponist og en stor del af hans værker blev trykt i samtiden, hvilket var med til at gøre hans musik velkendt og spillet viden om. Han leverede ikke alene musik til hoffets pompøse fester, men bidrog også til den nye borgerlige musikkultur.

Den tredje komponist, som har lagt musik til pyramidesalen, er dansk. Hans navn er Martinus Ræhs d.y. (1702-1766). Han ernærede sig som stadsmusikant i Århus fra 1731 til 1754. Som sådan var hans gøremål mange og alsidige. Det var stadsmusikantens hverv, at spille til højtidere og fester, både de offentlige og private, men han skulle også udføre vagtjeneste og blæse alarm i tilfælde af brand eller anden fare. Musikanten havde privilegium på at udføre musik i byen og han havde både læredrenge og svende i sit levebrød. Stadsmusikantens evige problem var de mange

*Borgmestergårdens såkaldte pyramidesal fra 1723 opkaldt efter den karakteristiske vægdekoration.
Foto Knud Nielsen.*

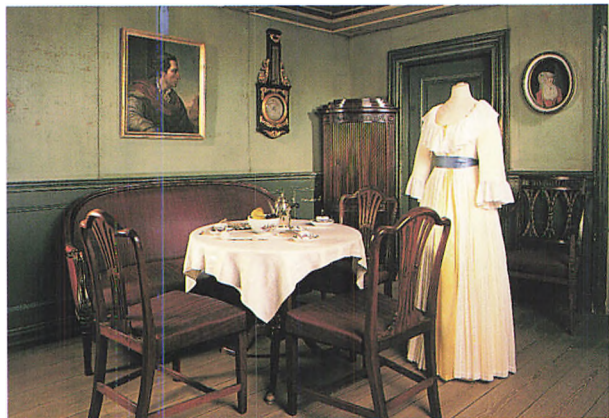
fuskere, som bevægede sig ind på hans enemærker og leverede musik til byens befolkning, skønt de ikke var bemyndigede til det. Ræhs førte en ihærdig kamp mod disse musikere og måtte mere end én gang lide korporlig overlast på den konto. Morten Ræhs var fløjtespiller og optrådte i en tidlig alder som vidunderbarn på instrumentet. Han blev af sin samtid anset for at være landets førende danske virtuos på fløjte. De eneste af Ræhs' kompositioner, som vi i dag har kendskab til, er 15 sonater for fløjte med continuo. Det er én af disse – Sonata seconda per la flauto traverso – der spilles i pyramidesalen.

Louis XVI stuen, 1797

Mod slutningen af 1700tallet er Kunzen og Haydn populære og ofte fremførte komponister. Som typiske repræsentanter for perioden er det derfor deres musik, man kan høre spille i Louis XVI stuen.

Friedrich Ludwig Aemilius Kunzen (1761-1817) var fra 1795 og frem til sin død ansat som kapelmester ved Det Kongelige Teater og han kom i allerhøjeste grad til at sætte sit præg på det københavnske musikliv. Med sine operæer Holger Danske, Dragedukken og Vinhøsten, som blev opført på nationalscenen, var han med til at forme en ny udvikling indenfor den musikalske genre i Danmark. Kunzens instrument var klaveret og i Louis XVI stuen spiller hans sonate for klaver i cis-mol.

Kompositionerne fra Joseph Haydns (1732-1809) håndvinder for alvor indpas i Danmark i 1770erne og 80erne

*Borgmestergårdens
Louis XVI stue fra
1797.
Foto Knud Nielsen.*

og første gang, man kunne høre en af hans symfonier opført her i landet, var i 1780 ved en privat koncert i Kongens Klub.

Det er Haydn, der får æren for at have skabt symfoniens og strykekvartetens klassiske form. Han var utrolig produktiv og nød respekt for sine fantasifulde kompositioner og sin professionalisme hos sine samtidige Mozart og Beethoven. Der er en lethed og ynde over hans musik og man kan godt høre, at han har modtaget betydelige impulser og inspiration fra Mozart. De værker, Haydn skabte under indflydelse af Mozart, er i dag hans mest spillede satser. Af de hen ved 40 klavertrioer, som Haydn er mester for, er det værd at fremhæve klavertrio i G-dur Hob XV:25, som spilles i Louis XVI stuen. Ikke mindst den livlige og temperamentsfulde sidste-sats Rondo all'Ongarese er en nydelse for øret.

Chr.VIII stuen, 1848

I stuen fra 1848 kan man høre musik af Schulz og Weyse. De var begge ligesom Friedrich Kunzen født i Tyskland. Johann Abraham Peter Schulz (1747-1800) blev en central skikkelse i København og fik stor betydning for dansk musikliv i de otte år, han fra 1787-95 var operakapelmester ved Det Kongelige Teater. Man kan ikke påstå, at Schulz var en af sin tids store komponister, men han gjorde en ihærdig indsats for syngespillet og var især populær for sine romantiske Lieder til klaverakkompagnement 'Gesänge am Klavier' og 'Lieder im Volkston'. Med deres fine, viseagtige og enkle melodiske slog de voldsomt an i de borgerlige kredse. Det er da også melodier fra denne genre til følsomme, naturlyriske digte, man kan høre i stuen fra 1848: 'Da jeg var lille', 'En Moders Dæggesang', 'Vinteren' og 'Sig månen langsomt hæver'. Med lidt hjælp af sin fantasi, kan man næsten forestille sig, hvordan husets datter har underholdt hjemmets gæster og de stolte forældre, siddende ved klaveret, hvis toner har ledsaget hendes sang. Kravet om såkaldt naturlighed i musikken, som opstod mod slutningen af 1700tallet, stammede fra den nye klassebevidste borgerstand. Den vendte sig mod det sirlige, indstuderede og formfuldendte, som enevælden frembød og krævede plads til den personlige udfoldelse, til følelserne i kunsten. Klavermusikken blev navnlig karakteristisk for den nye smag.

Christoph Ernst Friedrich Weyse (1774-1842) var i sin visekunst påvirket af Schulz-tidens enkle tone og det var ikke uden grund. De to blev nemlig temmelig forbundne, efter at Weyse i 1789 havde taget turen fra Altona til København, hvor han kom i lære hos Schulz. Efter gammel håndværkerpraksis kom Weyse til at bo hjemme hos Schulz, indtil han i 1790 fik arbejde som organist ved den Tysk Reformerte Kirke i Gothersgade. På denne tid nåede den musikalske aktivitet i København ét af sine højdepunkter. Både de aristokratiske kredse og borgerskabet var stærkt musikalsk interesserede. Byens koncertliv og de musikalske klubber var så aktive som ingen sinde før og også i de private hjem var det musikalske aktivitetsniveau imponerende højt. Den unge Weyse kom i kontakt med et bredt udsnit af den københavnske kunstnerverden og kom hurtigt til at gøre sig gældende. Hans force var den lyrisk-følsomme strofiske sang og det gedigne, gennemarbejdede værk uden nogle effekt-søgende midler.

Tre af de sange, som synges i 1848 stuen, hører til blandt Weyses mest populære og udbredte viser i samtiden, nemlig 'Hederosen', majsangen 'Danser Majen skøn i Møde' og høstsangen 'Vipper springe over Klinge'. I sangen 'Dybt Skoven bruser' oversat af Oehlenschläger efter Schillers digt, udtrykker Weyse dyb smerte i sin musik ved sætningen 'Jeg har jo alt elsket og levet'. Man plejer at kalde musikken hertil for den mest patetiske komposition, Weyse nogensinde har lavet. Han var nemlig blevet svigtet af sin elskede Julie Tutein i 1801 og flere år efter bruddet var han ikke i stand til at komponere, fordi glæden og trangen til at skabe musik havde forladt ham.

*Borgmestergårdens
Chr. VIII stue fra 1848
med klaver og harpe.
Foto Knud Nielsen.*

En ekstra dimension

Har man taget sig tid til at lytte til og fordybe sig i musikken, mens man går gennem Borgmestergården, vil man mod slutningen af sin vandring forhåbentlig have en vis fornemmelse af den musikalske udvikling fra renæssancens højstemte, fuldtonevokalklang over det tidlige 1700tals stringente sonater og århundredskiftets lette kompositioner frem til den en smule sentimentale vise i den romantiske periode.

Fælles for musikken, så forskellig den end måtte være fra begyndelsen af 1600tallet til 1840erne, er, at den har været en vigtig faktor som identitetsskaber for udøverne. Socialt bevæger vi os blandt de bedrestillede borgere og når de har søgt hinandens selskab for at spille musik, har det været med den hensigt at underholde sig selv og hinanden. Det har fungeret som samlingspunkt, men også været et opdragende og belærende element i deres hverdag. Det handlede om almen dannelse og om en fælles kultur. Borgerskabet havde den musikalske interesse, men også dannelsen og midlerne til at dyrke den i hjemmene. De købte den samme slags værker og opfattede sig selv som en gruppe med ens interesser og smag.

‘Den mand som ikke har musik i sjælen og ikke sanser skønne harmonier har let til sving, forræderi og rov... Tro ingen sådan mand’, siger Shakespeare i sit skuespil ‘Købmanden i Venedig’. Han tillægger dermed musikken en betydning, som rækker langt ud over den underholdende værdi. Musik kan gøre noget ved mennesker, den kan røre ved noget væsentligt i vores indre.

Og det er netop den virkning, museet håber, at musikken vil have i Borgmestergården: At den vil skabe en stemning og en fornemmelse af den svundne tid og dermed give helhedsoplevelsen en ekstra dimension, som man kan tage med sig hjem, som et godt minde fra Den Gamle By.

Litteratur

Red. Knud Ketting: Den europæiske musikkulturs historie 1740-1914, bd.II. Kbh.1983.

Jens Henrik Koudal: For borgere og bønder. Stadsmusikantvæsenet i Danmark 1660-1800. Kbh. 2000.

Nils Schiørring: Musikkens Historie i Danmark, bd.I-II. Kbh.1977 og -78.

At sætte publikum i centrum

Af Thomas Bloch Ravn

I Den Gamle By har man altid sat publikum i centrum. Museet formidler til et bredt publikum og lytter til signaler fra de gæster, der besøger Den Gamle By – naturligvis uden at gå på kompromis med de faglige og etiske krav, man må stille til et museum. Museumsdirektør, mag.art. Thomas Bloch Ravn fortæller her om, hvordan museet konkret takler denne opgave.

Da jeg for år tilbage var ny inden for museumsverdenen, gav en af mine gode bekendte mig et nøgternt råd, som jeg har husket lige siden.

Han sagde, at der er tre ting, der er vigtige for at gæsterne får en god museumsoplevelse. For det første skal kaffen være god, for det andet skal toiletterne være rene – og så skal der for det tredje gerne være noget interessant at opleve på museet.

Umiddelbart vil man som museumsmenneske mene, at det er en noget respektløs påstand, idet den i høj grad negligerer det, der er sagens kerne for de ansatte på museerne, nemlig samlingen og udstillingerne.

På den anden side vil de fleste nok erkende, når de har tygget lidt på det, at der er noget om snakken.

Kvalitet

Hvem nyder ikke den lækre museumscafé med den gode havudsigt. Hvem kender ikke det, at man holder sig, til man kommer hen på museet, hvor toiletterne som oftest er renere end på banegården.

Og hvem kan på den anden side lade være med at blive irriteret, når et museum ikke har indrettet sin infrastruktur og personalenormering efter antallet af besøgende. Hvem irriteres ikke, når der mangler puslepladser. Og hvem irriteres ikke over, at et museum kan have et særligt børnemuseum, men at man ikke kan få en regulær børneis til menneskepenge i den fine museumscafé.

*Den Gamle By
en sommerdag
ved Brostræde og
bogtrykkerens bus.*

Periferiydelser er centrale

Kommercielle folk taler om periferiydelser i forhold til kerneydelser, som ifølge sagens natur er det pågældende museums raison d'être. Men de påpeger samtidig, at disse såkaldte periferiydelser er af afgørende betydning for publikums oplevelse af museet.

Den visionære canadiske museumsmand George F. MacDonald har i flere spændende analyser beskrevet den voksende konkurrence, som museerne udsættes for fra science centre, temaparker og andre, mere kommercielt baserede oplevelsescentre. På baggrund af sine analyser konstaterer han nøgternt, at det er attraktionerne, der 'spiller den melodi, vi alle er nødt til at danse efter'.

MacDonalds forfriskende, offensive synspunkt er, at museerne skal se dette som en udfordring, at museerne skal gøre op med deres lidt elitære og kedelige image, og at de i stedet begynder at bruge de samme 'våben' som 'modstanderne'!

At tage ved lære af de kommercielle attraktioner

Skal man gå ind på MacDonalds tankegang, og det mener jeg, man skal, er det selvsagt vigtigt, at museerne ikke går så langt, at de skyller barnet ud med badevandet. Museerne skal fastholde deres fundament, holde den faglige fane højt og ikke gå på kompromis på det indholdsmæssige plan.

Men når dette er sagt, så skal det også pointeres, at museerne i almindelighed kan – og bør – tage ved lære af attraktionerne.

Museumscafeen er en af de ting, der har fået et markant løft gennem de senere år. Og det står generelt heller ikke så galt til med rengøringen af toiletterne.

Men der er langt endnu. Lad mig nævne følgende checkpunkter. God skiltning til museet og et passende antal afmærkede parkeringspladser. Publikumsvenlige åbningstider. En venlig og professionel modtagelse af gæsterne. Et uddannet frontpersonale, der taler udenlandsk og kan give gæsterne råd om lokale forhold. Let tilgængelig og letlæselig information og tekstning på både dansk og udenlandsk. Et fornuftigt forløb, der gelejder den besøgende rundt på en hensigtsmæssig måde uden vildfarelser og flaskehalse. Et passende antal affaldsspande. Et passende antal puslepladser

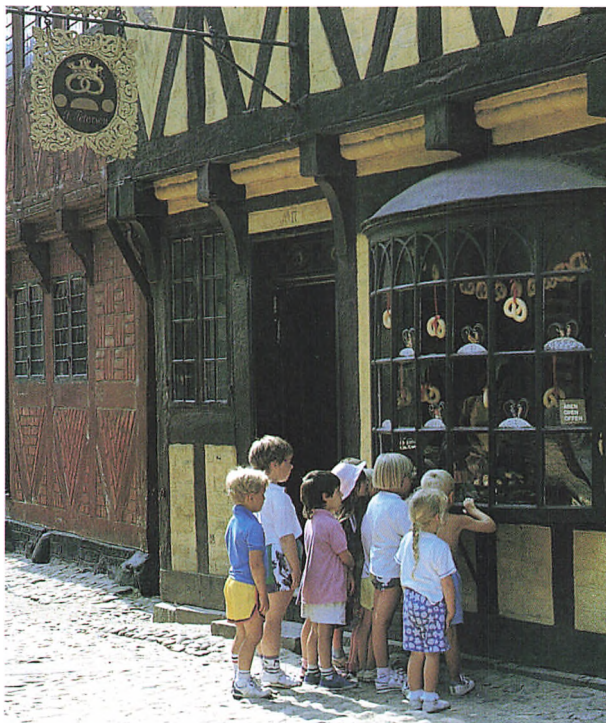
med mulighed for at komme af med bleer og andet affald. Mulighed for at veksle valuta på større museer med internationalt publikum. Mulighed for at betale med internationale kreditkort. Relevante indkøbsmuligheder. Restaurant og caféfaciliteter, der svarer til museets størrelse og karakter. Og meget andet.

Elementært, vil mange mene. Ja nok, men en tournée rundt til udvalgte danske museer – og andre kulturinstitutioner – vil vise, at vi, og jeg indrømmer det gerne, *vi* er mange, der kan gøre det bedre.

Intern kvalitetskontrol

Den Gamle By er medlem af Jyllands Attraktioner, som er et netværk af de største museer, zoologiske haver, akvarier og forlystelsesparker i Jylland, og her iværksatte man i 1996 et kvalitetsprojekt, som skal sikre et ensartet, højt niveau på netop periferiydelserne, som er det område, alle de i øvrigt meget forskellige attraktioner har til fælles.

Til grund for kvalitetskontrollen ligger en håndbog, som er udarbejdet internt i netværket, og som opregner en lang

Børn foran vinduet ved bagerens forretning.

række uomgængelige krav samt en række hensigtserklæringer, hvor der tages hensyn til de enkelte attraktioners egenart. Håndbogen omfatter for eksempel krav inden for områder som intern kommunikation, miljømæssige forhold, adgangsforhold, serviceniveau ved billetsalg, butikker, sanitære installationer, spisesteder og førstehjælp.

Hvert andet år får de enkelte medlemmer så besøg af en konsulent, som kontrollerer, om det pågældende museum, akvarium eller forlystelsespark lever op til de opstillede krav, og der udarbejdes en rapport, som fungerer som erindringsliste og løftet pegfinger. Denne rapport danner så udgangspunkt for kvalitetsbesøget to år efter.

Man kan mene om sådanne undersøgelser, hvad man vil – og blandt museumsfolk vil der sikkert være en del modvilje mod at bruge ressourcer på sådanne perifere ydelser. Men jeg er overbevist om, at kvalitet på de skitserede områder udgør et væsentligt parameter i publikums oplevelse og vurdering af museumsbesøget som helhed.

Det er attraktionerne, der spiller den melodi, vi alle må danse efter. Og vil museerne have gæster og ønsker de at give gæsterne en god oplevelse, så må de indrette sig derefter.

*Traktorstedet Simonsens
Have i Den Gamle By.*

Spørgeskemaer

At have retningslinier og kvalitetsnormer er naturligvis vigtigt, men det er ikke nok. Publikums stemme bør også høres, og derfor foretager Den Gamle By hvert år en ganske omfattende undersøgelse, hvor museets gæster på dansk, engelsk eller tysk spørges om deres oplevelse af en lang række forhold.

Undersøgelsen foretages hvert år i juli og august. Den løber normalt over fem dage, og der plejer at komme 4-500 udfyldte skemaer retur.

Museet beder her gæsterne oplyse, hvilket land, de kommer fra, danskere bedes oplyse deres postnummer. Gæsterne bedes oplyse, om de er kommet direkte fra egen bopæl, fra sommerhus, campingplads, hotel eller andet; de bedes oplyse, hvor længe de har kørt for at komme til Den Gamle By, om de har besøgt museet tidligere, i bekræftende fald hvornår; de bedes oplyse hvor mange timer, de har været på museet samt hvor de har hørt om museet (fra familie og venner, via museets folder, via turistkontoret etc).

Der ud over bedes gæsterne angive, hvor tilfredse de har været med en lang række punkter i forbindelse med besøget. Og endelig beder museet gæsterne nævne deres bedste oplevelse og deres dårligste oplevelse, ligesom der er afsat plads til ideer og forslag til forbedringer.

At give gæsterne en god oplevelse

Det er interessant for museet at vide, hvorfra gæsterne kommer, og her foretager museets billetsalg året igennem en registrering, der giver en mere komplet viden (se omtale heraf i årsberetningen bagest i årbogen).

Det er interessant at vide, at 44% af gæsterne har kørt mere end en time for at besøge museet. Det er interessant at vide, at hele 38% af de danske gæster aldrig tidligere har besøgt Den Gamle By, og at den tilsvarende sats for svenskere er 82%, for nordmænd 91%, for tyskere 71%, for hollændere 91% og for andre nationaliteter under ét 93%, og det er interessant at vide, at langt de fleste gæster bruger tre timer på et besøg.

Med henblik på at gøre Den Gamle By mere kendt, er det interessant at vide, hvorfra de forskellige gæster har hørt om museet. Svenskere, nordmænd og tyskere gør for eksempel

flittigt brug af museets egen folder, der er distribueret over hele Danmark, af folderen for Jyllands Attraktioner, som også kan fås i vore tre nabolande, og så er de også flinke til at søge oplysninger i diverse turistbrochurer og foldere. Mange danskere kender museet fra tv- og presseomtaler, og generelt er der et voksende antal, der søger oplysninger via internet.

Men den helt afgørende oplysning er imidlertid, at flertallet af danskere, men også rigtig mange udlændinge, enten har fået museet anbefalet af familie, venner eller kolleger, eller at de tidligere selv har haft en god oplevelse ved et besøg i Den Gamle By. Det betyder nemlig kort fortalt, at den bedste markedsføring er at give de gæster, der besøger museet, en så god oplevelse, at de selv vil anbefale Den Gamle By over for familie, venner og kolleger.

Godt og skidt

Interessant er også gæsternes karakterer til de enkelte områder. Gæsterne kan her give museet karakterer fra 1 til 5 med 5 som det højeste.

Museets gennemsnitlige score er 4,1, hvilket må siges at være tilfredsstillende, men dette gennemsnit dækker, som de fleste gennemsnit, over store variationer.

Det er glædeligt at konstatere, at besøget som helhed opnår karakteren 4,6; det er glædeligt, at der er særdeles gode karakterer til service ved billetsalg, åbningstider, atmosfære, vedligeholdelse og renholdelse. Men det giver anledning til overvejelser når der gives karakterer under 4 til antallet af toiletter og til priserne på mad og på varer i museets butikker.

Når nogle områder over flere år opnår en karakter under gennemsnittet giver det anledning til handling, og det er blandt andet en af årsagerne til, at Den Gamle By har afsat væsentlige anlægsmidler til flere toiletter.

Kommentarer og forslag

Det er morsomt og givtigt at læse gæsternes kommentarer og forslag.

Som den bedste oplevelse i Den Gamle By nævnes mange forskellige udstillinger samt følgende karakteristiske kommentarer: 'Alle Attraktioner sind sehr gut – Gamle By ist

einmahlig' – 'Barna svarta på alle spørsmålene i 'Gamle byen quis'. De synes det var kjempegøy. Veldig bra' – 'Da de fire gæs kom gående' – 'En kold fadøl' – til orientering for læserne stammer dette sidste udsagn fra en dag med hedebløge!

Kun få har udfyldt rubrikken 'dårligste oplevelse', men følgende er karakteristiske: 'for få parkeringspladser' – 'øllens pris' – 'at restauranten har lukket' – 'zu viel hinter Glas'.

Mange gæster kommer med velgennemtænkte forslag til forbedringer, og gennem årene er adskillige af forslagene blevet gennemført. De sidste par år har gæsterne dog gentagne gange udtrykt ønsker om følgende: flere folk i gamle dragter, mere levendegørelse og tidens musik i husene – et spisested for gamle egnsretter – flere toiletter – en butik hvor man kan købe kopitøj, smykker, hårpynt fra gammel tid – bedre skiltning til museet fra den store vej – flere parkeringspladser.

Det er herligt, når man kan imødekomme publikums ønsker, og det kan museet allerede nu med hensyn til musikken, idet der i dag kan høres en kavalkade af tidstypisk musik i Borgmestergården. Det er også rart at kunne oplyse, at

Et opmærksomt publikum i gården bag ved Aalbovgården.

museet i løbet af det næste halve år vil kunne stille betydeligt flere toiletter til rådighed for gæsterne samt at museet i foråret 2001 åbner en ny og væsentligt større butik. Og endelig er det rart at kunne sige, at museet har lyttet til gæsternes ønsker om mere liv i museet, idet det er planen allerede til næste år at satse på mere levendegørelse i højsæsonen.

Også ønsket om flere egnsretter i traktørstedet har museet lyttet til med interesse, mens det er vanskeligere med bedre skiltning til museet og med flere parkeringspladser, idet navnlig det sidste punkt er en større sag, der i høj grad involverer betydelige investeringer for Århus Kommune. Men der arbejdes på sagen.

For det er vigtigt at lytte til publikum!

Noter

1. George F.MacDonald: The future of museums in the global village, i Museum (Unesco) 155/1987.

Levendegørelse

Af Thomas Bloch Ravn

Gennem de seneste år er levendegørelse blevet et satsningsområde for flere af Europas førende frilandsmuseer. Også Den Gamle By arbejder med levendegørelse, om end endnu kun i begrænset omfang. Med udgangspunkt i besøg på en række markante museer fortæller museumsdirektør, mag.art. Thomas Bloch Ravn her om sine oplevelser og om de museumsetiske overvejelser, levendegørelsen giver anledning til.

Helt tilbage fra grundlæggelsen i 1914 var det Den Gamle Bys stifter Peter Holms ønske, at museets interiører skal fremstå på en måde, så man føler, at de mennesker, der bor og arbejder her, lige er gået et ærinde, mens beskueren kigger ind.

At gøre fortidens mennesker nærværende er fortsat museets ambition, og Den Gamle By bestræber sig til stadighed på at udvikle formidlingen på dette område. Der er vasketøj i gården, bemandede butikker, personale i historiske dragter,

Urk: Living history. bedder dette afsnit på Zuiderzeemuseum i Holland.

Zuiderzeemuseum i Holland åbnede i 1983 og hører dermed til den yngste generation af frilandsmuseer i Europa.

musik i Borgmestergården og fra tid til anden særlige arrangementer, der har til formål at gøre historien mere nærværende.

Efter at have besøgt andre museer er det altid spændende at vende tilbage til det museum, man selv har med at gøre. Man ser klarere end til dagligt, og man har et bedre blik for svagheder, styrkepositioner og udviklingsmuligheder.

På besøg

Inden for de seneste par år har jeg haft lejlighed til at se en række væsentlige frilandsmuseer, som kort skal karakteriseres i det følgende ¹.

Skansen i Stockholm, Sverige er stiftet i 1891 af Arthur Hazelius som verdens første frilandsmuseum. Skansen ligger på et stort område på Djurgården i Stockholm og omfatter foruden frilandsmuseet også en dyrepark med vilde dyr fra Sverige samt en afdeling med forskellige underholdningstilbud. Frilandsmuseet består af to afdelinger, en for bondekultur og en for bykultur. Afdelingen for bondekultur er meget omfattende og består af gårde og huse, placeret efter regioner og spredt over et kæmpestort område. Afdelingen for bykultur består af et par enkelte gader, hovedsageligt bestående af bygninger fra Stockholm. Frem til 1963 var Skansen en enhed med Nordiska Museet, som rummer enestående genstandssamlinger, men denne enhed blev under stor offentlig diskussion brudt op i to selvstændige institutioner dette år. Skansen formidler i høj grad historie via levendegørelse. Skansen har åbent hele året og hele komplekset gæstes årligt af mere end en million besøgende.

Gamla Linköping, Sverige, der åbnede for publikum i 1951, består alene af huse, som er flyttet fra Linköping på grund af en gennemgribende sanering af bymidten, og museets grundplan er en kopi af Linköpings byplan fra området omkring den store domkirke. Sammen med Den Gamle By hører Gamla Linköping til blandt de væsentligste museer for bykultur i Europa. Levendegørelse er en central del af museets formidling, og som helhed fremstår Gamla Linköping som byen tog sig ud i begyndelsen af 1900tallet. Det er gratis at besøge Gamla Linköping, som har åbent hele året med et anslået årligt besøgstal på 400.000.

Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem, Holland, slog første gang portene op for publikum i 1918 og er dermed det ældste frilandsmuseum uden for Skandinavien. Museet er meget stort og omfatter bygninger fra hele Holland, hovedsagelig fra landet, men i mindre grad også fra bymæssige bebyggelser. Ved siden af frilandsafdelingen har museet store genstandssamlinger og udstillinger. I midten af 1990-erne etablerede man en veteransporvognsbane, som fragter museets gæster rundt på det udstrakte museumsområde, og i foråret 2000 åbnede man en nyskabende, biograflignende udstillingsbygning, kaldet Hollandrama. Det er karakteristisk for Nederlands Openluchtmuseum, at man her går op til moderne tid med bygninger og interiører helt frem til 1970erne. Publikumsorienteret levendegørelse i mange afskygninger har siden 1991 været et højt prioriteret indsatsområde på museet. Nederlands Openluchtmuseum, der har åbent fra april til oktober, besøges årligt af 300.000 gæster.

Zuiderzeemuseum i Enkhuizen, Holland, består af både en stor, indendørs genstandsudstilling, der åbnede i 1950, og en frilandsafdeling, der åbnede for publikum i 1983. Der er tale om et sjældent helstøbt museum med fiskerleje, enkelthuse og by, som belyser den kystkultur, der fandtes i dette stormflodstruede område før den fundamentale ændring af livs-

Interior fra Skogaholm Herrgård på Skansen i Stockholm. Skansen åbnede i 1891 og er dermed verdens første frilandsmuseum.

*Ecomusée d'Alsace
åbnede i 1984 og er i
dag Frankrigs største
frilandsmuseum.*

*I Ecomusée d'Alsace er
der storke og storkereeder
på næsten alle dage.*

vilkårene, der skete ved anlæggelse af det store Afsluitdijk i 1932. Gæsterne bliver transporteret til museet på små færger, der sejler i fast rutefart mellem parkeringspladsen og museet. Museet lægger vægt på helstøbte miljøer, et publikumsvenligt forløb og mange former for levendegørelse. Frilandsmuseet har åbent fra april til oktober og besøges årligt af 320.000 gæster.

Bokrijk i Hasselt, Belgien, åbnede i 1958 som et frilandsmuseum for den flamske del af Belgien. Ud over frilandsmuseum omfatter anlægget også en dyrepark, et aboret og store rekreative park- og naturområder. Efter sigende er Bokrijk Europas største frilandsmuseum, og det omfatter tre hele landsbyer og en by, som dog er meget ufærdig. Levendegørelse og aktiviteter for publikum spiller en afgørende rolle i museets formidling, og navnlig i weekends er der for alvor liv i husene. Museet er åbent fra 1.april til 30.september og besøges årligt af hen ved 400.000 gæster.

Westfälisches Freilichtmuseum Hagen, Tyskland, der er delstatsmuseum for håndværk og teknik, åbnede første gang dørene for publikum i 1973. Det strækker sig 2,5 kilometer op i den smukke Mäckingerback dal og består af et stort antal bygninger fra dette tidligt industrielle område. I løbet af et par år anlægges en sporvognsbane, der vil fragte museets gæster fra indgangen og ind i dalen, så gæsterne derpå kan vandre gennem hele museet tilbage til parkeringspladsen.

Museet er karakterisk ved, at det hverken er bygninger eller museumsgenstande, der er i fokus, men derimod teknik, materialekendskab og håndværksmæssig gefühl, og museets levendegørelse lægger afgørende vægt på at vise – og eksperimentere – med forskellige historiske teknikker. Westfälisches Freilichtmuseum Hagen er åbent for publikum fra 1. april til 31. oktober og besøges årligt af godt 200.000 gæster.

Ecomusé d'Alsace, Ungersheim, Frankrig, åbnede i 1984, som det synlige resultat af en folkelig bevægelse for bevaring af truede, historiske bygninger i Alsace. *Ecomusé d'Alsace*, der er Frankrigs største frilandsmuseum, består af et stort antal landbygninger fra meget forskellige tidsaldre. Man lægger vægt på levendegørelse, men museets styrke er afgjort nogle meget helstøbte miljøer. Museet er åbent hele året.

Hjemme igen

Ude er godt, men hjemme bedst, kan man næsten sige. For skærer man helt ind til benet, kan der næppe herske tvivl om, at Den Gamle By – måske sammen med Zuiderzeemuseet – er det frilandsmuseum af ovennævnte, der rummer de mest bemærkelsesværdige helheder i form af helstøbte bymiljøer og fine sammenhænge mellem eksteriør og interiører. Den Gamle By er enestående, hvilket allerede for mange år siden er blevet fastslået i et samleværk om europæiske frilandsmuseer ².

Gamla Linköping i Sverige er sammen med Den Gamle By et af de få frilandsmuseer, der belyser byernes kulturhistorie. Foto Gamla Linköping.

I Gamla Linköping går personalet klædt i historiske dragter. Her antikvarie Maria Hälleberg og artiklens forfatter.

*Westfälisches
Freilichtmuseum
Hagen, Tyskland, består
af tre bebyggelser, spredt
op gennem den smukke
Mäckingerbackdal.*

Det er meget glædeligt at kunne konstatere dette. Men der er på den anden side heller ikke tvivl om, at der er adskillige museer, der giver deres publikum en bedre og mere ægte historisk oplevelse, fordi de i højere grad end Den Gamle By inddrager forskellige former for levendegørelse.

Jeg tror, at Den Gamle By kan lære meget af en række af disse museer og derved blive et endnu bedre museum for de mange gæster, der årligt besøger Danmarks Købstadmuseum.

‘Når de kan, så kan vi også!’

‘Når de kan, så kan vi også!’ Sådant konkluderede museumsdirektør Jan Vaessen og museumsinspektør Andriaan de Jong fra Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem, Holland, da de i 1991 deltog i 100 års jubilæet for Skansen i Stockholm.

Nederlands Openluchtmuseum var frem til 1991 et meget traditionelt frilandsmuseum, præget af den tyske ‘wissenschaftlige’ tradition, hvor det var den enkelte bygning og den enkelte museumsgenstand der var i centrum. Museumsgenstandene var urørlige, levendegørelse et fy-ord, og opsynspersonalet skulle holde opsyn og afholde sig fra at fortælle historie for museets gæster ¹.

Det, de to hollandske museumsfolk så på Skansen, var, hvordan grundlæggeren Arthur Hazelius’ tanker om at gøre fortiden levende for nutiden var blevet videre udviklet, og navnlig lagde de mærke til, at der i Skansens historiske huse var mennesker i historiske kostumer, som spillede små rollespil og som fortalte publikum om dagliglivet førhen. Og ikke mindst lagde de mærke til, at der var ild i

*Den puritanske bonde-
mand alias museums-
fortæller Johnny
Wieringa fra Open-
luchtmuseum i Arnhem,
giver en livfuld historie
om forlovelsesskikke i
Holland.*

ildstederne, og at det gav en helt speciel og meget mere ægte oplevelse af de historiske rum.

Det var dét, Jan Vaessen og Adriaan de Jong bragte med sig tilbage til Holland, og når man i dag besøger Nederlands Openluchtmuseum må man sige, at de er nået langt på få år.

Og man må generelt sige, at man på mange af Europas førende frilandsmuseer bruger huse og museumsgenstande på en måde, som der ikke er tradition for i Den Gamle By.

Det er anderledes, det er tankevækkende, og det er inspirerende!

Levendegørelse

Begrebet levendegørelse bruges i denne sammenhæng som en sammenfatning af forskellige metoder, der tages i anvendelse for at formidle det liv, der blev levet, og som er forsvundet med menneskene. Disse metoder kan måske opdeles på følgende måde:

- detaljer i miljøet
- ild og varme
- lyde, lugte og smag
- levende dyr
- aktiviteter
- giner og figurer
- folk i kostumer

Museumsdirektør Michael Dauskardt byder 30. juni 2000 velkommen til åbningen af kafferisteriet i Westfälisches Freilichtmuseum Hagen, hvor museets gæster kan købe frisk-brændte kaffebønner med hjem.

Børn leger på torvet i Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem.

Regndis over en af de tre landsbyer, som indgår i det kæmpestore flamske frilandsmuseum Bokrijk i Hasselt i Belgien.

- butikker og levende værksteder
- fortællere og fortolkere
- rollespil

Detaljer i miljøet

Det er vel forståeligt, at museernes personale ønsker, at det, de har med at gøre, skal se ordentligt ud. Haverne bliver lugget, gaderne er rene og pæne, de historiske værksteder holdes ryddelige, og i udstillinger og interiører gøres der rent, så man kan være bekendt at vise det frem. Men, hånden på hjertet, sådan var – og er – det jo ikke i den virkelige verden.

På flere museer – bl.a. på Skansen, på Zuiderzeemuseum og på Ecomusée d'Alsace – arbejder man bevidst med, at der ikke skal være for pænt.

Der er rod i brændestablen og det flyder med spåner ved huggeblokken; der er fyldt med gamle malerbøtter under alle borde på malerværkstedet, på bordet hos den gamle mand er der krummer og tobakssnuller, der er spindelvæv i vindueshjørnerne, og rundt omkring i haverne har ukrudtet fået lov at stå.

På Zuiderzeemuseet er det en fin detalje, at de, der 'bor' i husene, har stillet træskoene uden for dørene. Og Ecomusée d'Alsace har nogle herlige, lugtende møddinger, hvorfra der i fugtigt vejr løber en strøm af brun-sort væske.

Småting, ja nok! Men ting, der giver stemning og bringer gæsterne tættere på en historisk virkelighed.

Stadskvarteret i Bokrijk.

Zuiderzeemuseet er blandt andet kendetegnet ved meget helstøbte miljøer. Her en baghave med skur, redskaber med videre.

Ild og varme

Mange museer har en arbejdende smedje, hvor der ifølge sagens natur er fyr på essen. En sådan arbejdende smedje kan også fra tid til anden ses i Den Gamle By.

Men det er de færreste museer, der har taget det næste skridt og fyret op i de private hjems ildsteder, støbejernskomfurer eller petroleumsovne. Det ser man imidlertid i høj grad på Skansen, Nederlands Openluchtmuseum, Zuiderzeemuseum og Bokrijk, og her bager man også brød

I et bondekøkken i Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem byder husmoderen museets gæster på kaffe, som står og snurrer på komfuret. Ved bordet ses museumsinspektør Adriaan de Jong fra Nederlands Openluchtmuseum.

Konen på Skansens gård fra Skåne fodrer gårdens gæs. Foto Skansen

i bageriernes historiske ovne, så det dufter over hele museums kvarteret.

Brandmyndighedernes tilladelse er naturligvis i orden, også i Nederlands Openluchtmuseum og i Bokrijk, som ellers har mange stråttækte gårde og huse.

Når man besøger stuer og bagerier på disse museer fornemmer man, hvor stor en betydning strålevarme og dufte har for den samlede oplevelse.

Det er interessant at vide, at det kan lade sig gøre.

Lyde, lugte og smag

I Den Gamle By er de historiske haver en totaloplevelse af dufte og synsindtryk, kapermandens heste lugter og lyder som de skal, og den plaskende støj fra vandmøllens hjul er med til at skabe den rigtige stemning af et gammelt bymiljø.

På andre museer bruger man andre teknikker.

I et af de små huse i Skansens stadskvarter sidder en ung mand ved ildstedet og rister kaffebønner – og det dufter over hele huset.

På Nederlands Openluchtmuseum er der en gård, hvor 'konen' dagen igennem passer den almindelige husholdning,

og når der så kommer gæster i stuen bliver de budt på kaffe, som har stået og snurret på støbejernskomfuret – sådan et tilbud er jo ikke til at modstå, så selv ikke-kaffedrikkende børn begynder nu at drikke kaffe, og det smager dem øjensynligt! På sundhedscentret på samme museum dufter det genkendeligt som på et provinssygehus i min barndom.

På Zuiderzeemuseet er der et hus fra 1930, hvor 'konen' varmer vand på en petroleumsovn, og det lugter af petroleum over hele huset. 100 meter derfra dufter det skønt af røget sild fra en simpel rygeovn.

I Bokrijk skærer konen i huset den færdige pandekage i småstykker, som hun lader gå rundt til glæde for publikum.

Og på de fleste museers restauranter kan man få historisk eller egnskarakteristisk mad og drikke af forskellig art. På Westfälisches Freilichtmuseum Hagen kan man endda smage øl, som er brygget i museets eget ølbryggeri.

Levende dyr

På landet er og har der altid været mange forskellige slags husdyr, og der er en lang tradition for at holde husdyr på frilandsmuseer, der belyser landbokulturen.

I Ecomusée d'Alsace følger gedebukken interesseret med i, hvem der besøger museet. Bemærk møddingen og den udsivende væske.

Dyr giver staldene liv i Ecomusé d'Alsace

Hønsene går og pikker krummer foran bagerbutikken i stadskvarteret i Zuiderzeemuseet.

Når gæsterne har købt billet til Zuiderzeemuseet går de om bord i en lille færg, som på 15 minutter bringer dem fra den moderne verden til museets historiske verden.

Men også i byerne har der været husdyr, og flere end vi i dag nok forestiller os. I en lille by som Ebeltoft var der i 1838 66 heste, 202 stykker kvæg, 62 svin, 260 får foruden et ikke-specificeret antal høns, gæs, duer og bier ¹.

Husdyr er et historisk væsentligt element i købstaden, hvortil kommer at dyr både lyder og lugter og skaber en opmærksomhed, så de kan fungere som historiske øjenåbner for børn såvel som voksne.

Da fortælleren på Nederlands Openluchtmuseum præsenterede den skræppende høne, der brød ind i hans fortælling, med et 'det er Nina', var det som om det hele blev mere virkeligt og mindre museumsagtigt. På samme måde virkede det, da familien fik øje på den sovende kat i kurven på disken i købmandsgården i Gamla Linköping, eller da vi så kreaturerne stå og gumle i staldene i Bokrijk og andre steder, eller da vi var lige ved at falde over de fritgående høns i bymiljøet i Zuiderzeemuseum, eller da gedebukken stak hoved og forben ud af staldvinduet i Ecomusé d'Alsace.

Aktiviteter

Da Den Gamle By i 1997 introducerede skattejagten for børn, var der næppe nogen, der havde forestillet sig, at denne lille spørgeleg skulle blive så stor en succes. Det samme kan konstateres med de stylder, som museet denne sommer har stillet til publikums rådighed i Postladens gård.

Både børn og voksne bliver glade for den afveksling, der ligger i at være aktive fremfor blot at se på. Og ikke mindst har børn, der måske har siddet to timer på bagsædet af en bil, behov for at røre sig.

På Zuiderzeemuseet er man opmærksom på dette, idet der allerede kort tid efter ankomsten til museet er mulighed for at lege med gamle legeredskaber som stylder, djævlespil og tøndebånd, og det er helt tydeligt, at det er til stor moro for alle generationer.

For de små børn er det en helt speciel oplevelse at kunne låne en traditionel hollandsk dragt til at gå rundt i under besøget, og en rundvisning fra vandsiden er også et godt tilbud på Zuiderzeemuseet.

I en af gårdene i Gamla Linköping er det vaskedag, og de besøgende børn kan få lov at hjælpe de to vaskekoner med dagens dont.

I Bokrijk har man et helt hus med gamle spil af forskellig art, og på Nederlands Openluchtmuseum har man for nylig lavet en trækfærge, hvor museets gæster kan give sig selv en lille færgetur.

Giner og figurer

Ét er imidlertid konkrete miljøer, dufte, varme, aktiviteter og dyr. Et andet er at bringe det historiske menneske ind i formidlingen, og her er giner og figurer én mulighed.

Der er en lang tradition for at bruge giner i forbindelse med udstillingen af historiske dragter, og gennem de senere år er man mere og mere begyndt at bruge konkrete figurer, som fortæller en historie eller skaber en stemning – i øvrigt helt i pagt med traditionen fra de klassiske panoramer i 1800-tallets store udstillinger, der jo var en af inspirationskilderne til frilandsmuseerne.

I det omfattende udstillingsprojekt Købmandsgården 1864, som også vil udvikle sig de kommende år, har Den Gamle By lavet en række meget livagtige figurer af købmanden selv, hans hustru, den yngste datter og gamle bedstemor, mens butikssvenden er levende og dagligt sælger lakridsrod, gebistandbørster og rigabalsam til museets gæster.

I Nederlands Openluchtmuseum har man indrettet et helt sundhedscenter fra 1950'erne med meget livagtige figurer. Et hollandsk sundhedscenter er en slags kombination af lægehus, sundhedspleje og badeanstalt. Udenfor møder man sygeplejersken, der er ved at starte sin velo-solex, i venteværelset sidder en syg mand og venter, og straks man træder ind i konsultationen bliver man tiltalt af den myndige sundhedsplejerske bag skrivebordet. Og når man uvægerligt kommer til at kigge ind ad den halvåbne dør til manden i badekarret, er det lige før man siger undskyld.

De virkelighedstro figurer gør et ellers lidt kedeligt sundhedscenter til en fascinerende oplevelse, og de er bragt i anvendelse på en måde, så selv folk, der aldrig har været på sådan et center, ikke er i tvivl om, hvad formålet er og hvordan det fungerer.

Folk i kostumer

Men rigtige mennesker af kød og blod er nu at foretrække, og personale klædt i kopier af historiske dragter har i mange

På Zuiderzeemuseet kan gæsterne tegne sig ind på forskellige ture, blandt andet en rundvisning med kanalbåd.

Sporvognen i Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem er en attraktion i sig selv, og så er den en luse for trætte museumsben i dette kæmpestore museum.

Figur af katolsk sygeplejerske ved sin velo-solex foran sundhedscentret i Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem

Det er lige før, man siger undskyld, når man kigger ind ad døren til manden i badekarret i helsecentret i Nederlands Openluchtmuseum.

*Rebsslageren i Gamla Linköping.
Foto Gamla Linköping.*

år været faste indslag i mange frilandsmuseer, ofte i forbindelse med særlige arrangementer.

I Den Gamle By er guidekorpset uniformeret, der er særlige dragter til butikspersonalet, og fra tid til anden kan man møde købmandsparret, lirekassemanden eller den lille pige, der sælger sukkergodt.

I Gamla Linköping har man en herlig panserbasse, som hjælper publikum til rette, og man har også et par musikanter, som med fiol og harmonika skaber stemning over hele museet.

Som noget ganske nyskabende har man i personalegruppen i Gamla Linköping indgået den aftale, at alle, bortset fra direktøren, går klædt i kopier af historiske dragter, så alle på den måde er med til at gøre byen levende.

Butikker og levende værksteder

På de fleste frilandsmuseer har man et antal butikker, der i større eller mindre grad fører varer, som har relevans for museets tema. Den Gamle By har for eksempel en bagerbutik, en boglade, et blomstergartneri og en købmandsgård. Det tilstræbes, at udvalget af varer, og i et vist omfang butikspersonale og service, harmonerer med den periode, butikken skal formidle – men i sandhedens navn skal der sættes en tyk streg under ordet tilstræbes.

På mange frilandsmuseer gør man meget ud af at vise traditionelle håndværk i de historiske værksteder. I Den Gamle By er der fra tid til anden en grovsmed, en guldsmed og en urmager, der svarer på spørgsmål og viser forskellige arbejdsteknikker. Andre steder levendegør man en papirmølle, et vaskeri, et mejeri, et maskinsnedkeri, et farveri, et kafferisteri, et cigarmageri og så videre.

I Westfälisches Freilichtsmuseum Hagen fokuserer man på den håndværksmæssige teknik – ikke på redskaberne og heller ikke på de historiske værksteder i de historiske bygninger. Da man for eksempel for et par år siden besluttede sig for at brygge øl efter gamle opskrifter, nedlagde veterinærmyndighederne forbud mod at anvende de gamle kar af træ i bryggeprocessen, ja, det var faktisk sådan, at hvis museet agtede at sælge øllet til publikum, og det var en vigtig pointe i projektet, så var man ligefrem nødt til at anvende moderne stålkar. Det gjorde man så. Men man holdt fast i de gamle

Den lille trækfærge er en morsom aktivitet for børn, der gæster Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem.

opskrifter, og fremstilling og salg af øl er i dag en kæmpe-succes i Hagen.

Westfälisches Freilichtmuseum Hagen rummer rigtig mange arbejdende værksteder, især inden for de specialiserede smedehåndværk, som var så karakteristiske for dette område, og for de fastansatte håndværkere er det arbejdsteknikken, materialekendskabet og det udefinerlige begreb håndværks-mæssig gefühl, der er i fokus.

I det smedeværksted, der er specialiseret i at fremstille vridbor, fortæller smeden kort publikum, hvad han skal lave. Så blæser han ild i essen, varmer jernet op og hamrer det til over ambolten. Derpå fortæller han atter og varmer så på ny jernet op hamrer – og sådan gør han i alt fire gange, indtil

*I Gamla Linköping kan bornene give et nap med storvasken.
Foto Gamla Linköping.*

han efter fem minutter har fremstillet et vridbor, som et af de tilstedeværende børn kan være heldige at få med som erindring.

Det er en ganske effektiv kombination af arbejdende værksted og fortælling.

Fortællere og fortolkere

På Zuiderzeemuseet er der et hus, som i oversigten over, hvad museet tilbyder, hedder 'husholdning 1930'. Et fint lille hus med have og telefonpæle uden for. I bryggerset tager husmoderen imod; hun pumper vand fra pumpen og varmer det over den lille petroleumsvarmerovn, som er hendes komfur. Der lugter af petroleum over hele huset. Hun inviterer gæsterne til at kigge sig omkring og fortæller beredvilligt, at i denne alkove sover børnene, og der sover hun sammen med sin mand – og i skabet under sengen opbevarer hun familiens syltetøj. Gæsterne må kigge overalt og røre med måde, og husmoderen svarer beredvilligt på alle spørgsmål.

I Nederlands Openluchtmuseum har man gennem de seneste ti år ansat færre opsynsfolk og flere fortællere. Karakteristisk for museet er oplevelsen i museets gård fra Staphorst, hvor 'gårdmanden' selv byder inden for. Han fortæller om den særlige, nedgravede stald, hvor aflejringerne fra kreaturerne i løbet af få år umærkeligt hæver staldgulvet op i niveau med resten af huset – og så er det tid at muge ud, så den fattige jord kan få tilført tiltrængt dyregødning.

Præsten holder "donderpreek", søndag 9. juli 2000 i Bokrijk i Belgien.

Børn og voksne leger med stylvter, køphest, tondebånd og djævlespil. Zuiderzeemuseum.

På Zuiderzeemuseum er der et hus, hvor børnene kan låne traditionelle hollandske dragter.

Politibetjenten i Gamla Linköping er synlig i gadebilledet og kan hjælpe museets gæster med oplysninger om museet.

Derpå byder han indenfor i stuen, hvor man umiddelbart studser over, at det er mørkt som om natten. 'Gårdmanden' fortæller, at man faktisk skal forestille sig, at det er nat, og at gårdmandens datter er i byen for at finde sig en mand. Han redegør sagligt for de puritanske normer på denne egn og fortæller, hvordan man havde en særlig tradition for nattefrieri, hvor den udkårne senere på aftenen vil komme forbi pigens vindue, hun vil lukke ham ind, og efter ni måneder ville de nok få et barn. Familien var hjemme, og alle vidste, hvad der foregik. Seancen slutter med, at han åbner en dør, og man kan se silhuetterne af karlen, der er på vej ind ad vinduet, og pigen, der tager imod.

Undervejs i fortællingen veksler gårdmanden umærkeligt, men meget effektivt mellem tredje person, hvor han fortæller om, hvad der sker og hvorfor, og så første person, hvor han selv er gårdmanden.

Fortælleren hedder i virkeligheden Johnny Wieringa, og for ti år siden var han ansat som opsynsmand og havde som sådan ingen adgang til at henvende sig til publikum. Det er helt tydeligt, at både museets gæster og Johnny Wieringa har vundet ved omlægningen fra opsyn til fortællere.

Rollespil

På Zuiderzeemuseet er der et fint tableau af en gruppe huse, der alle stammer fra fiskerlandsbyen Urk. I den lille bebyggelse foregår der her dagen lang et rollespil, der bærer overskriften 'Urk 1905: living history'. Den tunge tørverøg fra skorstenen slår ned over konen, der er ved at hænge kogevasken til tørre, mens et par mænd renser garn, børnene leger, og en gammelfar trisser omkring. Som udlænding kan det være svært at følge med, men det fremgår klart, at beboerne her aldrig har hørt om edb og motorveje, men det hårde liv som fisker, det kan de fortælle om. Med mellemrum spiller de små scener fra virkeligheden i Urk 1905. Der er fri adgang til husene, og min kone mente, at der inde hos den gamle fisker, som tilsyneladende var enkemand eller ungkarl, virkelig lugtede af gammel mand.

I Bokrijk har man flere fremragende eksempler på denne type living history, specielt om lørdagen og søndagen, når museet er mest levendegjort.

I en gård er hele husstanden forsamlet i stuen, hvor

*Lesmeden hamrer det
glødende jern fladt med
det vanddrevne
hammerværk fra 1911.
Westfälisches
Freilichtmuseum Hagen*

varmen stråler ud fra bålet i det åbne ildsted. Husmoderen bager pandekager, som, når de er færdige, bliver delt rundt som smagsprøver, også til publikum. En ung karl øver sig på harmonika, mens fire mænd spiller kort med højlydte kommentarer. På et tidspunkt kommer pastoren forbi, og selv om man ikke forstår et ord flamsk, er man ikke et øjeblik i tvivl om, at han finder det forkert at spille kort på en højhellig søndag.

*I det fugtige vejr slår
tørverøgen ned over
vasketøjet. Zuiderzee-
museets afsnit Urk:
Living history 1905.*

Senere kan man møde den samme pastor i sognekirken, hvor han holder 'donderpreek', og det gør han så selvsmagende effektivt, at oversættelse er ligegyldig, man forstår alting og ingenting.

*I Nederlands
Openluchtmuseum i
Arnhem bager bageren
sine brød i den gamle
bageovn.*

Hvorfor levendegørelse?

Den Gamle By har hidtil trådt nogle forsigtige skridt på levendegørelsens vej, langt mindre end for eksempel Hjerl Hedes Frilandsmuseum, og inden museet går videre i den retning kan der være anledning til at gøre sig formålet klart. Hvorfor skal man levendegøre fortiden? Er museets fornemste opgave ikke at indsamle, bevare og udstille materielle levn fra tidligere tider?

At levendegørelse er en gammel frilandsmuseumstradition er ikke i sig selv en begrundelse, selvom det er en interessant tradition.

At levendegørelse har en større appel over for publikum end traditionelle montrestillinger er vel heller ikke i sig selv nogen begrundelse, selvom det er en god ting, at der kommer mange besøgende til museerne.

Mennesket i centrum

Det er klart, at museernes særkende i forbindelse med bevaringen af den danske kulturarv er opbygning og bevaring af

Bageren i arbejde på Skansen. Foto Skansen.

genstandssamlinger, på samme måde som det er arkivers særkende at bevare arkivalier og bibliotekernes særkende at bevare bøger. Det er museernes basis, og det skal man holde fast i.

På den anden side må man også erkende, at museernes fag – historie, kunsthistorie, arkæologi, etnologi – er humanistiske videnskaber, som har det til fælles, at de sætter mennesket i centrum.

Det, vi laver på et museum, gør vi jo ikke af hensyn til tingene eller til fortiden. Tingene er døde og historien er forbi. Nej, vi laver museum for nutidens og fremtidens mennesker ud fra den overbevisning, at museumsvirksomheden kan bibringe nutiden og fremtiden et eller andet.

Det dufter af røgede sild over et stort areal på Zuiderzeemuseet – og museets gæster kan smage.

Styrken er helheden

Museerne skal være steder til glæde, til eftertanke og til inspiration. Det skal være steder, hvor de besøgende i en eller anden grad kan føle sig hensat til en anden verden, og ambitionen er, naturligvis, at de gerne skal bringe noget fra denne anden verden med tilbage i nutidens verden, der som bekendt konstant er på vej ind i fremtiden.

Den klassiske, videnskabelige museumsfilosofi, som i Danmark har sin fremmeste repræsentant i Nationalmuseets direktør fra 1891 til 1921, arkæologen Sophus Müller, fokuserer på det ægte, det autentiske og på dette alene – og udelukker derved opbygningen af helheder, som uvægerligt altid vil rumme elementer af rekonstruktion.

Frilandsmuseernes særlige kvalitet er, i modsætning hertil, at de viser helheder. Helheder, hvor hver eneste mursten og hvert eneste stykke tømmer måske ikke er oprindeligt, men hvor den samlede fremstilling af helheden baserer sig på – for størstedelens vedkommende – ‘ægte’ genstande kombineret med materialer eller genstande af en art og karakter, som gør, at de ligeså godt kunne være ægte, selvom de ikke oprindeligt har indgået i netop denne konkrete sammenhæng – alt sammen baseret på den bedste viden, der eksisterer på området ⁵.

Skridtet til også at bringe mennesket ind i denne helhed er ikke stort og heller ikke principielt. Det afgørende er, at det gøres på et kvalificeret grundlag og på en faglig forsvarlig måde.

Adriaan de Jong har i en interessant artikel drager sammenligning til udviklingen inden for de zoologiske haver. Tidligere bestræbte de sig på at vise så mange variationer inden for de forskellige dyrearter som overhovedet muligt. I dag viser mange zoologiske haver kun et begrænset antal dyrearter. Til gengæld prøver de at rekonstruere så meget som muligt af de originale biotoper med henblik på at vise dyrenes adfærd og miljø ⁶.

Notabene

Idet man taler om levendegørelse i større stil og dermed brug af museet på en anden måde end hidtil, er der nogle væsentlige forhold, man til stadighed skal være opmærksom på.

På Zuiderzeemuseet møder man en husmor, som koger vand over en petroleumsovn, skræller kartofler og holder spildevandet ud i udslagsvasken, mens gæsterne i øvrigt tager huset i øjesyn.

I et køkken i Skansens stadskvarter møder man denne unge mand, der rister kaffebønner på det åbne ildsted, så det dufter over hele huset.

Tableauer fra rollespillet i Urk: Living history.

For det første, at man tager højde for det slid, der uvægerligt altid vil være en følge af en mere intens brug af museets interiører og genstande. Det er væsentligt at friholde eller beskytte særligt værdifulde genstande, eventuelt ved at anvende kopier i formidlingen. Det er helt fundamentalt, at levendegørelse ikke må føre til at museet tærer på sin historiske hovedstol. På den anden side må man også erkende, at mange interiører sagtens tåler at blive brugt, og mange museumsgenstande er jo ikke mere sjældne, end at man for en billig penge kan erhverve dem i dusinvis hos en antikvitethandler. Museumsgenstande er ikke per definition helligdomme!

For det andet er det vigtigt, at museerne ikke i deres fokusering på menneskenes liv glemmer de materielle vidnesbyrd, de historiske huse og museumsgenstande, som jo, når alt kommer til alt, er museernes raison d'être.

For det tredje er det af fundamental betydning, at museerne, også når der er tale om levendegørelse, holder den faglige fane højt. Levendegørelse skal ikke begrundes med ekstra attraktionskraft og indtjeningsmuligheder. Men alene med at det giver en ekstra dimension i museernes virke for at skabe forbindelseslinier mellem den fortidige virkelighed og nutidens publikum.

Noter

1. Skansen i Stockholm er besøgt 4. og 5.7.1999, samtaler med skansechef Anna Greta Leijon og chef for den kulturhistoriske afdeling Bo Nilsson; Gamla Linköping er besøgt 2. og 6.7.1999, samtaler med antikvarie Maria Hälleberg og intendent Gunnar Elfström; Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem, Holland er besøgt 23.5.1996 og 12.7.2000, samtaler med direktør Jan Vaessen, inspektør Adriaan de Jong og museumsfortolker Johnny Wieringa; Zuiderzeemuseum, Enkhuizen, Holland er besøgt 11.7.2000, samtaler med overinspektør Robert; Domein Bokrijk, Hasselt, Belgien er besøgt 9.7.2000, samtaler med direktør Paul De Ceuster; Westfälisches Freilichtmuseum Hagen, Tyskland er besøgt 30.6.2000, samtaler med museumsdirektør Michael Dauskardt; Ecomusée d'Alsace er besøgt 3.7.2000.
2. Handbuch der Europäischen Freilichtmuseen, 1974 s.46-50
3. Samtaler med museumsfortolker Johnny Wieringa og inspektør Adriaan de Jong
4. Statistisk Tabelværk 1835, 1.hæfte, og 1842, 5.hæfte samt notat fra forskningsstipendiat Trine Locht Elkjær
5. Se Lars Roedes overvejelser om autenticitet i artiklen Flytning – forkastelig eller forsvarlig?, i Fortidsvern nr 4/1999, Oslo s.14-19
6. Adriaan de Jong: You are lucky, the farmer has just returned!, i Study series, ICOMs International Committee for Regional Museums nr 6 s.16

Borgerlige billeder

Af Tove Engelhardt Mathiassen

I foråret 1999 købte Den Gamle By et interiørmaleri fra 1867 på Kunsthallens Auktion i København. På det tidspunkt kendte museet hverken malerens identitet, eller hvor billedet stammede fra. I artiklen fortæller museumsinspektør, cand. phil. Tove Engelhardt Mathiassen om, hvad der siden skete og om maleriet sammenlignet med to samtidige interiørbilleder.

I foråret 1999 købte Den Gamle By et spændende interiørbillede på auktion. Museet købte det med oplysningen 'ukendt maler', så der forestod et detektivarbejde i diverse kunstnerleksika med videre. I første omgang uden det helt store held, og maleriet blev vist i årbogen for 1999, uden at maleren endnu var kendt. Pludselig en grå dag i december ringede telefonen, og Henning Linsaas glade stemme lød i røret, om museet var interesseret i hans besøg, fordi han kendte malerens navn og kunne fortælle flere andre ting om personerne på billedet ¹. Maleriet bærer årstallet 1867

*Interiørbillede fra
Randers, Carolinegade
6, udført af Lauritz
Madsen. Den Gamle By
140:99.
Foto Knud Nielsen.*

*Detalje af Lauritz Madsens billede fra Randers.
Foto Knud Nielsen.*

og initialerne L.M. indridset i det ene hjørne. Henning Linsaa vidste, at L.M. stod for Lauritz Madsen, og at interiøret stammede fra Randers. Det var oprindeligt at finde i et nu nedrevet hus på Carolinegade 6.

Maleriet forestiller en velindrettet, borgerlig stue med tre beboere – eller rettere fire, for der sidder en lille, broget hund på gulvet i forgrunden. Fra stuen får man et kig ind i soveværelset i den ene side og ud af et vindue i den anden. Der er en let sommerstemning i billedet. Solen skinner udenfor, og i et vindue står to urtepotter med grønne planter. Den ene urtepotte er hvid og kan anes gennem det lette, gennemsigtige gardin med blondekanter. Den anden er hvidglaseret med blomsterdekoration. Gulvet af brede, hvidskurede planker har en lys farve, som spiller op til den hvide loftspuds med en stribe af blåt yderst ved den profilerede kant.

Stuens tre vinduer er forsynet med lange, tynde gardiner hæftet blødt op med en possementsnor. Deres hvide farve spænder billedet op sammen med hvidmalede paneler i stuens højre side og dørkarmen med den åbne dør ind til soveværelset til venstre. Stuen virker indbydende og suger blikket ind gennem gulvbræddernes linier.

Vægtafetet har en kraftig koboltblå farve. Tapetmønsteret virker changerende, så vægfladen lever. I soveværelset ved siden af stuen kan man skimte en koksgrå væg med samme levende karakter. Foran sengen ligger et sribet gulvtæppe, hvis mørke flade dels spiller sammen med vægbemalingen dels med den synlige side af et klædeskab, der er malet som et indfældet parti af mørk mahogni på egetræ. Den høje sengehest løfter det hvide sengetæppe op og lader det fremstå som en stram, hvid flade, der når næsten til gulvet og afsluttes af en lille frynsekant.

Rummenes møblering

Bortset fra den elegante, højryggede kurvestol og en lav fodskammel med broderet betræk har stuen et samhörørende møblement af mahogni. Møblementets centrale dele er et ovalt bord med svungne ben, en polstret sofa og fire ens spisestuestole med bløde, polstrede sæder. Betrækket er mørkt med et strukturvævet mønster. I stuens ene hjørne er der desuden et højt og let, rundt bord på en drejet træsokke

med tre svungne ben. Det har sikkert været en behagelig krog med et godt dagslys til håndarbejde. Én af spisestuestolene står parat med fodskamlen foran. Et stort, skråtstillet spejl i mahogniramme med tilhørende spejlkonsol hænger i stuens ene side.

Møblerne er præget af nyrokokoens forkærlighed for de asymmetrisk svungne linier med elementer fra rokokoen i 1700tallets midte. Det var på mode at citere fra stilhistorien. Den stærke blå farve får et godt modspil af det røde, uldne bordtæppe på det ovale bord. Bordtæppet har et trykt mønster i sort med blomstermotiver. Henning Linsaa havde barndomserindringer om at sidde ved dette bord for at tegne, hvilket var temmelig umuligt på grund af bordtæppets ujævne overflade.

På en lille hjørnehylde står en buket af kunstige blomster beskyttet af en glaskuppel. Den røde farve i blomsterne spiller godt sammen med bordtæppet. Rokokoens glæde for blomstermotiver går igen i mange af stuens detaljer i 1800tallets fortolkning, og der står friske blomster i to ranke vaser på spejlkonsollen. Gulvets farve har en pendant i den gule, blomsterbroderede pude, der står midt i sofaen, og i de lyse baggrunde i kobberstik og malerier på væggene. De er et kapitel for sig, fordi de viser, at det har været et hjem med sans for kunst og billeder. På væggene hænger dels tidlige fotografier i små rammer med oval udskæring dels kobberstik blandt andet af Rafaels Madonna. Fotografierne er formodentlig familieportrætter, og de små billeder er konsekvent hængt op under de større billeder.

Over sofaen hænger tre malerier: et landskabsbillede med en rødkalket kirke, et interiørbillede og endelig et stort billede af drabantsalen på Frederiksborg Slot i midten. Slottet brændte i 1859; men året før i 1858 havde to malere gjort studier på stedet, og deres optegnelser blev anvendt til slottets restaurering under ledelse af arkitekt Ferdinand Meldahl. Måske har familien i Randers haft relationer til disse malere, eller måske stammer malerierne i virkeligheden fra en helt anden person med kunstneriske talenter, nemlig mesteren for interiørbilledet. Hans fulde navn var Johan Lauritz Madsen, og Henning Linsaa fortalte om ham, at han var malermester og fungerede som tegnelærer ved Randers Tekniske Skole.

Detail af interiørbilledet fra Randers.

Foto Knud Nielsen.

Beboerne i rummet

Billedet er et tredobbelt portræt af maleren selv og hans familie. Johan Lauritz Madsen har sin lille søn Carl Emil på armen. Han står roligt med det livlige, lille barn, og de ser begge ud af billedfladen mod beskueren. Lauritz Madsens blik er vurderende og barnets nysgerrigt. Hustruen og moderen Caroline Ansine født Jensen sidder i sofaen. Hun holder deres første barn i hånden, mens hendes blik rettes beskyttende op imod ham. Billedet viser, at der er intime relationer mellem dem. Det er en ny, lille familie, vi ser. Parret blev gift i 1864, og Carl Emil blev født to år senere i 1866, så han er et årstid, da Lauritz Madsen ønsker at forevige sin hjemlige idyl. Parrets datter Thyra blev født i 1869, og hun har hørt sin far fortælle om, hvordan han malede sig selv stående foran et spejl og siden overførte sine penselstrøg til interiøret.

Den lyse sommerstemning understreges af familiens afslappede påklædning. Maleren bærer en mørk hjemmejakke over skjorte, slips og ternede bukser i sort og hvidt. På hovedet har han en rød fez, der farvemæssigt spiller godt sammen med det røde bordtæppe. Han er slet ikke klædt på til repræsentation. Vi ser en hjemlig scene i familiens skød. Den lille Carl Emil har rødternet drengekjole på og en stor, hvid hagesmæk. Kanten af hans hvide undertøj titter frem under kjolen, og han har fine, rød- og hvidstribede strømper. Det var almindeligt, at børn af begge køn bar kjoler, i hvert fald til blealderen var overstået. Husets 29-årige frue og mor, Caroline, sidder i sofaen i sin nydelige krinolinekjole af sort silke. Den er knuppet ned foran og forsynet med hvidt tilbehør i form af en pyntelig, hvid krave og manchetter. Det er solidt borgerligt tøj. Hvis hun skulle have været til fest, kunne hun have båret kjoler i kraftige kulører og været meget mere udringet i halsen.

Et interiørmaleri fra Hørsholm

Borgerlige interiørbilleder fra 1860'erne er relativt sjældne. Fra Hørsholm kendes et interiørbillede af en ukendt kunstner fra tiden efter 1861¹. Billedet forestiller kammerråd Christen Christensen og hans frue Sophie Henriette i deres nybyggede hus ved Torvet i Hørsholm². Nogle træk i rummet ligner stuen fra Randers; men alligevel står vi

tydeligvis over for et helt andet hjem med andre interesser, virkefelter og måske også økonomi.

Kvinderne ligner hinanden, og kurvestolen findes også i hjemmet i Hørsholm, for her sidder fru Sophie med sit håndarbejde. Det er en hvid strikkestrømpe, der er rullet sirligt op. I ryggen har hun en stor, sort pude med kulørt blomsterbroderi. Hun er klædt i sort krinolinekjole med spidst liv og vide ærmer. Mange forskellige ærmeformer var moderne. Kjolen virker fløjlsagtig, og Sophie bruger ligesom Caroline Ansine Madsen fint, hvidt tilbehør til den sorte kjole. Den fornemme, hvide blondekrave lader lidt af huden ved halsen skinne igennem, og de hvide underærmer med broderi anglaise er knappet tæt til håndleddet. Kvinder på den tid lagde et stort arbejde i at fremstille og vedligeholde det nydelige tilbehør til kjolerne.

Kurvestolen står på et stribet gulvtæppe lagt på det stornedede linoleumsgulvtæppe, der er med til at hæve hjemmet en anelse højere op socialt end Lauritz Madsens hjem i

*Interiørbillede fra
kammerråd Christen
Christensen og fru
Sophies hjem ved Torvet
i Hørsholm efter 1861.
Ukendt kunstner.
Hørsholms Egnsmuseum.*

Randers. Den lidt prangende gulddramme med perlestav på det skråstillede, store spejl og den tilhørende spejlkonsol med marmorplade peger i samme retning.

Væggene er beklædt med gråligt tapet med zig-zag mønstre opdelt af lodrette borter. I det ene vindue holder en mørk persienne solen ude, og for begge vinduer hænger tunge, mørke gardinkapper i rød uld med hvide frynser og tilsvarende uldne gardiner forsynet med tynde, hvide undergardiner. De er formodentlig hæftet op med metalgardinholdere. Et enkelt indrammet kobberstik pryder væggen, og der er på samme måde som i Randers hængt et mindre billede i en rund ramme op nedenunder. Under billederne står en overpolstret chaiselong med små hjul under de drejede ben og spytebakken placeret bekvemt ved siden af.

Det er givet, at kammerråden har arbejdet i dette rum. Man kan se en bred skrivepult med skråstillet bordplade i baggrunden foran den veludstyrede bogreol. Det har været et belæst hjem. Ved siden af skrivepulten står en vaseformet papirkurv i rørflet og på pulten en kontorkop til en kop kaffe under arbejdet. I øjeblikket sidder han afslappet i gyngestolen over for sin hustru med sin lange merskumspibe i den ene hånd og en åben bog løst i den anden. Mellem parret står et højt, rektangulært, lille bord. Hans tøj er ikke helt så afslappet som Lauritz Madsens. Christen Christensen er klædt i et elegant, stribet sæt bestående af bukser med galoner og en vest med dyb revers, hvid skjorte med sort halssløjfe og herover en mørk hjemmejakke eller måske diplomaten, der var herrerens klassiske overstykke.

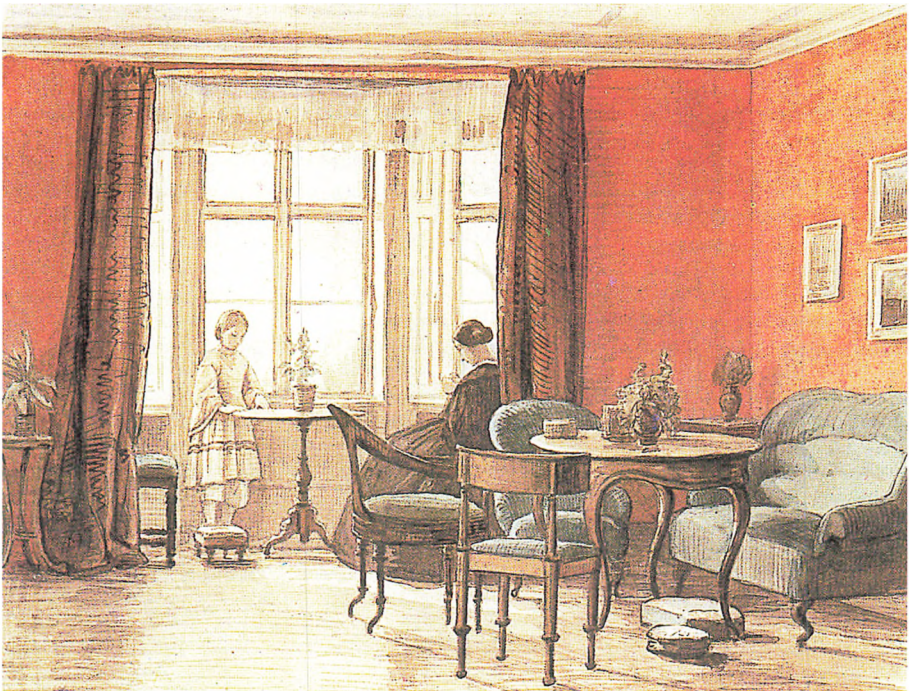
Rummets øvrige møblering består af et lille, let nyrokobord, der ligner bordet ved vinduet i familien Madsens stue i Randers. Bordet står også i Hørsholm bekvemt ved vinduet med en spisestuestol med polstret sæde ved siden af, og flere bind ligger klar til at læse ved det indstrømmende dagslys. Christen Christensen havde i sine 25 år som formand for sognerådet en stor politisk og social indflydelse i Hørsholm. Bøger og arbejde spiller en væsentlig rolle i dette rum, mens hjemmet i Randers var mere præget af billeder og kunst, blomster og grønne planter.

Et interiør hos baron Stampe på 'Christianelund'

Omkring 1860 udførte P.C. Skovgaard en akvarel af dagligstuen på gården 'Christianelund' under herregården Nysø ved Præstø¹. I dette adelige miljø var der flere lighedstræk med den borgerlige boligindretning. Vægfarven er kraftigt rød – mindst lige så kraftig som den koboltblå i Randers. Det pudsede loft med profileret kant har en blå dekoration i felter på fladen. Loftet i Randers havde en stribe langs kanten; men på 'Christianelund' er der rektangler fordelt på loftsfladen. Foran det brede vindue hænger lange uldne, brune gardiner løst ned med en tynd gardinkappe af hvidt, gennemsigtigt stof imellem.

Rummets beboere, mor og datter, befinder sig i dagslyset ved vinduet. Moderen, baronesse Jonna Stampe, sidder ved vinduets ene side. Hun er koncentreret bøjet over sit håndarbejde, som hun holder op i lyset. Hendes lange, mørke hår er som hos kvinderne i Randers og Hørsholm delt i midten med en skilning og sat op i en lavtsiddende nakkeknude. Hun er ligesom de klædt i sin sorte krinolinekjole med hvid besætning i halsen.

Akvarel fra cirka 1860 af dagligstuen på 'Christianelund' under herregården Nysø. Udført af P.C. Skovgaard (ikke signeret). Fra Tove Clemmensen: Skabner og Interiører, 1984.

Datteren Rigmor på ni-ti år har tilsyneladende lige rejst sig fra en stol, som stikker frem bag gardinet ved vinduets modsatte side. Foran stolen står en fodskammel, så hun har kunnet sidde bekvemt med benene hævet over træk ved gulvet. Pigens ternede kjole er knækort med moderat vidde og store, vide modeærmer. Skørtet har en dekoration af to tværgående bånd. Skotskternede stoffer var højeste mode. Den lille Carl Emil i Randers havde også ternet tøj. Rigmors hvide benklæder titter ligesom drengens undertøj ud for ned. Mellem mor og datter står endnu et af de runde nyrokoborde på sokkel. Pladen er lidt større end på de små borde i de øvrige interiører, og lette småborde som disse har være populære, fordi man har kunnet flytte dem rundt i rummet efter behov og lys.

Møbleringen centrerer sig som i Randers om et ovalt nyrokobord af mahogni; men bordtæppet er ikke lagt på. Bordet står foran en magelig, overpolstret sofa, og så holder ligheden med Randers-interiøret op, for rundt om det står tre vidt forskellige, mere eller mindre magelige stole. Møbelbetrækket på sofa og stole er sribet i diskrete blågrønne nuancer. En overpolstret lænestol svarer ganske godt til sofaen, dernæst er der en armstol med ovalt polstret sæde og hjul under de drejede ben og endelig i billedets forgrund et såkaldt 'kunstnermøbel' inspireret af græsk-romerske forbilleder. Et andet citat i stilarternes historie med rødder tilbage til de nyklassistiske perioder. Over sofaen hænger tre indrammede billeder. De kunstneriske interesser og glæden ved blomster har dette hjem fælles med hjemmet i Randers. Der står grønne planter og buketter flere steder i rummet.

Epilog

Inden for en periode på syv år er disse tre interiørbilleder blevet til, og de kan give os nutidsmennesker en præcis viden om variationerne i boligindretningen, påklædningen og ikke mindst de forskellige signaler, der udgår fra rummenes mennesker. Vi kan ane noget om det liv, der har udfoldet sig i disse stuer. Johan Lauritz Madsen døde 36 år gammel i 1874 kun syv år efter, at denne lille idyl var fæstnet til lærredet. Familien boede på det tidspunkt på Tøjhusavevej 5 i Randers, og her blev enken Caroline Ansine boende frem til 1911. Hun syede for folk. Syerske var et af de erhverv, en

kvinde i 1800tallets slutning kunne ernære sig ved. Det har ikke været en nem situation at blive alene med to så små børn. Carl Emil var otte og Thyra Kathrine kun fem år, da Lauritz Madsen døde. De voksede godt til. Thyra forblev ugift og boede hos moderen. Hun solgte modepynt og underviste i klaverspil, og efter moderens død i 1912 overtog hun det meste af møblementet på billedet. Carl Emil blev handelsagent og senere detailhandler med sit eget firma på Skibsgade 4 i Randers. Han blev gift med Magda Jensine, og de fik datteren Carla. Det er gennem Carla, at forbindelsen til Henning Linsaas familie blev skabt. Hun blev nemlig gift med Henning Linsaas far, men døde desværre ganske ung efter kun tre måneders ægteskab. Familierne bevarede kontakten, og faderen blev gift med sin anden kone, Henning Linsaas mor. Henning Linsaa kom ofte hos 'faster' Thyra som dreng i 1930erne og begyndelsen af 1940erne. Begge hans forældre havde arbejde, og derfor holdt han meget til hos 'faster', fordi hun var mere interessant at være sammen med end hjemmets unge piger. Hun fortalte ham om mange ting og viste ham steder, som han ikke så sammen med forældrene. Helheden af møbler og maleri var således intakt i Henning Linsaas barndom i Randers.

I det daglige arbejde med at aflokke museumsgenstandene historierne om de mennesker, der har fremstillet, brugt og levet med dem, er museerne helt afhængige af den viden, der findes i menneskers erindring om tingene. Det er altid en stor glæde, når museet modtager uvurderlige oplysninger, der medvirker til at sætte tingene ind i en større historisk og social sammenhæng.

Noter

1. Tusind tak til Henning Linsaa for at afsløre malerens identitet og bidrage med mange gode oplysninger, og til Randers Lokalarkiv og Kulturhistorisk Museum i Randers for nyttige fakta om familien.
2. Samtale med Henning og Jytte Linsaa i Den Gamle By, 12. januar 2000.
3. Tak til museumsinspektør Lisbet Hein, Hørsholm Egn Museum, for at gøre opmærksom på maleriet, og tak til Lokalarkivet i Hørsholm for lån af affotograferingen.
4. H.C. Rosted (red. Lisbet Hein): Kammerråden i Hørsholm. Årbog Hørsholm Egn Museum, 1996, side 49-65.
5. Tove Clemmensen: Skæbner og Interiører. Danske tegninger fra barok til klunkerid. 1984, side 133.

Kvindesag og kvindetøj

Af Birgitte Kjær

Et menneskes påklædning afspejler det, man er – eller det, man ønsker at være. For eksempel afslører kvinders tøj noget om deres holdninger til blandt andet deres krop, til det at være kvinde og til det omgivende samfund. I det følgende giver overinspektør, cand. mag. Birgitte Kjær tre eksempler på, hvad kvindemoden fortæller.

Amelia Bloomer iført Bloomer-drugt med pludderbukser og kort krinolineskørt over samt løst bælte i taljen. Modedetaljerne er tilstede i moderat grad, for eksempel de vide, albue korte ærmer med hvide underærmer og det let fyldige krinolineskørt. Fra Astrid Bugge: Reformdrakten i Norge.

Nye tanker om kvindernes tøj

Fra 1880erne og frem til tiden op mod 1. verdenskrig blev nyskabelsen, en reformkjole, brugt af mange danske kvinder, der var bevidste om deres krop. Men vi skal til USA for at finde oprindelsen.

En kvinderetsforkæmper fra Ohio, mrs. Amelia Bloomer, lod omkring 1850 sin klædedragt inspirere af den franske revolutions reform af mandsdragten, hvor de lange bukser – som et ydre symbol – erstattede overklassens knækorte benklæder. Altså, sagde mrs. Bloomer: skulle kvinderne opnå de samme rettigheder som mændene, kunne de jo passende også overtage det synlige symbol, de lange bukser. Hun skabte så en forunderlig kreation med tyrkiske haremsbukser, hvorover der blev båret et kort krinolineskørt. Men man må ikke overse, at kjolen også skulle bæres uden korset og med et minimum af underskørter. Her er vi ved kernen i det, der definerer reformdragten.

Lad os følge Bloomer-kjolen til dørs i USA og se den ankomme til Europa. Pudsigt var den jo, og de amerikanske kvinderetsforkæmpere indså hurtigt, at de snarere skadede deres sag ved at bære Bloomer-drakten, end de gavnede den. Essensen i deres kampagne blev i stedet agitation for en bekvem dragt, 'hvori kvinderne kunne tage deres nye rolle i samfundet alvorligt' ¹. Korsettet skulle væk, skørterne, der i modedragten blev snøret stramt om taljen, skulle aflægges, og undertøjet skulle være varmt.

Det er disse ideer, der omkring 1880 nåede over Atlanten og blev blandt de væsentligste forudsætninger for de reform-

dragttanker, der blev fremsat af såvel kvindesagskvinder som læger. Samtidig blev der dannet reformdragtforeninger over hele Vesteuropa. Tendenserne fra det store udland nåede også Danmark og de danske provinsbyer.

Reformkjolen

Dansk Kvindesamfund var blevet stiftet i København i 1871 og havde i 1880'erne afdelinger over hele landet. Billedhuggerinden Henny (Henriette) Diderichsen blev i 1887 bedt om at udarbejde et forslag til en reformkjole for Dansk Kvindesamfunds nystartede afdeling i Århus. Men allerede i 1886, det år afdelingen blev åbnet, havde man lagt ud med at vise de århusianske damer reformdragter og havde fået fremstillet to kjoler hos en lokal manufakturhandler.

I december annoncerede man, at '... 'Kvindesamfundet' holder et Møde for Kvinder paa Tirsdag Aften i Raadhus-salen, hvor 'Reformdragten' i sine intimere Details, der ikke egne sig til offentlig Diskussion og Fremstilling, vil blive forevist ...'.² Altså: Mænd ingen adgang – der ville nemlig blive forevist undertøj! For nok var man fremskridtskvinder, der arbejdede for ligeret, men en vis victoriansk anstændighed var man dog i besiddelse af. Med undertøjet er vi ved et centralt punkt: Reformdragten faldt løst om kroppen. Men hvad hjalp det at tage den løse reformdragt på over det vanlige korset? Så ville man jo blot bære dragten som en provokation; man opnåede ikke formålet, en bekvem dragt, man kunne røre sig i, endsigse slap af med det skadelige korset. Så ville man anlægge reformdragt, måtte man skifte sit tøj ud fra yderst til inderst – og det var dette undertøj, der var så anstødeligt, at mænd ikke havde adgang.

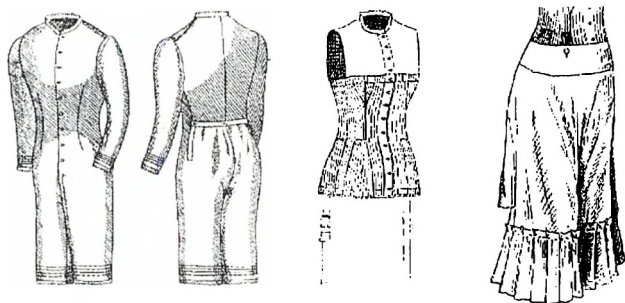
Og undertøjet skulle være varmt. Det skulle, som overkjolen, helst være af uld. Det skulle gerne være højhalset og langærmet, så man undgik 'partielle Afkølinger'. Inderst bar man den heldækkende chemilette med ben. Derover et livstykke, der var tilpasset kroppen, ikke omvendt, og derover igen et skørt med ben. Det nye lå i, at strømper, benklæder og skørter ikke blev snøret stramt om talje og ben men knappet til livstykke og bukseskørt. Hele ideen var nemlig, at hvor man i korsetmoddragten bandt benklæder og skørter stramt rundt om taljen, snørede kroppen i et stramt korset og bandt strømperne stramt under knæet for at holde dem

Henny Diderichsens reformkjole 1886/87. Hun har givet sin kjole flere detaljer fra modedragten, blandt andet det lange liv og bæltets drapering. Det løse snit, det løse bælte og borten fornedet på skørtet, er derimod reformdragtens kendetegn. Borten gav associationer til den oldnordiske stil, der blev meget populær i disse år; den bekvemme dragt, der tilmed kunne dekoreres historisk, gjorde dragten populær i højskolekredse. Fra: Bente Rosenbech: Kvindekøn, 1987.

Reformundertøj. Til venstre en chemilette med klap bag; derefter et livstykke, hvortil der kunne knappes strømper og det delte skørt, altså et bukseskørt, som ses yderst til højre. Fra: Moden 1890-1920.

oppe, så skulle nu intet mere snøres om kroppen eller stramme den ind. Strømperne skulle knappes til livstykket med lange strømpebånd, ligesom bukseskørtet blev knappet til livstykket. Herved blev al pres flyttet fra kroppen, og undertøjets vægt blev lagt på skuldrene. Tilsvarende med selve overkjolen; den var så vid, at den ikke pressede på kroppen, men faldt løst fra skuldrene, hvor al vægten var placeret.

Skulle man altså gå over til reformdragt, skulle man skifte hele sin garderobe ud, og så var dét at ønske sig reformdragt pludselig ikke noget, der var økonomisk realistisk for hvem som helst.

På den store nordiske kunst- og industriudstilling i København i 1888 sørgede Dansk Kvindesamfund også for at fremvise reformdragter – vel at mærke i afdelingen for sundhed, ikke den for mode. Og i København kunne man allerede fra 1886 flere steder købe såvel færdige dragter som snitmønstre til både yder- og undertøj.

Også lægerne argumenterede nemlig for reformdragten. Korsettet snørede brystkassen sådan sammen, at kvinden sjældent kunne trække vejret dybt ind; man 'dåned' ofte, – men det var heldigvis *comme il faut*. Begyndte pigerne at bruge korset i en ung alder, var der fare for, at de nederste ribben ville antage korsettets form, ikke naturens form samt for, at de bagved liggende organer aldrig ville udvikles fuldt ud eller blive trykket. Sådanne deforme organer så man såvel i brystkassen som i underlivet hos kvinder. En stram snøring betød, at stort set ingen af brystkassens og underlivets organer arbejdede naturligt.

Og som med korsettet, således også de strømper, der blev bundet stramt under knæet for ikke at falde ned;

de hindrede blodomløbet. Tilsvarende snørede skørterne sammen om taljen.

Vor tid ville finde argumenterne inderligt overbevisende. Hvorfor tog så ikke alle kvinder, der havde råd, denne bekvemme dragt til sig ?

Reformtankerne og den victorianske moral

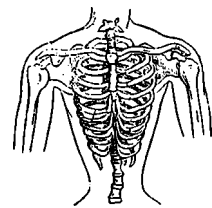
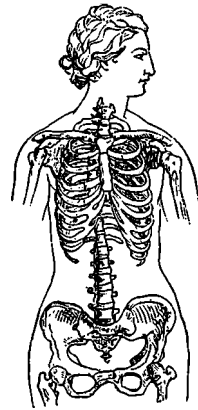
Den ellers så kloge Emma Gad kunne slet ikke tænke sig at vise sig uden korset; det gav hende holdning. Havde kroppen i mange år været vænnet til korset, var rygmusklerne ikke stærke nok til at bære ryggen rank; i korsettet kunne man falde sammen, det skulle nok give én den rette holdning alligevel. Mere væsentligt er imidlertid nok, at mange fandt dragten grim, og flere kaldte den reformsækken på grund af det løse snit. Men den løse dragt gav også sine bærere udseende af at være gravide, og det kunne slet ikke gå an i et victoriansk borgerskab. Et lille glimt fra den unge Edith Rodes erindringer belyser dette:

... Mit Barn – sagde Bedstemor bestemt – til Bal er du i al Fald nødt til at have Korset paa ! – Jeg kan ikke trække Vejret, sagde jeg trodsigt. – Jeg kan trække Vejret, sagde Bedstemor – din Mor kan trække Vejret, og dine Søstre kan trække Vejret – saa kan du ogsaa ! – Nej, sagde jeg – og jeg faar altid Sting i Siden, naar jeg har Korset paa ... Bedstemor klemte Munden sammen: – Det er upassende og uanstændigt at gaa uden Korset. ... Og hvor vil du have Kavaleren skal lægge sin Arm, maa jeg spørge ? – Ja, hun har jo da Livstykke paa – sagde Mor krænket. ... Livstykke ! haanede Bedstemor. – Han kan vel ikke lægge Armen om et Livstykke ! ...

Den unge pige var født i 1879 og oplevede således 1890-ernes korsetkampe. Først kæmpede hun sig fri af korsettet, senere frem til reformkjolen:

... Den var ikke køn – nej, det maatte selv jeg indrømme, og der hørte en hel Slags nyt Undertøj til, der alt sammen hængte ned fra Skuldrene, mens det før havde været knappet og bundet om Livet. Det var en underlig Fornemmelse at have alting hængende saadan om sig. ... Jeg vil ikke paastaa, at jeg nød det, men hvad jeg nød var, at de fleste fandt det upassende.

Det var den elskede farmor, der afsagde reformkjolens dødsdom:

Øverst en normal-krop, tilmed udstyret med Venus fra Milos hoved for at fremhæve det ideale. Derunder en krop som den deformeres ved brug af korsettet. Fra: Astrid Bugge: Reformdrakten i Norge.

Reformkjolerne blev langsomt mere populære. Kort efter 1900 blev formen forenklet til et løst prinsessekjolesnit. I udlandet havde store kunstnere arbejdet med udformning og udsmykning, blandt andet i typisk jugendstil; denne mørkeblå kjole med bolero fra 1906 er helt efter forbillederne med sin elegante, lysegrønne jugend-applikation; den er syet til et højskoleophold. Den Gamle By 912:57. Foto Knud Nielsen.

... Aah sagde hun – den er saamænd ikke saa gal, det er bare det, at de unge Piger, der gaar med den, ser saa frugtsommelige ud. Der var ingen, der fik det at vide, men fra den Dag havde jeg ikke Lyst til at gaa med den mere og hængte den stille væk.³

Men nogen turde sætte sig ud over normerne.

Karakteristisk blev det ofte kvinder fra højskolebevægelsen, der tog reformdragten til sig; dels tiltalte den deres sværmeri for det gammelnordiske, dels var sundhedstankerne indlysende. I tiden omkring og lige efter 1900 bar også de kvindelige kunstnere ofte reformkjole. Som eksempel kan nævnes Anna Ancher, der er malet af såvel ægtemanden Michael Ancher og P. S. Krøyer i reformkjole, ligesom også Fritz Syberg har malet sin hustru, Anna Syberg, i reformkjole. Og flere af de kvinder i København, der plejede omgang med de nye avisers mere rabiate journalister, turde også vise sig i den løse kjole.

Så reformkjolen blev en succes til sidst, både hos de mere bevidste kvinder, men også hos andre. Netop på grund af bekvemmeligheden brugte mange kvinder den som hjemmekjole ved siden af modedragten, ligesom den også kunne bruges af unge kvinder, der f.eks. arbejdede på vaskerier eller strygerier.

Spadserdragten

I tiden omkring og kort efter år 1900 kunne de kvinder, der således prøvede at skabe rum for sig selv og andre på arbejdsmarkedet, også bære en anden type dragt, spadserdragten. Den var en af tidens modedragter, men den blev ofte valgt af en bestemt gruppe kvinder, for hvem den nærmest blev opfattet som en uniform. Den udsendte åbenlyst nogle signaler om tilhørsforhold, der var klart aflæselige for alle i tiden.

Skyggetanter

Skoleloven af 1814 havde indført undervisningspligt i fagene religion, skrivning, regning, læsning (herunder historie og geografi) og sang – og om muligt også gymnastik – for både drenge og piger fra de var syv år til de blev konfirmerede. Yderligere bredte kravet om, at skolelærere skulle være seminarieuddannede sig i løbet af 1800-tallet langsomt over hele landet; lærerstandens kvalitet blev rent faktisk bedre.

Resultatet blev, at vi op mod 1800-tallets slutning stod med en større gruppe unge kvinder, der således havde en bedre skolebaggrund end før.

Det faldt sammen med en helt modsatrettet udvikling, nemlig at kvinderne i de borgerlige familier blev trukket mere og mere tilbage fra det huslige arbejde, og at hjemmet lukkede sig sammen om dem. De borgerlige familier havde tidligere kunnet optage for eksempel ugifte døtre og enker i deres husholdninger; der havde altid været plads til og brug for deres arbejdskraft i datidens hjemmeproducerende og selvforsynende husholdningstype. Men i takt med, at kvinderne trak sig tilbage fra det huslige arbejde og overlod det til tyende, blandt andet fordi industrialiseringen nu kunne tilbyde husholdningerne adgang til mange ting, der kunne fås halv- eller færdigproduceret, blev disse kvinder overflødige i husholdningerne. De levede af nådsens brød hos familien eller var skyggetanter, som var et af tidens ord for disse kvinder.

Kvinderne og arbejdsmarkedet

Denne tilstand blev utilfredsstillende for de kvinder, der nu faktisk følte, at de med den bedre skolebaggrund skulle kunne få en uddannelse og et arbejde og forsørge sig selv, i stedet for at ligge familierne til byrde. Men hvor kunne disse kvinder gå hen og finde eget arbejde? At være i tjeneste hos en anden familie eller blive fabriksarbejderske var utænkeligt for disse borgerskabskvinder. Men netop den unge industrialisme og tidens tekniske landvindinger havde skabt nogle nye jobtyper, der ikke var socialt belastede, – og her søgte disse kvinder ud i stort tal.

Det drejede sig om job som telegrafistinder og telefonistinder. Men også arbejde på kontor og i butik blev attraktive. I disse år blev disse arbejdsområder udvidet meget; handelslivet blomstrede og der opstod mange specialiserede butikstyper, ligesom den blomstrende handel krævede øget kontorvirksomhed. For de unge kvinder, der søgte ud i disse job, blev arbejdslivet imidlertid blot en mellemstation, hvor de gik i vente-position til det ægteskab, der var enhver ung piges mål. Blev de gift, sagde de arbejdet op. Det blev også opfattet som deklasserende for manden at have en kone, der arbejdede; han skulle kunne forsørge sig og sine.

*Mørkeblå spadseredragt
fra cirka 1910-15,
Århus. Den Gamle By
686:54.
Foto Knud Nielsen.*

Spadseredragt båret med slips. Da kvinderne opnåede stemmeret og valgbarhed til Folketing og Landsting i 1915, blev der arrangeret et stort takketog til Amalienborg. Blandt de mest fremtrædende kvinder var denne gruppe, hvor de ældre er iført lidt gammeldags tøj, mens den yngre kvinde til venstre, Gyrithe Lemcke, typisk er iført mørk spadseredragt, hvid bluse og mørkt slips. Fra: Bente Rosenbech. Kvindekøn, 1987.

Men der var to andre typer job, der også var blevet socialt acceptable for de unge borgerskabskvinder, sygeplejersker og skolelærerinder. På hospitalerne blev de gamle vågekoner nu afløst af uddannede sygeplejersker; for dem blev arbejdslivet ofte livsindholdet, hvilket også skal ses i sammenhæng med, at man ikke ønskede, at sygeplejerskerne giftede sig. Mange unge kvinder tog også en uddannelse som skolelærerinder på seminarierne; også for dem blev arbejdet ofte et kald. Det er klart, at det blev det bedre borgerskabs døtre, der blev skolelærerinder; alene det, at uddannelsen på et seminarium var kostbar, udelukkede mange. Flere af disse uddannede skolelærerinder tænkte nye pædagogiske tanker og flere grundlagde egne skoler for at kunne praktisere dem. Lærerinderne var over hele landet aktive i de nye kvindebevægelser, heriblandt især Dansk Kvindesamfund. Og ser vi på fotos af disse skolelærerinder, vil vi se, at de ofte bar spadseredragt; flere opfattede ligefrem spadseredragten som en slags uniform for Dansk Kvindesamfund.

Mrs. Bloomers tanke med sin fantasifulde buksedragt havde været, at skulle kvinderne tilkæmpe sig mandens rettigheder, måtte man starte med de ydre symboler, bukserne. Men hvad var det da, disse kvinder, der så tidligt gik ud på arbejdsmarkedet, iførte sig, og nærmest tog på som en

uniform ? Det var mandens arbejdstøj, mandens habit omsat til kvindetøj. For de mest modebevidste var det kun skørtet, der afveg; her satte man anstændigvis grænsen og gik ikke i bukser, men det kom 30 år senere. Var man meget modebevidst, bar man endda også sort slips. Så kunne signalerne ikke være tydeligere. Det var både en beskyttelse: man tog mandens arbejdstøj på, så man ikke stødte an; måske fandt man også lidt tryghed i uniformeringen. Men det var også en advarsel: I har ikke arbejdet for jer selv !

Mandens habit

Forbilledet var klart. Borgerkabets mænd brugte diplomat til hverdag, altid mørk, helst sort. Tøjet var enkelt; der var ikke plads til farver eller pynt, det var stramt, langærmet, højhalset og tilknappet, værdigt. Hele indtrykket var meget stabilt; skete der ændringer, var det i de små detaljer. Der var ikke plads til pjankede modedetaljer i dragten hos de borgerlige mænd, der var drivkraften bag det nye industrisamfund. Det forventedes, at herrerne havde vigtigere ting at tage sig af end deres tøj (modsat deres koner ?), derfor holdt man fast ved det velkendte og lå ikke under for modeluner: ‘... En net Paaklædning gjaldt som Tegn paa tillidvækkende og urokkelig borgerlig Dyd’⁴. Inspirationen kom fra England og påklædningen hos det borgerskab, der havde sat gang i industrialiseringen. De pjankede, franske modedetaljer lod de deres koner om, – og moden for dem, der fulgte moden fra Paris var spraglet, broget, blomstrende og flagrende.

De kvinder, der ville lægge afstand til borgerskabets fruer måtte, hvis de skulle klæde sig praktisk, vælge reformdragter – og mændenes farver og snit, hvis de skulle tages lige så alvorligt på arbejdsmarkedet, som mændene blev.

Først bukserne, så habitten, så kroppen

Det bekvemme tøj, vi omgiver os med i dag, har sit udgangspunkt i de foran nævnte holdninger. Men også kvindemoden i 1920erne blev af betydning, for her kulminerede alle de før nævnte tendenser.

I 1920ernes kvindetøj var taljen væk, selv den løse antydning; væk var også fremhævelsen af brystet. Til gengæld viste dragten bærerens ben, noget hidtil uhørt, og bare arme. Håret blev kortklippet. Alle traditioner var kastet over bord.

Men hvorfor netop nu ? Tiden var lige efter 1. verdenskrig, hvor kvinderne i de krigsførende lande for alvor havde spillet en rolle både ved og bag fronten og i industrien hjemme, altså havde været inde på de mest traditionelle, mandlige domæner. Man har sagt om tyvermoden, at den var totalt afsexet, fordi den var så løs, at den slørede enhver antydning af kvindens former. I virkeligheden er den meget sexet og meget dristig, blot på en anden måde end traditionelt. Man viste hud, og hvis man ikke kunne komme til dét, var det ikke unormalt at anvende hudfarvede stoffer. Og nu var det ikke mere som før detaljer i mandens tøj, man tog som forbillede. I opfattelsen af kvindekroppen sås nu et koketteri med selve den mandlige krop, den slanke mandskrop uden antydning af talje, bryst og hofter, og med en kortklippet garconne-frisure. For de frigjorte kvinder, der havde arbejdet side om side med mændene under krigen, var det ikke mere nok at tage mandens tøj; nu krøb de ligefrem i hans krop, og hvis ikke det er dristigt ... Først bukserne, så habitten, så kroppen !

Noter

1. Astrid Bugge: Reformdrakten i Norge. Oslo 1984.
2. Aarhus Stiftstidende 24/11, 30/11 og 1/12 1886.
3. Edith Rode: Der var engang. København 1951.
4. Ingeborg Cock-Clausen: Moden 1890-1920, side 24. Serien Danske dragter. Kbh. 1994

Litteratur

- Gunnel Hazelius-Berg: Dråktreformer under 1800-taler. Fataburen 1949.
Astrid Bugge: Touristinder og andre sportspiker. Oslo 1961.
Astrid Bugge: Reformdrakten i Norge. Oslo 1984.
Gyrithe Lemcke: Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar. 1911.
Birgitte Kjær: Den første store sag. Kvinder undervejs. Dansk Kvindesamfund i Århus 1886-1986. Red.: Hanne Rimmen Nielsen og Eva Lous. Århus 1986.
Kim Beck Danielsen: Fra Sypige til Håndarbejds lærer. 1985.
Ingeborg Cock-Clausen: Moden 1890-1920. Serien: Danske dragter. 1994.
J. Frisch: Om Sundheden og Kvindedragten. København 1887.
H(enriette) D(iderichsen): Forslag til en Dragtreform. Trykt sammen med J. Frisch, 1887.
Weilbach, Dansk Kunstnerleksikon, bd. 2, 1994. Opslagsord: Henriette Diderichsen.
Kvinden og Samfundet, 1888.
Edith Rode: Der var engang. København 1951.

*Selskabskjole fra 1929, København. Kjolen er med sin lyse sølvlamé og sølvblonde samt lyserøde for af crepe de chine typisk for 1920ernes nøgne look.
Den Gamle By 990:66.
Foto Knud Nielsen.*

Mellem tugt og leg – om barndommen i købstaden

Af Tove Engelhardt Mathiassen

Børnenes liv i købstaden hører med til Den Gamle Bys forskningsfelt. I foråret 2000 varetog museumsinspektør, cand. phil. Tove Engelhardt Mathiassen i museets undervisning på Historisk Institut på Aarhus Universitet temaet 'leg og socialisering'. Undervisningen danner grundlaget for denne artikel om legen og barndommen i de danske købstæder.

Der er grøde i børnekulturen i disse år. Børnekulturen bliver forstået som børnenes selvstændige kultur og som kulturen for og med børnene. Det er emner, der i høj grad har Kulturministeriets bevågenhed. I juni 1999 kom Kulturministeriets børnekulturpolitiske redegørelse. I august 1999 blev Sekretariatet for Børnekulturnetværk oprettet. Netværket bliver finansieret af Undervisningsministeriet, og det er hensigten, at det skal fungere som et centralt organ i børnekulturforskningen. I januar 2000 nedsatte Kulturministeriet Kulturrådet for Børn til erstatning for Kulturens Børn, det hidtidige udvalg om børn, unge og kultur. Handlingsplanen for Kulturrådet er kommet i august 2000.

I Undervisningsministeriets resort sker der andre nye og væsentlige ting. Mange steder i landet omlægges indskolingen

Skolestue fra midten af 1500tallet. Eleverne er opdelt i to grupper. Den ene gruppe knæler ned foran den siddende lærer. Med korslagte arme gentager de formodentlig den lektion, der er dagens tekst. Den anden gruppe læser flittigt i bøgerne. På stolpen i midten hænger riserne parat. Olaus Magnus: Historia om de nordiska Folken, Sextonde Boken.

til folkeskolen i disse år. Det drejer sig om børnehaveklasserne og de mindste klasser, der skal have en anden start på deres skoleforløb. Omlægningen bliver debatteret i dagspressen og på skolerne, og metoden kaldes 'leg og læring' eller 'helhedsskolen'. Det er den nyeste pædagogiske trend med rødder i det newzealandske skolesystem. I det nye system bliver der ansat lærere og pædagoger til sammen at varetage indskolingen. Legen sættes i system i den nye folkeskole, og legen bruges bevidst i socialiseringen. Sådan har det ikke altid været, og derfor er det relevant at efterspore børns liv i købstæderne nogle hundrede år tilbage i tiden for at sætte de nye tanker og eksperimenter i folkeskolen ind i et historisk perspektiv. Målet er at se på opdragelsen af børnene og på vilkårene for deres leg.

Vilkår og opvækst

Der findes mange ord for det, der sker med et barn, fra det bliver født, til det er et voksent menneske: optugtelse og opfostring, opdragelse og opvækst, socialisering og dannelse for blot at nævne nogle få. Ingen af ordene er helt neutrale, fordi de rummer en holdning til børn og barndom. Nogle af ordene er faldet helt ud af den nutidige sprogbrug, og det skyldes, at der er sket ændringer i opfattelsen af barndommen og dermed af de omgangsformer, som voksne har med børn. Betegnelsen 'optugtelse' eksempelvis indebærer straf som en del af det, der sker fra barn til voksen.

Børn bliver født ind i allerede eksisterende, sociale sammenhænge. Opdragelsen af dem forholder sig til de vilkår og normer, der gælder i disse sammenhænge. Børns vilkår er forskellige socialt, og livsomstændighederne har ændret sig gennem tiden. Der er stor forskel på at blive født hos en guldsmed eller hos en natmand i 1700tallets danske købstad. Guldsmeden hørte til de øverst placerede håndværkere i byen. Guldsmede og bryggere kunne have lige så eller næsten lige så gode kår som de ledende købmandsfamilier.

Natmanden derimod var socialt lavt placeret – og også foragtet. Han tog sig af alt det beskidte arbejde med at tømme latriner og fjerne døde dyr. Hans arbejde var nødvendigt; men den urenlighed, der var forbundet med det, placerede ham socialt i bunden af købstadens hierarki. Holdningen til natmanden smittede af på hans børn. I Århus var

der i 1722 en sag, hvor både stiftsamtmanden og til sidst statsmagten greb ind. Natmand og skorstensfejer Rasmus Madsen havde fire døtre, som skulle i skole; men samtlige byens seks skoleholdere nægtede at give dem en plads. Situationen blev så skærpet, at én af skoleholderne måtte en tur i fængsel, før konge og kancelli, den tids regering, pålagde skolerne at tilbyde pigerne undervisning. Konsekvensen blev et arrangement, hvor pigerne gik på omgang mellem skolerne; men mange af byens mere velkonsoliderede borgere svarede igen ved at tage deres børn ud af skolen og benytte sig af privatundervisning. Deres børn skulle ikke undervises sammen med natmandens børn ¹.

Arbejde og skole – frem for leg

I den nye folkeskole bruges legen bevidst i 'leg og læring' eller 'helhedsskolen'. Her ses leg som noget værdifuldt, der har betydning for børnenes udvikling; men sådan har leg bestemt ikke altid været opfattet. Et meget klart eksempel på det modsatte kan man læse i en pietistisk børnebog udgivet af Peder Hiort i 1740 under titlen 'Opbyggelig Haandbog for Børn'. Den var oprindelig skrevet af tyskeren Johan J. Rambach. Peder Hiort havde fordansket håndbogen og forsynet den med en lille indledning. Bogen er opdelt i paragraffer, og i paragraf 88 hedder det: 'Vær aldrig Ørkesløs, men gaae enten dine Forældre til Haande, eller igientag din Lection og lær uden ad, hvad dig er foresatt. Vogt dig, at du ikke læser utugtige eller forfængelige Bøger, eller med Kort eller Tærning driver den ædle Tiid bort, som du skal giøre Gud Regnskab for' ². Her er leg tydeligvis spild af tid. Legen sættes på niveau med dovenskab og læsning af dårlig litteratur. Barnet skal læse lektier eller arbejde. I god overensstemmelse med tidens religiøse forståelsesramme bliver Gud påberåbt som den øverste autoritet i Rambachs opfattelse af dannelse.

Al opdragelse og grundlæggende skoleuddannelse blev frem til 1800tallets begyndelse set i et religiøst perspektiv, og kirkens officielle tilsyn med skolerne ophørte først i 1933. Fra slutningen af 1700tallet begyndte der at komme en interesse for en folkelig grundskole uden primær vægt på religiøs oplæring, hvor fag som læsning, regning og historie skulle give børnene viden snarere end tro ³. Tidligere havde

undervisning i læsning haft som hovedformål at sætte børnene i stand til at læse katekismus og Bibel.

Legen blev opfattet som noget værdiløst, som man helst skulle undgå, fordi det kunne komme i vejen for noget andet og vigtigere. Kongedatteren Leonora Christine udtrykker sig inden for samme tankegang, da hun så tilbage på sin skolegang i 1630'erne – mere end 100 år før Rambach. Denne stolte kvinde var ikke kendt for beskedenhed, og hun sammenlignede sit eget intellekt med den knap så begavede lillesøster Sophie. Søsteren var ikke lærevillig, og tilmed havde hun en ringe hukommelse. Hendes hjerte hang alt for fast ved hendes dukker ⁴. Søster Sophie ville hellere lege end at benytte sig af den skolegang, der var et privilegium, som de færreste købstadsbørn – specielt piger – havde endnu på den tid.

Først med skoleloven i 1814 blev der undervisningspligt for alle børn. På den tid i begyndelsen af 1800tallet blev legen stadig set som spild af tid i et helt andet miljø, nemlig hos en snedkerfamilie. Fra den lille Dagmar var stor nok til at sidde på en skammel, blev hun sat til at pudse kobbertøj med sand på en halmvisk. Faderen mente, at hun hellere skulle bruge sin tid på at pudse en kobberkedel, der allerede var blank, end at lege ⁵. Mange mennesker i dag ville nok mene, at det var spild af barnets kostbare og korte barndom; men det er, fordi vores opfattelse er påvirket af de ændringer, der skete fra slutningen af 1700tallet og op i løbet af 1800tallet.

Holdningen til børn i dag er milevid fra fortidens opfattelse af børn som en arbejdskraft. Mange købstadsdrengene kom i lære i faderens virksomhed, og pigerne indgik så tidligt som muligt i husholdningens produktion. Børnene blev socialiseret blandt andet ved at arbejde sammen med de voksne. Overklassens børn behøvede ikke at arbejde; men de fleste børn skulle, så snart de kunne. I den tidlige tekstilindustri og tobaksindustrien var børnearbejde en integreret del. Børnene var små og vævre. De kunne nemt smutte ud og ind mellem de kørende spindemaskiner, reparere knækkede tråde og feje spildte fibre op fra gulvet. Det blev set som en stor fordel, at børn ikke skulle have så meget i løn som voksne – dette fænomen er i dag ikke ukendt i andre verdensdele end den vestlige. For købstadsbørn i 15-,

Langt op i 1800tallet forestillede dukkerne, ligesom vore dages Barbie, den voksne kvinde. De små piger kunne i dukkelegen eksperimentere med deres kvindrolle. Dukke Lisbeth er fra 1875-80. Hun har et fint bemalet hoved af glaseret porcelæn og porcelænsarme. Kroppen er syet af stof. Den fine kjole af trykt sirts er hjemmesyet. Den Gamle By 284-85:23. Foto: Knud Nielsen.

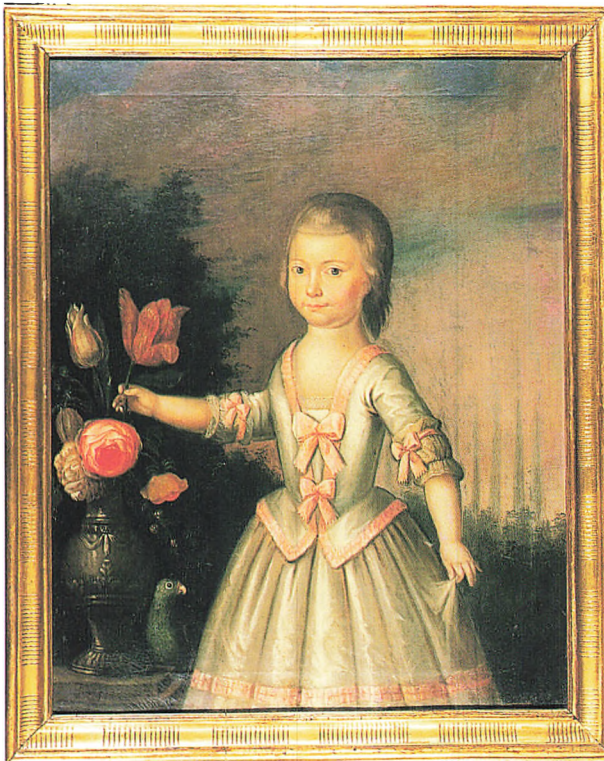
16- og 1700-tallet blev leg ikke prioriteret i det daglige; men ved fester kunne børn og voksne lege sammen, og nogle af legene kender vi endnu i dag ⁶. 'Blindebuk' og 'Bro, bro brille' blev leget i 1700tallets julestuer.

Klø eller legetøj

Familiefaderens hustugt var et nøgleord i 1500tallet såvel i forhold til børn og hustru som tyende ⁷. Familiefaderen havde ret og pligt til korporlig afstraffelse, og vold mod børn var en selvfølge. Volden blev set som et effektivt middel til at beskytte børnene mod synden. 'Den, der sparer riset, elsker ikke barnet' skrev den indflydelsesrige teolog og professor Niels Hemmingsen efter den protestantiske reformation i 1536. Olaus Magnus skrev i 1555 om vanartige pilters, det vil sige drenges, tugtelse, at hvis det noget sted i småbyer, på borge, i større byer eller på gårde og kirkegårde bliver iagttaget, at drengene spiller kort, terning eller hvilket som helst spil om penge, skal de uden videre gribes af fogedens tjenerne. De skal herefter lægges i kæder og bindes til pæle på torvet ⁸. Klø blev i skolerne – for de få procent af børnene, der gik i skole – anset for at være et nødvendigt pædagogisk middel.

Et af de mere groteske eksempler på voldens pædagogik stammer fra Leonora Christines selvbiografi. Selv Christian IV's berømte datter blev i 1600tallet revset særdeles korporligt. Som andre fornemme børn fik Leonora Christine kun ganske lidt af sin opfostring og opdragelse i den biologiske familie. I 1634, da hun var 13 år gammel, boede Leonora Christina sammen med tre af sine søstre hos adelsdamen hofmesterinde Karen Sehested. Pigernes fransklærer Alexander opfandt et specielt pædagogisk system, hvor pigerne skulle afstraffe hinanden. Han forlangte, at den ene skulle slå den anden, når de gjorde fejl. Hvis de efter hans mening ikke slog hårdt nok, overtog han selv bestillingen. På den måde slog han ofte 'vor Dame', som hun omtaler sig selv.

Klaverlæreren var mindst lige så voldelig. Leonora Christine fortæller, at han en dag i raseri greb hendes fingre og hamrede dem ned i klavertangenterne. Det kom til et regulært slagsmål, hvor hun tog hævn ved at give hans fingre samme behandling. Så trådte Karen Sehested til, og hun gik

*Oliemaleri af
W. Ellermann fra
omkring 1781. Det
forestiller den toårige
Anna Dorethea Fædder.
Den lille pige er klædt
som en voksen kvinde.
Oplysningstidens nye
tanker om barndom og
legens væsentlighed for
udviklingen gjaldt i
begyndelsen kun drenge.
Den Gamle By 67:38.
Foto: Knud Nielsen.*

ved den lejlighed så vidt i afstraffelserne, at hun fik frataget bestillingen af Christian IV. Leonora Christine var trods alt kongedatter. Fru Sehested slog Leonora så hårdt på lårene med den tunge ende af riset, at hun fik et sår, der først heledes efter to måneder ”.

Fra oplysningstiden i slutningen af 1700tallet og i romantikken begyndte opfattelsen af barndommen at ændres, og forestillingen om, at legen kunne have en betydning vandt efterhånden indpas også i samfundets borgerlige kredse. Lidt efter lidt blev leg set som noget specielt barnligt. Samtidig startede en fokusering på barndommen, der blev opfattet som en særlig periode i et menneskes liv, hvor det var følsomt og påvirkeligt. Den idé, at bestemte retninger i et menneskes liv kunne leges ind via bestemte typer legetøj, begyndte at dukke op.

Den franske filosof Jean-Jacques Rousseau udgav i 1762 sin opdragelsesroman *Émile ou de l'Éducation*. Den fik stor indflydelse på synet på børn, barndom og børneopdragelse fra 1700tallets slutning og frem i løbet af 1800tallet. Det

danske hof var tidligt påvirket af de nye ideer. Kongens livlæge og geheimekabinetminister Johann Friedrich Struensee var sammen med dronningen, den engelskfødte prinsesse Caroline Mathilde, med til at indføre de rousseauske opdragelsesprincipper ved hoffet allerede i 1770erne ¹⁰. Hoffet inviterede legekammerater med ind på slottet, og legen blev sammen med børnenes egne erfaringer opfattet som vigtig. Legen blev prioriteret, og man syede bekvemt tøj, som børnene kunne røre sig i. Indtil da havde børn været klædt i samme slags tøj som voksne fra tre-fire års alderen.

Den unge kronprins Frederik, den senere Frederik VI, opholdt sig i lange perioder på Hirschholm Slot, og de voksne arbejdede som noget nyt bevidst med, at drengen skulle lære af sine egne erfaringer. Hvis han spillede bold og kom til at knuse en rude, blev den ikke skiftet med det samme. Han skulle lære, at der blev koldt i rummet, og at glasskår var noget, man kunne skære sig på. Metoden vakte kritik i samtiden.

Dronningen lod sig tegne i afslappede og kærlige situationer med sit lille barn. Den kærlige og forstående mor blev forbilledet i den rigtige børneopdragelse. Fra 1800tallet eksisterer mange erindringsbøger, hvor voksne mænd mindes deres kærlige og tålmodige mor, der med fasthed og varme viste dem den rette opførelse. Legetøjet kunne i de borgerlige miljøer spille en ret direkte rolle i denne opdragelsesform. Barnet fik indlært, at det ikke skulle gøre mor ked af det,

Dronning Caroline Mathilde ligger henslængt og holder sin lille søn kronprins Frederik i hånden, mens han kærligt læner sig op af hende. Akvarel af Peder Als. Udkast til maleri 1771. Tilhører Den kongelige Kobberstiksamling. Kronprins og menneskebarn 1988.

og legetøjet blev brugt som belønning, hvis man havde været god! Men kløenes velprøvede virkning holdt sig længe.

I 1820ernes Århus var lægen Ernst Peter Weis populær blandt børnene. Hans svigerdatter fortæller:

Det var nu ikke underligt, at Børnene holdt af ham, thi han var deres fuldtro Ven. Det var i den Tid Skik omkring i Husene, at der sad et Ris bag Spejlet til at tugte Ungerne med, naar de var uartige. Hvor han saa et saadant, tog han det uden videre ned og brændte det ¹¹.

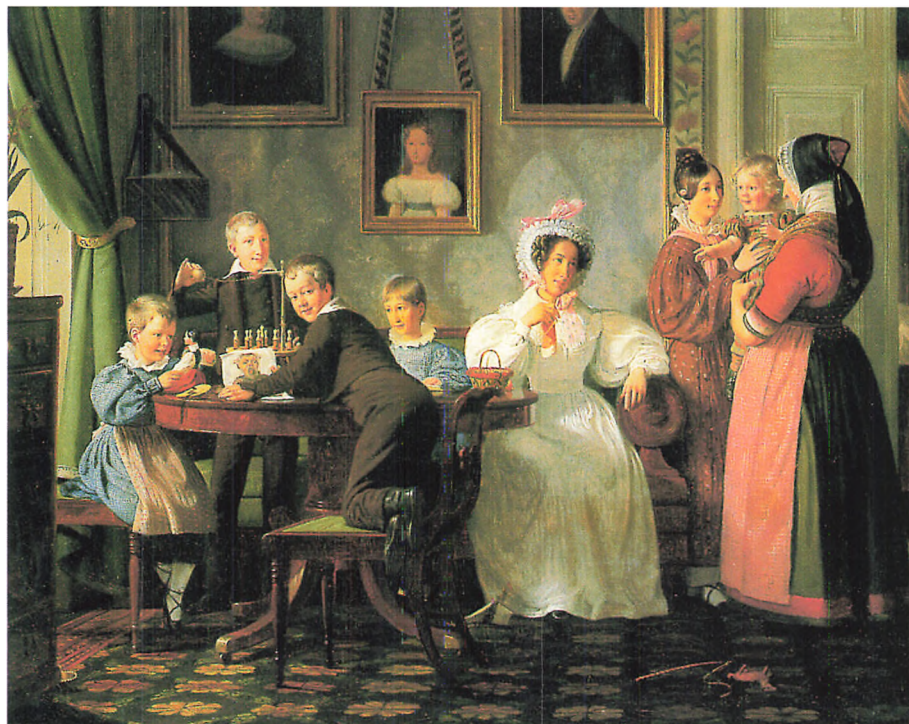
Lægen stod i dette tilfælde for oplysning og de nye tanker i lokalmiljøet. Den københavnske dreng Otto Rung måtte gerne lege. Familien havde oven i købet et særligt barnekammer. I sine vidunderlige erindringer 'Fra min klunketid' ser han tilbage på barndommen i en kaptajnsfamilie i Bredgade-kvarteret, hvor han legede meget og med stor fantasi. Otto Rung var født i 1874 og fortæller om tidens håndfaste opdragelsesmetoder: 'Vi hyggede os imellem vore Pudemøbler og holdt for resten Ryg og Bagdel stramt mod Ridepysken hjemme og mod Spanskørret i Skolen. Vi lærte at holde os tapper! Vi blev hærdede mod alt haardt!' ¹² Det varede længe før de kræfter, der kæmpede mod klø som pædagogisk middel, tog over. Revselsesretten i skolen blev først fjernet i 1960'erne, og forældres revselsesret over for børn herhjemme blev først fjernet 30 år senere i slutningen af 1990'erne.

Klø er også en erfaring

Fra slutningen af 1700tallet findes på Vor Frue Latinske Skole i København et eksempel på en meget tidlig adskillelse af latinskole og kirke og samtidig på ret tydelige opløsnings-tendenser i holdningen til klø som pædagogisk middel. Her foregik mellem 1797 og 1801 et meget eksperimenterende forsøg både administrativt og pædagogisk ¹³. Skolen fik en kollektiv ledelse, det såkaldte Skoleråd, hvilket var meget avanceret. 'Kommissionen for Universitetet og de Lærde Skoler' var desuden blevet udpeget til officiel tilsynsmyndighed, hvilket førte til, at biskop N.E. Balle i 1797 tjenstligt meddelte Vor Frue Latinske Skole, at hans normale gejstlige tilsyn og ansvar for skolen ophørte.

I 1798 blev fransklæreren Steinmann afskediget angiveligt på grund af sin korporlige afstraffelse af eleverne. Det skal

På Wilhelm Marstrands maleri af familien Waagepetersen fra 1836 sidder børnene fornøjet om bordet med deres legesager fremme. Moderen fremstilles som det samlede midtpunkt i 1800tallets familieidyl. Til højre tager ammen sig af det mindste barn. Statens Museum for Kunst.

ikke forlede én til at tro, at det var forbi med klø og voldelig afstraffelse. Det havde man folk til i latinskoletforsøget! Når skolerådet havde besluttet sig for denne type straf, var det pedellen, der lod riset danse på disciplenes rygstrykker. Grevinde Wedells kammertjener A. Erichsen var tidligere samme år blevet ansat som pedel og én af hans definerede opgaver var at hjælpe lærerne med at holde ro og orden. Det hedder ifølge pedelinstruksen: 'bliver han af Overlærerne beordret til at afstraffe en Discipel, fuldbyrder han dette uden Vægning paa den ham foreskrevne Maade'.

I 1799 klagede Erichsen til skolerådet, fordi eleverne på en kold vinterdag ikke havde kunnet modstå fristelsen og havde overdænget ham med snebolde¹⁴. Man forstår måske godt, at de havde behov for at hævne sig på deres plageånd. Men Steinmanns afskedigelse viser, at der var begyndt at ske noget på dette felt i slutningen af 1700tallet. De gennem århundreder anerkendte pædagogiske instrumenter: Drillen, tæv og trusler var ikke mere slet så anerkendte.

Leg og fantasi

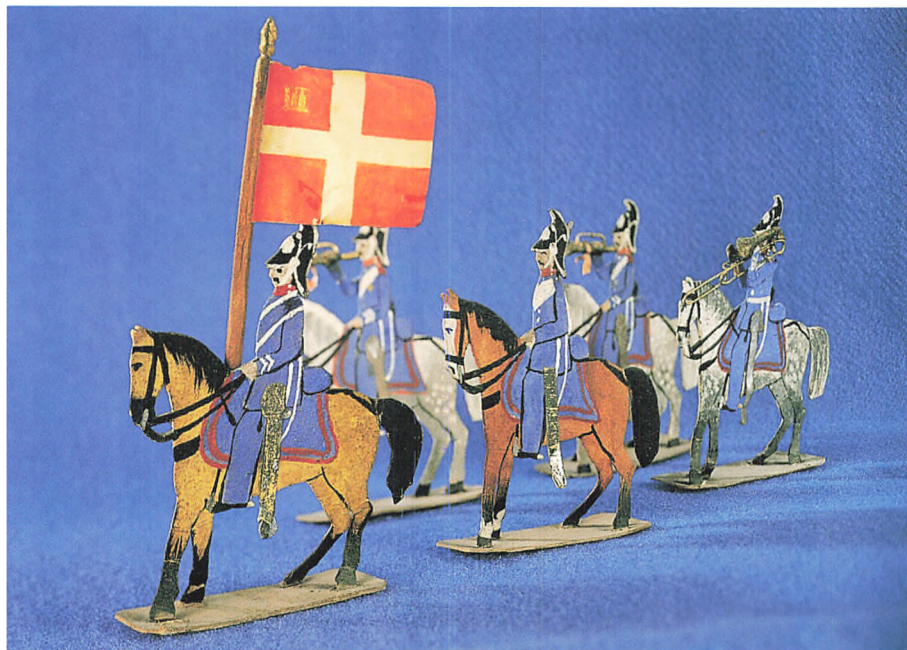
Den nævnte bog af Otto Rung er en rig kilde til præcise, historiske oplysninger om en barndom i 1870'ernes og -80'ernes København. Samtidig fortæller Otto Rung noget grundlæggende om leg:

I Spisestuen kunde alle Rørstole rykkes sammen, til de blev et Skibsdæk, – med fire Stolerygge sat i Firkant mod hinanden til Skorsten, og saa blev Gyngehesten lagt ned paa Siden og var Chefens Chalup med Gængerne som den høje Røling. Og fra den entrede vi Drengene kækt den fjendilige Fregat, som Tøserne skulde staa og forsvare, med Skrubbekoste og Ildragere som Musketter og Huggertter, ligesom i 'Peter Simple' og i Jakob Ærlig'. –

Barnekamret og Spisestuen var for os den hele Omverden og Naturen selv! Møblerne var vore Skove og vore Bjergværker, i dem fandt vi Raastoffer, naar vi formede vort nye Kongerige. Og af Stole og Borde byggede vi Broer og indrettede Bjelkehuse, som var vore Wigwammer imod Indianere og mod Skovens vilde Dyr, som var de to smaa Søstre! ¹⁵

Børnene tager deres omverden i brug til forskellige lege. Der er to meget markante elementer i legen, nemlig børnenes fantasi og deres erfaringsverden. Fantasien er der masser af her, og dele af den stammer fra læsning af spændende børnebøger. Rungs erfaringsverden er hjemmet i Bredgade med den blide, vegeterende mor og den militante og kunstneriske far. Børnenes liv var præget af visse udfoldelsesmuligheder i bestemte rammer under opsyn af forskellige barnepiger; men systemet havde nogle utilsigtede virkninger. Forældrene overlod en temmelig stor del af børneopdragelsen til husets tjenestefolk, der kom fra helt andre sociale miljøer med andre normer. Børnene fik derved indblik i forhold vedrørende seksualitet og andre intime menneskelige relationer, som det victorianske, københavnske borgerskab forsøgte at holde som dybe hemmeligheder for deres børn. Én af Rungs yndlingsbarnepiger hed Jette, og hun tog en dag børnene med til et fødselsdagsselskab hos sin søster Nalle:

Hun boede i et smalt og meget gammelt Hus ved Vandkunsten og havde Fremmede med en Masse andre Damer, der ogsaa boede i Huset. Det var tændt Lys i en lille høj rød Ampel over Nalles store Seng, og de havde alle sammen lange Slaabrokker

Til drengelegene hørte soldater både som legetøj, og hvor drengene selv påtog sig rollen. Soldaterne er klippet ud af pap og malet som danske dragoner med vandfarve i slutningen af 1850'erne. Den Gamle By 41:28. Foto: Knud Nielsen.

af lyseblaat eller violet Flonel over en rosenrød Chemise, og de løftede os op paa Strømpeknæet og proppede os med Konfekt, der lugtede af Eau de Cologne. Vi fortalte ikke noget hjemme, for saa sagde Moder Jette op, og hende elskede vi, hun var saa grinagtig og saa rar imod os Børn!¹⁶

Legetøj tages i brug af børn til leg. I Rung-familien udgør gynghesten en glimrende chalup i det farlige søslag; men den er naturligvis konstrueret til at gyngede med og til at illudere hest. Desuden leger børn med ting, det ikke nødvendigvis er skabt som legetøj. Alle objekter kan principielt bruges til leg. Skrubbekoste og ildragere bliver drabelige våben i en fantasifuld leg.

I Alexander Lindes dagbog fra Horsens 1864, fortæller han, hvordan han og et par kammerater leger soldater. På det tidspunkt var Danmark, som bekendt, i krig mod Preussen, så umiddelbart skulle man tro, at legene havde noget at gøre med krig og våben, vold og ødelæggelse. Legetøj med de temaer har før som nu været en yndet gave til drenge; men legen handler om noget helt andet. 23. marts beskriver Alexander med stor entusiasme de preussiske soldater, der kommer til Horsens. Især deres avancerede bagladegeværer og uniformer vækker hans interesse. Han fortsætter:

Men for alle disse krigeriske Historier har jeg nær glemt, at vi imorges (vi: Emil, Vilhelm og jeg) fandt paa at gaa ude paa Møllers Teglværk for, ligesom Soldater paa Feldt, at lave Mad; Vilhelm havde Æg, Kartoffler, Flæsk og Smør med, samt 2 smaa Blikkasseroller. Vi byggede nu et Ildsted af Muursten, samlede Kvas og kogte nu Kartoffler (udmærkede!), lavede Spejlæg med Flæsk i (superbt!) og vor hensigt at more os blev fuldkommen opnaaet¹⁷.

Legen går altså ud på, at drengene gør noget, der ellers ikke er en del af en drengeverden på den tid: De laver mad! Madlavning var bortset fra soldaternes eksperimenter med kogekunsten noget absolut kvindeligt. I 1864 udgav den berømte kogebogsforfatter Anne Marie Mangor en lille bog med titlen 'Kogebog for Soldaten i Felten'. Det lyser ud af hver eneste opskrift, at Anne Marie Mangors målgruppe er mennesker, som intet begreb har om madlavning. Det vil på den tid sige mænd. Hun forklarer omhyggeligt, at man skal røre i risengrøden, hvis ikke den skal brænde på, og i én opskrifterne forklarer hun detaljeret, hvordan man koger æg. Per definition lavede mænd kun mad, når de var soldater i 1864. De gjorde det kun, når de ikke kunne spise i de familier, hvor de var blevet indkvarteret.

Normer og dannelse

Al socialisering forholder sig til rammer eller normer. Gennem hundredvis af år er børn blevet socialiseret ved at arbejde sammen med de voksne og meget tidligt at have ansvar for bestemte arbejdsopgaver. Klø er blevet anvendt flittigt som tilretningsmiddel, og lydighed har været et krav. I den nye folkeskole har man indført begrebet 'ansvar for egen læring' lige fra første klasse. Børn på seks-syv år aftaler målsætninger for deres arbejde i en bestemt periode, der efterfølgende bliver evalueret. Blev målene nået? Sad jeg stille og lyttede? Lærte jeg at tælle til 60?

I løbet af 1800tallet blev barnet barnligt, og en følelsesmæssig inderliggørelse mellem mor og barn blev fremherskende. Moderkærligheden blev det naturlige. Det var jo et ganske andet barndomssyn end 1500tallets. I en lig-prædiken over Holger Rosenkrantz i 1575 hed det:

..de, som holde deres Børn for længe udi deres eget Skød og ville ikke lade dem komme under fremmed Optugtelse, dennem

Den fire årige Ebba med sin nye dukkevogn fra Borgporten i Århus, hvor Henry Bach havde Jydsk Barnevogns-Lager. Hun var i 1920 på tur formodentlig i Botanisk Have med fine svanedunskanter på sit tøj. Omsorgen for det næste slægtled blev leget ind. Den Gamle By 1333:65.

vederfares det som Aben vederfares. Hvilken af for megen Kærlighed kryster sine Unger så hårdt til sit Bryst, at hun fordærver dem og enten bryder Ryggen itu på dem eller skiller dem ved Livet¹⁸.

For megen kærlighed og omsorg kunne i 1500tallets forståelse ødelægge eller kvæle et barn. Børn blev opfattet som små voksne, der tidligt skulle tage ansvar. Måske er vi i den nye folkeskole på vej bort fra barndommen som en særligt barnlig periode i et menneskes liv. Måske bliver vores børn til små voksne med et ansvar for egen læring, selv om legen forsøges medtænkt.

Noter

1. Birgitte Kjer: Sociale forhold og det daglige liv. Århus byens historie Bd. 2, 1997, side 114. Henning Spure Nielsen: Under uddannelse. Århus byens historie Bd. 2, 1997, side 245.
2. Anne Løkke og Anette Faye Jacobsen: Familieliv i Danmark. 1550 til år 2000. Viborg 1997, side 165.
3. Ole Feldbæk: Skole og identitet 1789-1848. Dansk identitetshistorie 2, 1991, side 253-324.
4. Hans Bjørn: Leonora Christina – Christian IV's datter. Acta Jutlandica LVIII, Århus 1983, side 27.
5. Lilli Friis: Husligt arbejde. Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede. Red. Axel Steensberg, Bind 1, 1963, side 516.

6. Jørn Møller: So i Hul. Gamle idrætslege i Danmark. 1990. Jørn Møller: Hund i Lænke. 1990.
7. Alex Wittendorff: Det daglige liv. På Guds og Herskabs nåde. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie 1500-1600 (red. Olaf Olsen), Bd.7, 1989, side 342.
8. Olaus Magnus: Historia om de Nordiske Folken. 1555, 14. bog, 26. kapitel. Genoptryk ved John Granlund, Östervåla 1976, side 123.
9. Hans Bjørn, 1983, side 28.
10. Vagn Skovgaard-Petersen: Ideer bag idyllen. Brudstykker af et pædagogisk program. Kronprins og menneskebarn (red. Christian Gether), Sorø 1988, side 56-74.
11. Lica Weis Næraa: Bertha Weis' historie. Århus 1992, side 33.
12. Otto Rung: Fra min klunketid. København, 1946, side 42.
13. Paul G. Lange: Et latinskoleforsøg for 200 år siden. Uddannelseshistorie 1995, side 67-94.
14. Lange, 1995, side 73
15. Rung, 1946, side 53.
16. Rung, 1946, side 50.
17. Alexander Lindes dagbog fra Horsens 1864. Bearbejdelse Sv. Aage Bay. Horsens 1983, side 30.
18. Løkke og Jakobsen, 1997, side 32.

‘Hjælp mig o Gud!’

Om et projekt og en urmager

Af Jens Ingvordsen

Projektmedarbejder i Den Gamle By, cand.mag. Jens Ingvordsen fortæller om sit arbejde med at udfærdige en registrant over urmagere i Danmark og om nogle af de menneskeskæbner, der skjuler sig bag de ofte anonyme faktuelle oplysninger.

Et projekt

De kulturhistoriske museer i Danmark modtager året rundt en jævn strøm af forespørgsler fra nær og fjern. En god del af disse spørgsmål stammer fra private personer og samlere, der gerne vil vide, hvornår eller hvor en bestemt urmager havde sit virke, eller som ønsker at få tidsfæstet et gammelt lomme- eller standur.

Det er ikke altid let at give svare på de stillede spørgsmål. Kun det bornholmske urmageri er fyldestgørende undersøgt ¹. Der savnes ganske enkelt et standardværk om danske urmagere og deres frembringelser. Denne mangel bliver desto mere åbenbar, når man tager i betragtning, at de lande, som vi plejer at sammenligne os med, alle har fået udgivet opslagsværker dækkende deres nationale urmageri.

For at råde bod på dette afsavn iværksatte Den Gamle By i efteråret 1998 et storstilet projekt ², der sigtede mod frembringelsen af en håndbog over urmagere i Danmark. Til bedste for museer, auktionshuse og private stod det fra starten klart, at håndbogen skulle indeholde en biografi over urmagere med virke i Danmark og Sydslesvig til og med år 1900 samt en liste over signaturer anvendt på ure af enhver type i dette geografiske område.

Den biografiske del rummer personalhistoriske oplysninger om mere end 7.000 urmagere (det vil sige lærlinge, svende og mestre samt ufaglærte personer, der vides at have frembragt ure). For bedre at kunne sætte en urmager i relief – og gøre det muligt at forstå blot lidt af urmagerens baggrund ³ – bringes der en kortfattet levnedsskildring af hver enkelt urmager. Her omtales for eksempel sted og dato for urmagerens fødsel og død, forældrenes erhverv og navne, sted og dato

for eventuel ægtefælles fødsel og død og ægtefælles forældres erhverv og navne. Af børn i ægteskabet nævnes kun de, der senere blev urmager.

Herefter omtales urmagerens professionelle karriere, antal af kendte ure, højeste værknnummer samt de forskellige signaturer, som den biograferede urmager vides at have gjort brug af.

Signaturlisten kan opfattes som en slags 'facitliste', og de omkring 3.500 forskellige signaturer vil have umådelig stor betydning for enhver med interesse for gamle ure. Hvis man er i besiddelse af et gammelt ur med navnetræk på skiven, værket eller andetsteds, skulle man gerne kunne genfinde dette navn i signaturlisten. Her anføres samtidig den pågældende urmagers korrekte navn, som man derefter kan slå op i den biografiske del.

Adskillige ure meddeler signaturer, der ikke kan tilskrives en kendt, navngiven urmager. Signaturlisten er ikke komplet – og bliver det vel næppe heller nogensinde. I årene fremover må man regne med, at listen med jævne mellemrum skal justeres og ajourføres. Dansk Urmuseum, med hjemsted i Den Gamle By, modtager med taknemmelighed informationer om gamle ure, deres nøjagtige signatur og meget gerne et fotografi til indlemmelse i museets arkiv.

Efter at have indsamlet og bearbejdet de mange personalhistoriske oplysninger tegner sig et billede, som giver anledning til en række betragtninger om urmagerstanden i Danmark igennem tiderne.

Selve urmagerkunsten blev bragt til landet af udenlandske, fortrinsvis tyske urmagere, der i årene ca. 1400-1700 slog sig ned her og lærte fra sig. I tiden op til ca. 1750 fandt en del franske flygtninge et religiøst fristed. Tillige traf man blandt andet schweizere, hollændere, italienere foruden skandinaverner og jøder.

Urmageren udviklede sig fra grovsmed til finmekaniker, men også fra håndværker til servicearbejder.

Talrige urmagere var i besiddelse af megen teknisk snilde. Det kan således ikke vække undren, at mange urmagere i sidste halvdel af 1800-årene på samme tid passede såvel forretning og værksted som den lokale telegrafstation eller telefoncentral.

Enkelte urmagere var opfindere. Således blev en af de mere kendte urmagere i Marstal, Claus Clausen Fabricius (1722-1796) i 1776 præmieret for opfindelsen af en maskine til harpunering af sæler. Selv Jacob Christian Hansen Ellehammer (1871-1946) var oprindeligt uddannet som urmager. I denne sammenhæng bør man nok ikke omtale urmager Albert Sterregaard (1877-1934), der blev en god redaktør af et fagligt tidsskrift og fuldmægtig ved sygekassen Fremtiden. Et skifte i erhverv var vist kun af det gode, i betragtning af at han om sit urmagerhåndværk altid sagde: 'Urene gik – men kun i stå!'

På trods af politiske, religiøse og sociale forskelle i sindelag synes urmagerne for det meste at have haft et gnidningsfrit samarbejde mester, svend og lærling imellem. Et udpræget politisk sammenstød mellem urmager og øvrighed forekom dog i tilfældet H. Kr. Jensen, svend hos urmager Jens Dinesen Suurballe (1878-1955) i Haderslev. Han blev af de tyske myndigheder udvist 1905 af Nordslesvig (Sønderjylland), fordi han på værkstedet havde skrålet: 'I alle de riger og lande' så højt, at det kunne høres af en forbipasserende politibetjent.

Det er som regel således, at kun de mere mørke sider af en persons liv og levned bliver overleveret til senere tider. En person, der igennem et langt liv har passeret sin daglige dont og ikke på den ene eller anden måde været i karambolage med loven, omtales kun sjældent i tidligere tiders skriftlige kilder. Førrige tiders urmagere danner i den henseende ingen undtagelse.

Da jeg skulle i gang med dette lille indlæg, var jeg meget i tvivl om personvalget. Skulle jeg vælge Niels Andersen Schræm (ca. 1783-1825) fra Randers-egnen, der den 4. maj 1825 sammen med skrædder Andreas Schattenberg blev henrettet for mord på en snedker? Skulle jeg behandle de urmagere, der brugte deres tekniske formåen til falskmøntneri, som for eksempel Hans Christian Jensen (1824-?), der var søn af en af de bedre kendte Århus-urmagere, eller måske Niels Heidenreich (ca. 1761-1844) i København, der var falskmøntner, før han skaffede sig herostratisk berømmelse som Guldhornenes ransmand? Den fordrukne urmager og omløber Johannes Jensen (1801-1870) er der sådan set ingen grund til at skrive mere om. Han er – under navnet

Bettefanden – glimrende skildret af Steen Steensen Blicher.

Nu behøver alt jo ikke at handle om store og voldsomme gerninger. Man kunne for eksempel fremhæve en af de gode bornholmske urmagere, Mogens Peter Westh (1817-1894). Han måtte i 1861 gå den tunge gang til retten, fordi hustruen Birthe Cathrine Pedersdatter Wibe ganske uberettiget havde solgt ud af sine grøntsager. Dommen faldt den 23. august 1861, men ikke til urmagerens fordel, thi han måtte erlægge en mulkt.

Man kunne også berette om de urolige sjæle, der af den ene eller den anden grund ikke kunne falde til ro på et bestemt sted. Urmager Jacob Jensen Wilson (1804-1864) virkede 1827-1848 i alt 8 steder i Jylland og på øerne, inden han sluttede sin karriere – ikke som urmager, men som kromand i Høkkelbjerg i Tyrstrup sogn. I årene 1842-1848 holdt han til i Krathuset i Vonsild sogn. Han var nu ikke den første urmager på dette sted. I perioden 1827-1834 logerede her en urmager, der kaldte sig Witzon. Bemærk navneligheden, kan det være tilfældigt? Denne Witzon var faktisk døbt Matthias Detlef Wolffenberg (1764-1834), men årsagen til navneskiftet er forståelig nok. Han blev (med en søn, der ligeledes var urmager) i 1808 dømt for kirketyveri, idømt offentlig hudstrygning og sonede herefter 12 år som tugthusfange.

Af mere positive emner kunne man beskæftige sig med urmager Hjalmar Oscar Ussing (1874-1965) i Randers, der ydermere var en fremragende biolog. På baggrund af undersøgelser foretaget mellem 1922 og 1927 udarbejdede han således afhandlingen: 'Bidrag til Aurelia aurita's Biologi i Mariager Fjord', der på bedste måde gjorde rede for øregoplens forplantning, som længe havde naget videnskaben. Af andre emner fra Ussings forfatterskab kan blandt andet nævnes dybvandstæger, stankelben, vandmyreløver og vårfluer. Det kan ikke undre, at han både blev Ridder af Dannebrog og modtog Det kongelige danske videnskabers Selskabs prisbelønning.

En urmager

I stedet for at beskrive de mere uheldige elementer inden for urmageretaten har jeg valgt at behandle en helt almindelig urmager, der dog, som det senere vil fremgå, faktisk klarede sig ganske udmærket.

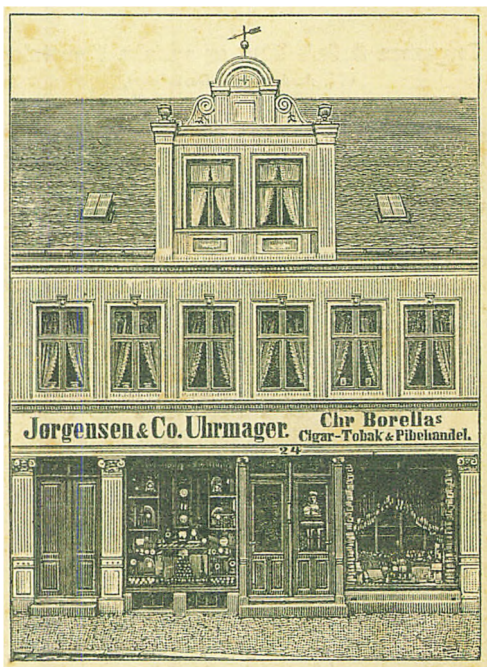

Visitkort med portræt af urmager Johan Peter Christian Jørgensen. Fotografiet er optaget af Hans Christian Jørgensen, der 1888-1903 havde atelier i Østergade 10, Assens. Privateje.

Dansk Urmuseums arkiv rummer mange og vidt forskellige oplysninger om urmagere i Danmark. Således fik museet i 1994 adgang til materiale omhandlende urmager Johan Peter Christian Jørgensen i Assens⁴. Det nu fotokopierede materiale bestod blandt andet af et visitkort, en 4sided reklamefolder og to notesbøger⁵.

Johan Peter Christian blev født i Odense den 7. maj 1860 som søn af urmager Hans Adolf Jørgensen og Eleonora Margrethe Marie Ernst. Han var barn nummer seks ud af en børneflokk på syv. De øvrige børn var Pauline Marie (født den 21. juni 1853), Adolfine Theresie (28. juni 1854), Ernst Urban (12. oktober 1855), Augusta Wilhelmine (27. april 1857), Wilhadus Adolf (27. oktober 1858) og August Carl Frederik (15. december 1862). Johan Peter Christians tre brødre blev alle urmagere i Odense.

Det vides ikke, hvor Johan Peter Christian modtog oplæring, men formodentlig lærte han faget i Odense hos faderen.

Ejendommen Østergade 24 i Assens, hvor urmageren havde forretning fra 1886. Forside af reklamefolder. Privateje.

Jørgensen & Co., Uhrmager & Opticus.
 (N. Andersens Efterfølger.)
 Østergade Nr. 24. (andet Sted fra Torvet.)
Assens.

Faderen havde forretning og værksted i Odense, og det gik ham åbenbart godt. I al fald kunne han den 27. april 1880 underskrive en kontrakt med urmager Niels Andersen (1830-?) i Assens. Hans Adolf Jørgensen købte Niels Andersens forretning på adressen Østergade 30 med værksted og varelager (dog ikke Andersens gamle regulatorur og uret i sovekammeret) for 2700 Kr. I kontrakten var indbygget en klausul, der forbød Niels Andersen selv eller ved andre at drive urhandel eller urmagerværksted i Assens. For at alt skulle gå rigtigt til mødte Hans Adolf Jørgensen den 30. april 1880 op for magistraten i Assens og begærede sig meddelt borgerskab som urmager i byen. Den 18. september 1882 fik han tilmed borgerskab som optisk instrumentmager.

En urmager – med forretning i to byer! Det var dog slet ikke meningen, at Hans Adolf Jørgensen skulle drive forretningen i Assens. I en af de bevarede notesbøger har Johan Peter Christian Jørgensen da også skrevet: 'N Andersens Forretning Kjøbtes for 2700 Kr. 25 April 1880 Jeg overtog den 1 Mai 1880'. Forretningen blev ganske givet købt, så sønnen Johan Peter Christian kunne blive herre i – næsten – eget hus. Året efter (den 5. marts 1881) etablerede broderen Ernst Urban sig som urmager på adressen Vestergade 28 i Odense.

*Midtersider af
reklamefolder.
Privateje.*

Jørgensen & Co.'s Uhr- og optiske Forretning

(N. Andersens Efterfølger),

Østergade Nr. 24, (andet Sted fra Torvet),

anbefaler et meget stort Udvalg af fortrinlige
Uhr. Guld Anker- og Cylinder Remontoirer,
Herre- og Dameuhre. Meget fine Sølv-Anker-
uhre med Brequet-Spiral, compencerende Balance.

Sølv-Cylinder-Herreuhre og Dameuhre med
eller uden Remontoir, hvide eller smukke kulørte
Skiver, meget solide Kasser, smukt graverede
eller glatte.

Nikkel Herreuhre, med eller uden Remontoir.

8 og 14 Dages Wiener

Regulatorer

med Lodder og Fjederkraft, med prisbelønnede
Værker i smukke, stilfulde, solidt
forarbejdede Foderaler.

Mange forskellige 1 og 8 Dages Regulatoruhre.

Taffeluhre og Vækkeuhre i en Mængde for-
skjellige Monstre.

Uhrkjæder

i Guld, Plet, Sølv, Talmi, Nikkel
og almindelig forgylt.

Et meget stort Udvalg i Medaillons, Coumpas,
Breloques o. s. v.

Brugte Uhre modtages i Bytte!

Briller og Pince-nez

med fineste slebuc Glas for alle Øjensvagheder,
i forskellig Stil, efter Enhvers Ansigtsform.

Mejeri-, Stue- og Udhængsthermometre, under-
søgte Lægethermometre, Barometre, Kikkerter,
Kvintglas m. m. m.

Reparationer af Alt til Faget henhørende
udføres med den største Nojagtighed til meget
moderate Priser.

Grundet paa, at jeg gjør mit største Uhr-Iudkjøb
direkte fra Fabrikerne falles med min Fader og
3 Brødre, der alle ere Uirmagere i Odense, og
vi derved kunne forbruge store Partier, og som
Følge deraf indkjøbe særdeles billigt, ser jeg
mig istand til at sælge mine Lommeuhre og
Stueuhre til saa lave Priser i Forhold til Kva-
liteterne, at de taale enhver Konkurrence.

Ethvert Uhr, der kjøbes hos mig, er noiaigtigt
aftrukket og reguleret og sælges med

fuldstændig Garanti.

Faderen kan ligeledes have været drivkraften bag Ernst Urbans etablering, men dette er indtil videre uklart.

Johan Peter Christian Jørgensen må have været en god forretningsmand. Den 4. juli 1886 gjorde han en lejekontrakt dækkende 10 år, med forkøbsret, med glarmester C Mathiasens enke om ejendommen Østergade 24. Lejesummen var årligt 375 Kr. i fem år og dernæst 425 Kr. i fem år. I lejemålet var bl.a. indbefattet de i lejligheden værende to komfurer og tre kakkelovne. Han forpligtigede sig ydermere til at vedligeholde det lejede, 'ligesom han ogsaa reenholder Eiendommens Gade og Fortoug samt Gaardsplads'. Denne ejendom blev erhvervet af Johan Peter Christian Jørgensen den 24. januar 1890 for den nette sum af 8500 Kr. Allerede den 9. september 1890 fik han dispensation fra bygningsloven af 30. december 1858 (§ 21) til at påføre forhuset en: '5 Alen bred Kvist, anbragt med sin Forside paa Facademuren'. Denne kvist ses både på reklamebrochuren og fotografiet.

Man ved kun lidt om Johan Peter Christian Jørgensens omdømme blandt medborgerne i Assens. Dog forekommer det at have været udmærket. I al fald besad han en række tillidsposter i den lille købstad. Således blev han 1893 valgt til bestyrelsesmedlem og 1896 til bestyrelsesformand for Assens håndværker- og industriforening ". Den 30. august 1894 blev han valgt til medlem af Assens købstads ligningskommission for de påfølgende tre år, og den 4. januar 1897 valgtes han til medlem af Assens byråd for et tidsrum af seks år.

Johan Peter Christian Jørgensen noterede flittigt i en af notesbøgerne, hvilke lærlinge og svende han havde antaget. Et eksempel: 'Marius Hansen kom i Lære hos mig 5 Juni 1880'; om samme person hedder det senere: 'Marius Hansen lod jeg blive Svend 12 April 1885'. Marius Hansen og Johan Peter Christian Jørgensen kom åbenbart godt ud af det med hinanden. Man kan kun gisne om meningen med en indførsel som f.eks.: 'Uhrmagersv Heide arbeidede hos mig d 19 April 1883 (1 Dag)'. Denne Heide er antageligt identisk med Poul Chr Heide (1862-1910), en urmagersøn fra Fredericia, der i 1890-erne videreførte faderens forretning, men i 1900 udvandrede til USA, hvor han vist nedsatte sig som elektriker i Chicago.

Tegning af lommeur fra Genève, Schweiz. Uret er signeret P B Genf, hvilket illustrerer urmagernes skifte fra håndværker til servicearbejder. Bagside af reklamefolder. Privateje.

Af ansatte svende og lærlinge omtaler Johan Peter Christian Jørgensen i tiden 1880-1899 i alt 24 personer, hvoraf flere var ansat mere end én gang. En af de personer, der var ansat i to omgange, omtales som C V Nielsen og C W Nielsen. Den sidste dato i denne del af notesbogen er i øvrigt 4. april 1899. Straks herefter følger endnu en indførsel, dog foretaget af en anden hånd. Heri hedder det: 'C V Nielsen har købt Forretningen 2700 K den 27 April 1905'. Denne Nielsen er identisk med Hans Christian Vilhelm Nielsen (1869-1950). Bemærk i øvrigt her, at salgssummen 1905 var på højde med købesummen 1880.

Assens kontraminiertalsbog for 1882 fortæller, at ungkarl, urmager Johan Peter Christian Jørgensen, 22 år, Assens, og jomfru Hansine Louise Hansen, 21 år, Assens, blev ægteviede i Vor Frue kirke. Datoen for vielsen mangler besynderligt nok, men denne fandt sted mellem en vielse i september og en i oktober 1882.

De ledige sider i den ovennævnte notesbog er blandt andet brugt til nedskrivning af en række digte, forfattet af Johan Peter Christian Jørgensen. Daterede digte er fra perioden april 1882 til november 1885. Et digt med datoen den 10. juli 1883 afslører heldigvis, at bryllupsdatoen kun kan være den 2. september 1882. De første tre vers lyder nemlig:

I Dag vi Forlovelsesdag holde kan
Et Aar akkurat er svunden
I det blev du Kone og jeg Mand
Ved hverandre vi Lykke har funden.

Hvad nytter en lang Forlovelsestid?
Ei man lærer hverandre at kjende
Nei fri ei før du har fæstet Lid
Og gjør strax paa Forlovelsen Ende.

Saa var min Tanke og Viljen stod fast
Den tiende Juli saa silde
Og anden September Forlovelsen brast
Da vi feired vort Bryllupsgilde.

Østergade i Assens, foto fra ca. 1900. Urmager Jørgensens butik ses til højre i billedet. Willemoesgaardens Mindestuer.

Hvem var denne Hansine Louise Hansen? Det fremgår af en bevaret skudsmålsbog, at hun blev født den 4. januar 1861 i Helliggejst sogn i København. Hendes fader var buntmager Hans Peter Hansen i Christenbernikovsstræde 12. Hansine Louise modtog undervisning i fru Knaps Institut, og blev, med karakteren 'g' for kundskab og 'mg' for opførsel, konfirmeret i Assens kirke 3. oktober 1875. Efter konfirmationen arbejdede hun som tjenestepige i Odense fra 15. maj til 1. november 1876, hvorefter hun vendte tilbage til Assens. Herefter hører vi intet til hende, før vielsen fandt sted i september 1882.

Enkelte steder i Johan Peter Christian Jørgensens digte får vi oplysninger om urmagerens interesse for hende. Trolovelsen fandt sted den 10. juli 1882, og man kan derfor antage, at Johan Peter Christian har fattet sympati for hende allerede omkring årsskiftet 1880/1881. I et udateret digt nævner urmageren nemlig, at han i mere end 1 1/2 år havde elsket hende dybt og inderligt, inden han den 10. juli 1882 tog mod til at deklare denne kærlighed for hende.

Den anden notesbog er i et lidt mindre format, og indeholder på ni sider en lang række ordknappe beskeder fra Johan Peter Christian Jørgensen til hustruen. Notitserne er efter al sandsynlighed nedskrevet over en ganske kort periode

i løbet af sommeren 1901, da Johan Peter Christian lå for døden. Hvilken alvorlig sygdom, der havde sat sig fast i urmageren, er ukendt. Han døde i Assens den 24. juni 1901⁷. Kirkebogen angiver ikke – som det ellers jævnligt er tilfældet omkring denne tid – en dødsårsag.

Notitserne er skrevet med en noget urolig hånd, der senere bliver mere og mere rystende. Urmageren forsøgte til det sidste at råde sin hustru så godt som muligt. Det lå ham meget på sinde at tage vare på sin kones økonomiske situation. Hendes livsforsikring var så at sige urmagerforretningen. Johan Peter Christian gav hende en god vejledning i, hvad hun burde gøre, og denne valgte hun da også at følge. Som allerede nævnt købte urmageren Hans Christian Vilhelm Nielsen selve forretningen og værkstedet, samt lejede ejendommen Østergade 24. Den vestligste butik i ejendommen blev fra 1. januar 1906 lejet ud til Hans L Jensen af Assens. Samme del af huset blev 20. april 1909 lejet af K Poulsen Møller af Assens, mens urmager Hans Christian Vilhelm Nielsen af Odense den 13. oktober 1911 lejede det østligste butikslokale. Den 8. september 1919 blev lejekontrakten imellem Hansine Louise Jørgensen og urmager Vilhelm Nielsen fornyet. Han lejede den østlige butik og et værksted i sidehuset, samt hele første-etagen i ejendommen. Hansine Louise må være død kort før september 1928, idet datteren, telefonistinde Dagmar A Jørgensen den 21. september 1928 har skøde på ejendommen Østergade 24 i Assens.

Urmager Jørgensens sidste ord i notesbogen er en blanding af praktiske oplysninger og følelsesladede til tider fortvivlede udbrud, som det fremgår af det følgende:

Hvor det gjør mig ondt for Moder og Fader og for Dig min trofaste Louise

Brænd alle de gamle Breve

Gjem alle Protokoller og Bøger, undtagen dem med Reparationer, senere kan de brændes

Brevet jeg skrev i Kjøbenh ligger i Pengekassen, Urban har lovet mig at Moder og Fader skal faa det godt.

Ved salg og reparationer af lommeure indlagde urmagerne som regel en lille reklameseddel i lommeurene. Disse sedler kan på bagsiden være forsynet med dato for reparationer, og således være med til både at sted- og tidsfæste urmageres virke. Reparationsedler fra Johan Peter Christian, Wilhadus Adolf og Ernst Urban Jørgensen. Den Gamle By 110:99.

Stol paa Gud og han vil hjælpe Eder

Overervei (sic) om det muligt er bedst at tilbyde Hansen Forretningen eller Nielsen ", en større Del af Købesummen maa betales contant, Lejemaal maa afsluttes paa flere Aar, han kan maaske faa de 2 Værelser paa Loftet og Ret til at Leje 1st Sal til en fastsat Leje, Overvej dette med min Familie

Alt mit Værktøj derunder den ny Burinfix og den ene Vælsmaskine skal Adolf have

Salg ikke mit gamle kunstige Uhr uden Du kan faa det godt betalt

I den øverste lille Diskskuffe ligger en del gl Sølv ligesom der paa Brættet hænger 10 a 12 gl store Sølvuhre, sælg Sølvet.

Bedstefaders Sabel maa ikke komme i fremmed Eje. spørg Moder hvad Du skal gøre med den

Fra O.F." Livsforsikringer faar Du udbetalt 900 Kr (spørg Schmit)

Begravelseshjælp ydes til mig fra Uhrmager Centralforeningen Københ ¹⁰

Laan aldrig Penge ud.

Forinden Du tager Bestemmelse om noget, Overvej det da nøje.

Henvend Dig trygt til Bogholder Rasmussen

Overvej om det ikke er rigtigst at avertere min død 2 G. i Fyns Stifistidende

Bed Pastor Beyer holde Talen. Salmen 'Tænk naar engang den Taage er forsvunden ¹¹ ønsker jeg særlig, samt at begraves fra Kirken. Bed ham tillige bede en Bøn for mine kjære gode Forældre.

Til min inderlig kjære Moder og Fader Vær fattet! Nu skulde det være saaledes. Inderlig Tak for Eders store Kjærlighed til mig. Gid Fremtiden maa blive god for Eder. Eders hengivne Søn Christian.

Min kjære elskede trofaste Louise. Inderlig Tak for al Din Kjærlighed, Trofasthed og for den Pleje Du nu i saa lang Tid med oprigtig Kjærlighed har ydet mig. Gud lønne Dig derfor. Din inderligt hengivne Mand Christian.

Inderlig Tak Augusta¹². Christian

Hjælp mig o Gud!

Noter

1. Bodil Tornehave: Bornholmske Urmagere; København 1983. Bodil Tornehave: Bornholmeruret; København 1988.
2. Beskrevet i Danske Museer 1999:4, 9.
3. For at vurdere en urmagers tekniske kunnen kan det have interesse at vide, om faderen for eksempel var urmager, grovsmed eller guldsmed. Ikke sjældent vil man opdage, at en urmager etablerede sig ved at gifte sig med en urmagerenke.
4. Se Jens Kongsted Lampe: Træk af urmageriets historie i Assens og Middelfart, i: Fynske minder 1993, 218.
5. Den Gamle By (inv. nr. DGB blåkort 3133).
6. I årene 1877-1901 var der dog ikke færre end seks formandsperioder, se Dansk Haandværkerstat, Haandværker og Haandværksmesteren i de danske Købstæder, IV, København 1933, 19.
7. Dødsfaldet omtales ganske kort med ordene 'Medlem af Uhrmager-Centralforeningen J.P.C. Jørgensen, Assens, er afgaaet ved Døden' i Dansk Tidsskrift for Uhrmagere 1901:8, 142.
8. Troligen identisk med Hans Christian Vilhelm Nielsen (1869-1950), der netop videreførte forretning og værksted.
9. Må være Odense Uhrmagerforening.
10. Urmager-Centralforeningens begravelseskasse udbetalte i regnskabsåret 1900-1901 til enker efter to afdøde medlemmer 165,- kr til hver. Se referat fra foreningens årlige generalforsamling, afholdt 18. august 1901 i Odense, i: Dansk Tidsskrift for Uhrmagere 1901:9, 167-68.
11. W A Wexels salme hedder egentlig 'Tænk, når en gang hver tåge er forsvunden'.
12. Den tre år ældre søster Augusta Wilhelmina.

Artiklen kunne ikke være skrevet uden udstrakt bistand fra museumsleder H. Erhardt Clausen fra Willemoesgaardens Mindestuer i Assens, der beredvilligt fremsendte kopier af diverse tinglysninger, skøder, skudsmålsbøger, kirkebøger og fotos med mere. Tak.

Årsberetning

Af Thomas Bloch Ravn

1999 blev et enestående godt år for Den Gamle By. Et rekordhøjt besøgstal på i alt 347.509 skabte grundlag for et godt regnskab, så Den Gamle By nu kan fortsætte de investeringer i nødvendige faciliteter, som blev påbegyndt sidste år.

Møntmestergården er blevet rejst og lukket på tag og fag, og der foretages løbende en ajourføring af museets ældre udstillinger, ligesom der arbejdes med at skabe mere sammenhæng i de mange udstillinger og oplevelser, som Den Gamle By rummer.

1999 blev også året, hvor museet indledte et frugtbart samarbejde med Historisk Institut ved Aarhus Universitet om forskning og undervisning, samtidig med at der er skabt grundlag for fortsættelse af to større forskningsprojekter.

Museumsloven står til revision i efteråret 2000, og fra Den Gamle By er håbet naturligtvis, at lovrevisionen vil styrke museet, således at Danmarks Købstadmuseum også

*Stille sommerdag i
Den Gamle By.*

i lovsammenhæng vil få den vægt, som museet har i virkelighedens danske museumsverden, ikke blot hvad angår samlinger, forskning og formidling – men også når talen er om tilskud fra staten.

Besøgsrekord i 1999 og udsigt til et godt besøgstal i 2000

Den Gamle By er et museum med en ekstraordinær international gæsteprofil, men der er ingen tvivl om, at det var de mange danskere, som ønskede at følge genopførelsen af Møntmestergården, der skabte det rekordstore besøgstal på 347.509 i 1999. Der er tale om en fremgang på knap 12% i forhold til 1998. Gæsteprofilen for 1998 og 1999 fremgår af nedenstående opstilling.

	1998	1999
<i>Danmark i alt</i>	53 %	66 %
Jylland	32 %	46 %
Sjælland	18 %	16 %
Fyn	3 %	4 %
<i>Udlandet i alt</i>	47 %	34 %
Tyskland	12 %	8 %
Sverige	6 %	4 %
Norge	6 %	5 %
Holland	4 %	4 %
Italien	4 %	3 %
Øvrige Europa	9 %	5 %
Nordamerika	4 %	3 %
Øvrige verden	2 %	2 %
<i>I alt</i>	100 %	100 %

Note: Tallene for Jylland kan i 1999 specificeres således: Århus 18 %, Østjylland i øvrigt 11 % og Jylland i øvrigt 17 %

Ser man på, hvordan museets gæster gennem en årrække har været fordelt på de enkelte måneder, er der en klar tendens til en større spredning over året, således at besøgstallet i navnlig juli, men også juni og august viser en svag tilbagegang, mens

Torsdag 22.juni fik både gæster og personale en gevaldig forskrækkelse, da det 100-årige kastanjetræ bag Kalundborghuset uden varsel veltede ned i det fine 1700tals hus, som rummer hattemagerens værksted. Der lød en kraftig knagen efterfulgt af lyden af knuste tagsten og et skrig, men museets vagtmester og guideformand, der var på pletten med det samme, kunne beldigvis konstatere, at ingen personer var kommet noget til. Den historiske bygning slap med nogle mindre skader, som nu er repareret.

*Museets stærke mænd
tømmer Tobaks-
spinderiets 1.sal, så
håndværkerne kan
komme i gang med
at ombygge etagen til
kontorer.*

der kan konstateres en konstant fremgang i efterårs-, vinter- og forårsmånederne. Det betyder kort fortalt, at der bliver mindre tæt i juli og mere liv i november, december samt februar, marts og april, og alt andet lige giver det publikum en bedre oplevelse under museumsbesøget.

Dette er baggrunden for, at Den Gamle By de seneste år for det første har søgt at sprede tilbuddene til publikum, således at der sker mere i de måneder, der tidligere var meget stille. Og for det andet, at museet har justeret åbningstiderne, således at der allerede fra år 2000 holdes længere åbent i oktober og november, og fra 2001 også i februar og marts.

Besøgstallet for år 2000 tegner i skrivende stund, det vil sige først i september, til en tilbagegang for i år på ca 10%, således at slutresultatet forventeligt vil komme til at ligge tæt på 1998, der som bekendt også var et rekordår.

Godt regnskab

og mulighed for væsentlige investeringer

Den Gamle Bys regnskab for 1999 udviser et resultat på 152.269 kroner efter henlæggelser til nødvendige, større investeringer. Nedenstående opgørelse er angivet i tusinde kroner.

Indtægter

Offentlige tilskud	6.501
Entré	10.552
Salg af tryksager, souvenirs mv	1.465
Århus Festuge	81
Forpagtningsafgifter (restaurant mv)	683
Diverse	510
Indtægter i alt	19.792

Udgifter

Personale	9.860
Vedligeholdelse og drift af bygninger	4.146
Udstillinger og arrangementer	390
Administration	971
Markedsføring, årbog mv	379
Øvrige driftomkostninger	294
Hensættelser	3.600
Udgifter i alt	19.640

Overskud 152

De betydelige henlæggelser har skabt grundlag for at påbegynde følgende større arbejder: Dels indretning af førstesalen i Tobaksspinderiet til kontorer, hvorved museets kontorer i det væsentlige vil blive samlet i komplekset omkring Århus Mølle. Dels en ombygning af Mansardhuset med en tiltrængt renovering af publikumstoiletter samt nyindretning af butik og lager. Dertil kommer, at sikringen af særligt udsatte genstande vil blive forbedret, projektet med registrering af danske urmagere vil blive afsluttet, indretning af nye magasiner vil blive påbegyndt, og opdateringen af museet på edb-området vil blive fortsat.

Den Gamle Bys gæs.

Arv og donationer

I efteråret 1999 modtog museet meddelelse om, at nyligt afdøde Else Würtz Christensen havde testamenteret et betydeligt beløb til Den Gamle By. Boet er nu gjort op, og den del af arven efter Else Würtz Christensen, der tilgår Den Gamle By, beløber sig til i alt 2,4 millioner kroner. Else Würtz Christensen var i mange år medlem af Den Gamle Bys Venner og har jævnligt støttet Den Gamle By på forskellig vis.

CAC Fonden har i lighed med tidligere år stillet et beløb på 25.000 kroner til rådighed for Den Gamle By til hastendkøb af museumsgenstande, ligesom fonden planmæssigt fortsætter udbetalingen af de i alt 10 millioner kroner til genopførelse af Møntmestergården med 1 million om året.

Fra H+H Fonden har Den Gamle By modtaget 108.000 kroner til opførelse og blytækning af Møntmestergårdens karnap.

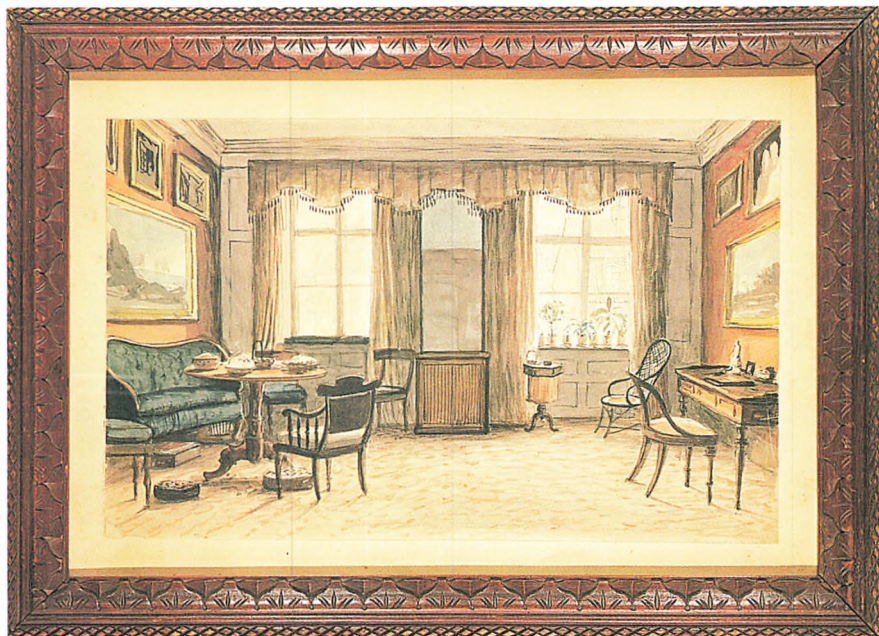
Statens Museumsnavn har bevilget et tilskud på 300.000 kroner til de to afsluttende etaper i det store arbejde med udskiftning af museets brandalarm. Projektet, der har omfattet seks etaper og i alt strakt sig over seks år, er tilendebragt, og museet skal nu til at se nøjere på tyverisikringen; jævnfør nedenfor.

Til fortsættelse af det i 1999 igangsatte forskningsprojekt om landbruget i de danske købstæder har Statens Museumsnavn bevilget 175.000 kroner, og fra Århus Amts Museumsråd har Den Gamle By modtaget yderligere 23.000 kroner til trykning af en bog med indlæg fra den konference om købstadslandbrug, der blev holdt på museet for et par år siden.

Til færdiggørelse og trykning af den store registrant over danske urmagere før 1900 har museet foreløbig modtaget 50.000 kroner fra CAC Fonden og 20.000 kroner fra Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Endelig har museet modtaget en gave på 10.000 kroner fra Elise Møller, en gave på 4.000 kroner fra J.Jespersen samt fra 323 medlemmer af støtteforeningen Den Gamle Bys Venner et samlet beløb på i alt 33.000 kroner.

Den Gamle By er meget taknemmelig for disse støttebeløb, uden hvilke museet vanskeligt vil kunne realisere projekter ud over den almindelige basisdrift.

Møntmestergården har fået farver

Også i år har Møntmestergården været museets helt store indsatsområde. Den store bygning fik i slutningen af 1999 isat vinduer, således at den var lukket på tag og fag inden vinterens komme. Karnappen blev blytækket. Det kæmpe-mæssige tegltag blev understrøget, og det var glædeligt at konstatere, at selv ikke vinterens kraftige storme kunne røkke ved kvaliteten af det udførte arbejde. Og torvet, der nu fremstår som et lukket byrum, blev omlagt, så det er i balance med de bygninger, der afgrænser det.

Baghus og sidehus, det vil sige de nye dele af bygningen, er i det forløbne år færdiggjorte, så de blot afventer konkrete planer for anvendelse i udstillingsøjemed. Kældrene er færdiggjort, og Møntmestergårdens ildsteder og skorstene er muret op.

Men det absolut mest iøjnefaldende er, at Møntmestergården har fået farver. Valget af farver er sket efter grundige analyser af, hvordan Møntmestergården har set ud til forskellige tider, og der kan her konstateres fire hoved-udgaver:

- perioden 1683 til cirka 1710: okkermalet, egetræsådret bindingsværk med røde tavl og irgrønne bjælkeender

*Interiør fra Bredgade
i København 1859.
Akvarel. Den Gamle By
224::2000.
Foto Knud Nielsen.*

*Møntmestergården
1. oktober 1999.
Brolæggerne er gået i
gang med at lægge torvet
om.*

*Møntmestergården
11. oktober 1999.
Vinduerne er isat og
torvet er under
omlægning.*

*Møntmestergården
14. marts 2000. Torvet
er færdigt og stilladset
taget ned.*

*Montmestergården
1. juni 2000.
Frontspidsernes lemme
er isat og stilladset er
atter stillet op, så huset
kan blive malet.*

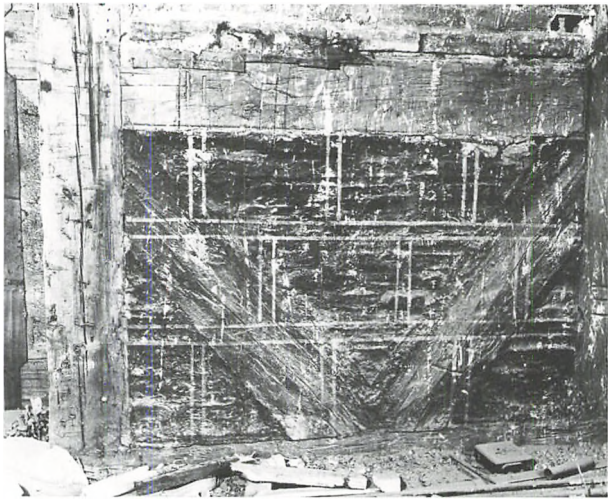
*Montmestergården
15. juli 2000. Den
karakteristiske
kvaderbemaling er nu
synlig, og tagrendernes
vandspy er monteret.*

*Montmestergården
30. juli 2000. Facaden
mod torvet er færdig.*

Sammen med grundige farveanalyser dokumenterer dette foto fra Møntmestergården i Borgergade i København cirka 1944, at huset har set sådan ud i begyndelsen af 1700'erne.

- perioden cirka 1710-1740: gråsort kvaderbemaling med det gennemgående bindingsværk i en lysere grå farve og røde vinduer
- perioden cirka 1740 til 1760: dodenkop-rød på bindingsværk, murværk og vinduer
- perioden cirka 1760 til 1810, da bindingsværket blev overpudset: grå-hvid i forskellige nuancer

Når Den Gamle By har valgt den gråsorte kvaderbemaling, hænger det sammen med to forhold. For det første at Møntmestergården i sin bygningsstruktur og i sit indre vil komme til at fremstå som huset tog sig ud cirka 1735, og på det tidspunkt var bygningen malet på netop denne måde. For det andet er det en interessant og formentlig en ganske tidstypisk bemaling, som ikke længere er bevaret i København eller andre steder.

Den grå-sorte kvaderbemaling, der i sin originale udgave stadigvæk kan ses på dele af det bevarede bindingsværk, er et udtryk for barokkens illusionsmageri på samme måde som for eksempel den lidt yngre murstensbemaling er det på Århus Mølle i Den Gamle By. Og den er et udtryk for social ambition. Fint skulle det være, og havde man kun et bindingsværkshus, så kunne man jo med maling få det til at ligne et florentinsk renæssancepalads.

Den store opgave for arkitekt og håndværkere er i øjeblikket at få døre, gerigter, paneler, lofter og gulve til

at passe sammen samt at få disse elementer til at passe sammen med tiden omkring 1735. Det er et kæmpemæssigt puslespil, og når billedet af, hvordan de enkelte dele skal placeres, efterhånden tegner sig, går håndværkerne i gang med at genskabe Møntmestergårdens indre.

Materialer fra hele Danmark

Møntmestergården står i dag som et symbol på en landsdækkende opbakning – i form af de nyleverede gamle materialer, der er blevet anvendt til supplement og reparation af det bindingsværk, de mursten, de tagsten, de fliser og de interiørelementer, som er bevaret fra den oprindelige Møntmestergård fra Borgergade i København.

Den Gamle By har fået stor hjælp af den samlede presse i det ofte vanskelige arbejde med at fremskaffe relevante bygningsdele. Suppleringsmaterialerne kommer fra flere end 30 steder i forskellige landsdele.

Det nødvendige stortømmer har tømmerformanden hentet i Vordingborg, Holbæk, Brabrand og på Clausholm Gods, mens gammelt vinduesglas er fundet på Djursland og i Århusområdet.

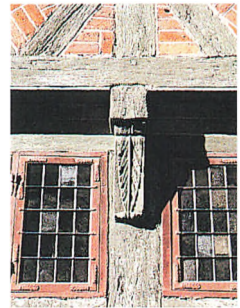
Store munkesten har murerformanden fundet på Mors, i Trehøje, Bedsted, Lihme, Brandsbøl og Brønds Mølle i Jylland, i Vester Hæsinge på Fyn, i Humble på Langeland og i Slagelse på Sjælland. Fra Sønderjylland og Sydfyn er der kommet flensborgsten. Ølandsfliser fandt murerformanden ved Brenderup Kirke på Fyn og i Hammel, hvor der lå fliser, der siges at stamme fra det nedrevne Skanderborg Slot.

Det har været dejligt at mærke den store opbakning, som museet har fået rundt omkring i landet til dette enestående projekt.

Skibsværft og stenhuggerplads

Men selv om året har stået i Møntmestergårdens tegn, er der også blevet tid til andre ting.

Den Gamle Bys skibsværft er blevet færdiggjort i år, og på porten hænger et fint skilt med navnet Jakobsens Plads. Sidste år blev skibet og skuret bragt på plads, og i år er værftet blevet hegnet ind, der er lavet portal og port, og broen, der fører fra Kattesundet til Toldbodgade er blevet

Detalje fra det fine renaissancehus fra Aalborg, der huser Den Gamle Bys apotek.

udvidet, så værftet nu fremtræder som et typisk sydfynsk værft fra slutningen af 1800tallet.

Bag dampværket er der med indgang fra Købmandsgårdens gård indrettet et stenhuggerværksted, og i den forbindelse har museets håndværkere opført et simpelt skur af den slags, som typisk kunne stå på en stenhuggerplads for 100 år siden.

Samlinger

Efter længere tids forhandlinger er der nu til Århus Bymuseum overdraget en række genstande og effekter, som Den Gamle By har modtaget med henblik på senere overdragelse til et eventuelt Århus Bymuseum, eller som Den Gamle By har fundet vil høre mere naturligt hjemme på Århus Bymuseum. I den forbindelse er hele museets arkiv blevet gennemgået for perioden fra 1982, da det blev politisk vedtaget at oprette et Århus Bymuseum, til 1992, da museet blev en realitet. Det er glædeligt, at overdragelsesforretningen hermed er afsluttet. Den Gamle By har i en årrække udlånt talrige genstande til Århus Bymuseum, og museet vil på lige fod med alle andre museer fortsat kunne låne genstande fra Den Gamle Bys rige samlinger, såfremt udlånet ikke karambolerer med vitale hensyn i Den Gamle By.

Den Gamle By har i en årrække holdt igen med erhvervelser til museets samlinger, og sådan vil det også være i de næste par år, indtil museet får bedre plads på magasinerne. Dog er der ting, som er af så væsentlig betydning, at museet nødvendigvis må tage imod dem. Et skønsomt udvalg skal kort omtales.

Fra en af Den Gamle Bys velgørere har museet modtaget et fornemt sølvfad med en diameter på 54 cm. Det store sølvfad er designet for guldsmed Hingelberg i Århus af Svend Weirauch i 1947 og må betegnes som et af den berømte designers hovedværker fra 1940'erne.

Museets porcelæns- og fajancesamling er i år blevet forøget med en velbevaret skål af ostindisk porcelæn fra 1700årenes slutning. Denne erhvervelse supplerer de tolv tekopper med tilhørende tallerkener, som museet erhvervede fra samme stel, det såkaldte Warmingske stel, i 1995.

Fra Aslaug Videbech i Mundelstrup har museet som gave modtaget et interessant interiørbillede fra 1859. Billedet,

der er udført som akvarel, viser en dagligstue fra en herskabslejlighed i Bredgade i København og er som sådan en fin kilde til viden om, hvordan velstillede borgere boede på det tidspunkt.

Efter den københavnske samler Hugo Valdbjørn, som døde for nylig, har Den Gamle By arvet en række værdifulde genstande til legetøjssamlingen. Det drejer sig om en række tøjdyr og bamser fra det tyske legetøjsfirma Steiff, der blandt kendere rangerer som branchens nummer ét. Endvidere forskelligt tysk bliklegetøj og dukkehusinventar, blandt andet en fin nyklassicistisk dukkehuslysekrone fra begyndelsen af 1800tallet. Endelig modtog Den Gamle By også nogle danske specialiteter såsom et dukkestel fra 1930erne med Storm Petersens populære figurer Peter og Ping samt støbejernskomfurer fra Morsø og sparebøsser formet som tidlige Nilfisk støvsugere.

Fra urhistorikeren Jens Kongsted Lampe og fra boet efter forhenværende museumsinspektør ved Nationalmuseet Hans Stiesdal har Den Gamle By modtaget to gode bogsamlinger om ure og urmagerhåndværket; de to samlinger er et kærkomment supplement til det bibliotek, museet allerede har om disse emner.

Endelig skal fremhæves, at museet fortsat bestræber sig på at opbygge en dækkende samling af byprospekter fra Danmark, og i år er samlingen forøget med Braun og Hogenbergs prospekt fra Haderslev 1585, prospekter af Hammershus, Rønne og Christiansø omkring 1750 samt forskellige københavnske kvarterer cirka 1840.

Indbrud og tyveri

For et museum som Den Gamle By er det en rigdom at have enestående genstandssamlinger inden for en lang række områder, og disse samlinger er med til at give Den Gamle By en profil som et af landets førende museer.

På den anden side betyder de rige samlinger også, at museet kommer i kikkerten hos uhæderlige personer, der blot ser de interessante genstande som kroner og øre.

I år har Det danske Urmuseum, der som bekendt har til huse i Den Gamle By, været udsat for to ubehagelige tyverier.

Mandag 28.februar kunne museet konstatere, at der i den almindelige åbningstid i weekenden forinden var blevet

Dette tyske renaissanceur blev stjålet fra Den Gamle By i slutningen af februar. Uret er vurderet til 150.000 kroner og er desværre aldrig kommet retur til Den Gamle By.

Dette lommeur i dobbeltkapslet guldkasse blev stjålet natten til 2. september. Uret, der er vurderet til 1,7 mill. kroner, er fremstillet cirka 1915 af Girard Perregaux Chaux de Fonds. Urværket er forsynet med nummer 74, kassen med nummer 87274.

stjålet et fornemt renæssanceur. Uret er fremstillet omkring år 1600 i Tyskland. Der er tale om et lille, fint taffelur med en urkasse af forgyldt messing, og kassens hjørner er udformet som søjler med joniske kapitæler. Et taffelur af den karat er en stor sjældenhed, og det er vurderet til 150.000 kr. Uret var placeret bag glas i Borgmestergårdens renæssancestue, og det er en gåde, hvordan tyven har fået adgang til uret.

Natten til lørdag 2. september var den gal igen, denne gang i selve urmuseet, idet der her blev begået et professionelt indbrud, og 11 værdifulde udenlandske lommeure blev stjålet. Tyvene kom ind ved at bryde døren til urmuseet op, og på den korte tid, der gik inden både politi og sikkerhedsfolk var på stedet, skaffede tyvene sig adgang til selve udstillingen på første sal, smadrede montren med de mest værdifulde ure, og stak af med 11 af de små ure.

Museet har hidtil været af den overbevisning, at urmuseet var godt sikret mod tyveri. Men disse to ubehagelige oplevelser har givet anledning til en gennemgang af sikkerhedssystemerne med henblik på en markant forbedring af sikkerheden, således at museet trygt kan udstille sine mange værdifulde genstande til glæde for publikum.

*Livekassemanden svinger hatten og siger tak for monterne.
Foto Århus Stiftstidende*

Udstillinger og aktiviteter

Den Gamle By arbejder i år sammen med Stenomuseet om et udstillingsprojekt, der i anledning af årtusindskifter på forskellig vis belyser tidsmåling og tidsopfattelse gennem tiden. Den Gamle Bys bidrag til det fælles projekt består af i alt 30 små fokusudstillinger, der rundt omkring i museets historiske interiører fortæller om urets rolle i danskernes dagligliv.

Der ud over er der iværksat et projekt, som går under arbejdstitlen Håndværkets gade, og som har til formål at sætte fokus på Den Gamle Bys mange værksteder for forskellige håndværk. Ud fra en samlet plan vil den række af værksteder, der ligger i gaderne Vestergade, Algade, Torvet og Brostræde efterhånden blive nyopstillet og nytækket, og flere værksteder, der ikke hidtil har været tilgængelige for publikum, vil blive åbnet.

Også en ny tekstiludstilling er på tegnebrættet. Siden den gamle tekstiludstilling blev lukket for tre år siden, har mange efterlyst en nyopstilling af denne enestående samling. Museet arbejder på at skaffe de nødvendige midler til denne store opgave, og det er håbet, at udstillingen vil kunne åbne for publikum til sommer 2002.

Det er en af museets grundtanker, at gæsterne gerne skal føle, at de næsten træder ind i historien, når de besøger Den Gamle By. Musik og lyde spiller her en væsentlig rolle, og det er baggrunden for, at Borgmestergårdens kavalkade af borgerlige stuer nu er blevet suppleret med en musikalsk kavalkade; se Elsebeth Aasteds artikel herom andet steds i denne årbog.

Ønsket om at give museets gæster en fornemmelse af at være trådt ind i historien er også baggrunden for, at Den Gamle By har erhvervet en lirekasse, som passende vil kunne tages i brug, når der er fest i byen. I den musikhistoriske samling findes i forvejen en fin lirekasse, men den er en museumsgenstand, som ikke bør bruges i det daglige. Det kan den nye derimod, og lirekassen var i årets festuge at høre over hele byen.

Museet arbejder der ud over løbende med at skabe mere liv i gaderne. Dels ved at placere typisk gadeinventar såsom vogne, kasser, tømmer og andet i byrummet, dels ved at give gæsterne mulighed for forskellige aktiviteter. Således har tømmerformanden fremstillet et antal stylder, som har vist sig

Den lille pige med sukkerstængerne.

Den Gamle By har indrettet en kalkkule, og museets murere kan nu selv læske den kalk, der bruges til vedligeholdelsen af de historiske huse. På billedet ses murerformand Jørgen Olesen, murer svend Hans Bendix Weiss og murerlærling John B. Nielsen.

at blive en overvældende succes blandt både børn og voksne.

Endelig arbejder museet løbende på at skabe historiske figurer, som gæsterne kan møde rundt om på museet. Seneste skud på stammen er her en lille pige, der sælger sukkerstænger.

Håndværkergruppen

I den almindelige vedligeholdelse af Den Gamle Bys historiske huse følger håndværkerne i det væsentlige den plan, der blev lagt ved museets bygningssyn, der senest blev foretaget i 1998.

Der ud over er der blevet malet og lagt nyt gulv i det Sønderborghus, der rummer Madkassen, foyeren i Helsingør Theater har fået ny belysning, og loft og vægge er blevet malet, skaderne på Kalundborghusets og Brændevinsbrænderiets spær og tag, som blev forårsaget af et væltet kastanjetræ, er blevet udbedret, alle udendørs bænke er blevet malet, det store stendige bag Reberbanen er blevet sat om, og håndværkerne har lagt pigsten, asfalteret søkler, repareret døre og vinduer, sat glas i – og meget mere.

Ud over Møntmestergård og almindelig vedligeholdelse af museets bygninger har håndværkerne også fået tid til at forbedre de faciliteter, som danner rammen om det daglige arbejde i Den Gamle By.

Således har både maleren og mureren fået egne værksteder i en nyopført bygning, der ligger gemt i gården bag Hobrohuset, gartneren har fået et nyt redskabsskur, der er installeret ventilationsanlæg i konserveringen og i tømrerværkstedet, og i museets administrationsbygning er der indrettet et mødelokale.

At Den Gamle Bys håndværkere har et godt ry, fik man et fingerpeg om, da Decorative Painters of London inviterede malerformand Tove Sloth Lave til at deltage i Millennium salon 2000 – an international working exhibition on the decorative arts i dagene fra 16.-19.marts. På konferencen holdt nogle af de bedste malere masterclass inden for marmorering, ådring og trompe d'oeil, og Tove Sloth Lave bidrog med et indlæg om Den Gamle By og om hvordan man her på museet arbejder efter traditionelle metoder og recepter. Det vakte stor interesse, idet ingen af de øvrige deltagende selv fremstillede deres maling. I den efterfølgende debat blev drøftet modeller for udveksling af erfaringer og muligheder for udveksling af svende og lærlinge. Den Gamle Bys malerformand var sammen med et malerfirma fra Ebeltoft eneste repræsentanter for Danmark på denne internationale konference.

Konservering

Konservering er i egentlig forstand et Sisyfos-arbejde i overensstemmelse med den græske myte om kong Sisyfos, der i underverdenen måtte lide den straf at rulle en vældig sten op ad en skråning, men hver gang han var nået til toppen, fik stenen overvægt og rullede ned igen. Man er i følge sagens natur altid bagefter og bliver aldrig færdig, og det gælder både bygningskonservering og genstandskonservering.

Konserveringsafdelingen løser naturligvis løbende en lang række opgaver for Den Gamle By og forestår der ud over en indtægtsdækket virksomhed dels for andre museer under ordningen for amtskonservering, som fungerer via tilskud fra Århus Amts Museumsråd, og dels for andre rekvisitter som for eksempel menighedsråd og ejere af bevaringsværdige bygninger.

En typisk opgave internt på museet er konserveringens gennemgang af bageriet, hvor skabet i butikken er orme-

Spejlblank vinterstemning i Den Gamle By.

behandlet og alle genstande rustbehandlet og konserveret. I bagerilokalet er køkkenbordsskabet rensset, genstande fra skabet og udstillede genstande er gjort i stand, ligesom bagermesterens egne marcipangrise er kommet for en dag og konserveret til brug for juleudstillingen.

Endelig fungerer konserveringen som en slags troldmandens værksted, hvor man laver holdbare pølser, gæs, englekager med videre til brug i museets udstillinger.

Selvom arbejdsopgaverne i princippet er de samme år efter år, så sker der også nye ting på konserveringsområdet. Således er anvendelsen af giftmidler i bekæmpelsen af skadedyr minimeret gennem en målrettet indsats i bekæmpelsen. For nogle år siden blev der årligt brugt over 200 liter gift til gulve og trapper af træ, og i dag er forbruget nede på tre til fem liter. Baggrunden er et frugtbart samarbejde mellem museets konserveringsafdeling og rengøringsafdelingen, som nu efter aftale råber vagt i gevær, så snart de konstaterer angreb af skadedyr, hvorpå konserveringsassistenten straks kommer med en injektionssprøjte og giver skadedyrene en passende dosis. Der udarbejdes hvert år en liste over hvor og hvornår, der er sprøjtet, således at man det følgende år kan være ekstra opmærksom på de udsatte steder og tidspunkter. Den meget positive sidegevinst er et bedre fysisk miljø.

I Århus Amts Museumsråd har man længe talt om, at man mangler en person og et værksted, der kan tage sig af konservering af tekstiler, og museumsrådet har nu besluttet at arbejde for etablering af en sådan funktion, meget gerne knyttet til Den Gamle By, som jo i forvejen har en af landets absolut bedste samlinger af tekstiler.

Arrangementer

Det særlige arrangement for Den Gamle Bys Venner, den såkaldte vennedag, blev afholdt søndag 2.april med omvisninger, foredrag og levende værksteder. De seneste par år har tilslutningen til arrangementet været overvældende, og med omkring 2000 tilmeldte i år sprængtes alle rammer. Det er meget positivt, at så mange venner ønsker at deltage, men det er uheldigt, når kapaciteten ikke er tilstrækkelig, og det var den beklageligvis ikke i år. Da antallet af medlemmer fortsat stiger, og medlemstallet i skrivende stund er på cirka 4.500, har museet på denne baggrund besluttet at udvide

arrangementet til to dage i 2001 i forventning om, at kapaciteten herefter vil passe til efterspørgslen.

Levende Musikmuseum med harmoniorkestret Tonica blev i år holdt søndag 28.maj og var atter en meget stemningsfuld oplevelse.

I Den Gamle By er vi glade for, at det påny er blevet en tradition, at festugearrangementet åbnes med byorkester, borgmester og byråd i spidsen. Erfaringen har vist, at det århusianske festugefolk navnlig besøger Den Gamle By i de to weekends, som derfor er gjort ekstra festlige med musik og optræden rundt omkring i museumsbyen.

Med Bygningskulturens dag har Miljøministeren de seneste år sat fokus på forskellige aspekter af den danske bygningskultur. For et par år siden var emnet kunstens bygninger, og Den Gamle By viste Helsingør Theater frem for publikum. I år var det skuret, der var i fokus, og 10.september afholdt Den Gamle By et særligt arrangement med temaet købstadens skure, hvor publikum fik fortalt historien om seks af disse ydmyge bygninger, som købstadmuseet lykkeligvis også rummer ved siden af de mange fine borgerhuse.

Årets kulturnat fandt sted 13.oktober, og i Helsingør Theater sang Canterinokoret ældre danske sange efterfulgt af en mindre koncert med Randers Byorkester. Parallelt hermed arrangerede museet en stemningsfuld rundvisning i museets mørke gader.

Teater

Helsingør Theater har to flagskibe, nemlig Aarhus Sommeropera og Aarhus Symfoniorkester, og der ud over gæstes det lille teater året igennem af en lang række ensembler, ligesom teatret også i et vist omfang benyttes til møder og kongresser.

Aarhus Sommeropera har i år spillet to forestillinger. W.A.Mozarts opera *Cosi fan Tutte* havde premiere 2.august og blev en meget stor anmelder- og publikumssucces; forestillingen var instrueret af englænderen Nigel Warrington med scenografi af hollænderen Tatyane Walsum.

Sommeroperaens anden premiere fandt sted 25.august. Det drejede sig om John Frandsens opera *Tugt og utugt II* efter Svend Åge Madsens roman *Tugt og utugt* i mellem-tiden. Første del af denne operatrilogi havde premiere i 1998, og tredje og sidste del forventes at få premiere i 2004.

Vintersol over Den Gamle By.

Aarhus Sommeropera havde stor succes på Helsingør Theater med anden del af operatriologien Tugt og utugt i mellemtiden efter Svend Åge Madsens roman. Fra venstre mod højre ses Søren Mulvad som Ludvig Alster, Helene Gjærns som Jeppe Valbirk, Ulf Stenbjørn som Dr. Monikke og Robert Bogelund Vinther som Thomas Ard. Foto Carl Erik Hesseldahl.

Operaen, der er skrevet direkte til Helsingør Theaters scene, er ganske enestående set i dansk sammenhæng, idet det er første gang i landets historie, at der er udarbejdet en operatriologi på dansk. Tugt og utugt II blev instrueret af Niels Pihl og havde scenografi af Karin Seisbøll. Begge operaer blev ledsaget af Randers Byorkester ved David Riddell.

Aarhus Symfoniorkester holder fortsat deres fine kammerkoncerter på teatret én gang om måneden i sæsonen.

Der ud over er der blevet afholdt en række mindre koncerter, og i oktober gæstede Anne Marie Helger teatret med monologen om den stille eksistens Irene Holm, der bygger på Herman Bangs novelle af samme navn.

Også i traktørstedet Simonsens Have har der været spillet teater, idet PSV – Pulchra Semper Veritas – i juli måned spillede Ludvig Holbergs komedie Kilderejsen fra 1724.

Skoletjeneste og børneaktiviteter

Den Gamle By har i flere år arbejdet på at øge indsatsen over for de mange skolebørn, der gæster museet som led i undervisningen. Der er nu indrettet gode lokaler til skoletjenesten, der er udarbejdet forskellige undervisningsmaterialer, og i år er det med hjælp fra Århus Kommunes skoleforvaltning

lykkedes at få ansat en skolelærer på halv tid. Det er en ganske interessant ordning, hvor Moesgaard Museum, Den Gamle By og skoleforvaltningen i fællesskab finansierer en lærer, som så arbejder halvdelen af tiden på Moesgaard og den anden halvdel af sin arbejdstid i Den Gamle By.

Skoletjenesten har nu opbygget en standardmodel for de store tilbud til skolerne, som omfatter tre elementer: et skriftligt materiale til forberedelse af besøget, en omvisning i en eller flere af museets samlinger samt en aktivitet. Under denne model er der foreløbig udarbejdet tre tilbud: Leg og legetøj, 1800tals mad, køkkenhaver og købmandsvarer samt En skoledag i 1800tallet. For skolebesøg, der ikke ønsker disse mere tids- og ressourcerkrævende tilbud, er der udarbejdet forskelligt materiale, der virker som vejviser og øjenåbner, når læreren og skolebørnene selv besøger museet.

Sidste års store succes Til tjeneste i Købmandsgården, som museet lavede i samarbejde med skuespillere fra Dramacentrum, kunne på baggrund af et tilskud på 25.000 kroner fra Århus Amt atter realiseres til glæde for i alt 28 skoleklasser fra det østjyske område.

Året rundt er der skattejagt for de børn, der besøger museet, og i alle større skoleferier er der særlige tilbud til børn med aktiviteter af forskellig slags.

National og international presseomtale

I Danmark er Den Gamle By et nationalt museum, og i international sammenhæng regnes museet for det førende frilandsmuseum for bykultur i Europa. Det er glædeligt at kunne konstatere, at denne profil også afspejler sig i pressen, som både nationalt og internationalt viser stor interesse for, hvad der sker i Dattmarks Købstadmuseum.

For at kunne dokumentere dette har museet registreret samtlige omtaler i den trykte presse i Danmark. Det er sket på grundlag af det omfattende materiale, som museet får via abonnement på en landsdækkende udklipsservice. Der er i opgørelsen kun medtaget omtaler, hvor Den Gamle By er emnet, hvilket vil sige, at artikler, hvor Den Gamle By blot er nævnt, men ikke i fokus, er udeladt af opgørelsen.

Omtaler i den trykte danske presse 1999

	Århus- presse	Lands- presse	Anden presse	I alt
Januar	18	5	48	71
Februar	15	7	27	49
Marts	25	4	29	58
April	36	16	50	102
Maj	15	9	20	44
Juni	7	0	7	14
Juli	39	37	137	213
August	68	28	75	171
September	35	6	23	64
Oktober	36	14	81	131
November	46	13	53	112
December	27	18	31	76
I alt	367	157	581	1.105

Kategorien landsdækkende presse omfatter landsdækkende dagblade, ugeblade og fagblade, mens anden presse dækker over aviser med lokal eller regional målgruppe, det vil sige alt fra Aalborg Stiftstidende og Frederiksborg Amtsavis til Bornholms Tidende og Kjertermindes Avis.

Dertil kommer talrige indslag i lokale og landsdækkende TV-nyheder, fast indslag i TV2s vejrudsigt, medvirken i programmer som for eksempel @bc-tv og Lægens bord samt, ikke mindst, to halvtimesprogrammer om Møntmestergården

Forberedelse til universitetsundervisning. I forbindelse med lektionen om Byliv og offentlighedsformer lærte de studerende at synge Indtogsvisen, som P.A. Heiberg skrev til Kronprinsens Klub i 1790 og som rummer den berømte sentens 'Ordner hænger man på idioter'. Det krævede lidt musikalsk instudering fra lærerside. Fra venstre Birgitte Kjær, Tove Engelhardt Mathiassen og med guitareren Thomas Bloch Ravn.

i DR-TV's bedste sendetid. Og ydermere adskillige indslag i radioen, herunder tre udsendelser af hver 50 minutters varighed på P-1.

Også den udenlandske presse viser løbende stor interesse for Den Gamle By, og året igennem har museet haft besøg af journalister fra Canada, Italien, Spanien, England, Holland, Belgien, Norge og Sverige. Det kan desværre kun i begrænset omfang konstateres, hvad der kommer ud af disse besøg; men hvis en otte-siders omtale med flotte farvebilleder af Den Gamle Bys juleudstilling i det Milano-baserede rejsemagasin Bell'Europa er et typisk resultat, kan Den Gamle By kun være yderst tilfreds.

Turismedebat

I sommerens løb verserede der i Århus Stiftstidende en debat om turisme i Århus. En klassisk agurketidsdebat, hvor der dog fra Den Gamle Bys synspunkt kom i hvert fald to interessante ting frem.

For det første kunne det konstateres, at en meget stor del af de gæster, som museet tiltrækker ude fra, ikke besøger Århus. Mange busser og endnu flere privatbiler kører hvert år til Den Gamle By og hjem igen uden at se mere end Ringgaden og en af byens indfaldsveje. Den Gamle By tilkendegav i den forbindelse, at museet meget gerne samarbejder med alle relevante parter, så museets gæster også kan få Århus at se.

I forlængelse heraf kunne byens turistdirektør konstatere følgende: 'Den fysiske afstand mellem Den Gamle By og midtbyen er ikke stor. Men den psykiske afstand er stor, fordi indgangen til Den Gamle By ligger på den forkerte side i forhold til byen. Det bedste ville være at flytte entreen ned på hjørnet i det grønne areal ind mod byen'.

I selvsamme agurketid besluttede JP Århus at lade en af sine journalister være turist i egen by. Resultatet blev en to-siders artikel, hvor journalisten helt overvældet beskrev sin genopdagelse af alle Den Gamle Bys fortræffeligheder såvel som museumsoplevelse og som turistattraktion. Og han konkluderede: 'Det er nok ikke galt gættet, at den befolkningsgruppe, som Den Gamle Bys popularitet ude i den store verden vil komme mest bag på er – århusianerne'.

*Et ydmygt hjørne i
Blomstergartneriet
Bernstorff.*

Skyskraber ved Den Gamle By

Man havde talt om sagen i mange år, men efter vedtagelse af en ny lokalplan i 1995 var der i flere år stille om det store projekt for opførelse af en skyskraber på trekantgrunden umiddelbart sydvest for Den Gamle By. Men i efteråret 1999 gik pensionskassen PFA ind i projektet og skabte dermed det økonomiske grundlag for en realisering.

Den Gamle By har i hele forløbet klart tilkendegivet, at man fra museets side finder det uheldigt at placere et moderne højhus umiddelbart op ad et af Danmarks mest enestående museer. Men man har naturligvis måttet tage den politiske beslutning om at give grønt lys for projektet til efterretning.

I forbindelse med projektets igangsætning blev Den Gamle By imidlertid opmærksom på, at bygherren PFA planlagde at sænke grundvandet i området, ikke blot i byggeperioden, men permanent. Det var foruroligende, og Den Gamle By tog derfor i første omgang kontakt til en geotekniker, som analyserede de geotekniske forhold i området og nåede frem til den konklusion, at der i løbet af en årrække kunne opstå skader på Den Gamle Bys historiske huse som følge af en permanent grundvandssænkning. I anden omgang tog museet kontakt til en advokat, som skriftligt gjorde PFA opmærksom på, at bygherre var erstatningspligtig, såfremt der under byggeriet måtte opstå skader på Den Gamle By, samtidig med at det over for bygherre blev påpeget, at undergrunden under Den Gamle By ikke var kortlagt i en sådan grad, at man kunne forudse, hvordan de geotekniske reaktioner på såvel grundvandssænkning som nedramning af pæle ville indvirke på museets bygninger.

Det korte af det lange er, at Århus Kommune på dette grundlag valgte at gå ind og standse arbejdet på byggepladsen, og kort tid efter meddelte PFA, at man havde besluttet sig for at anvende en anden fremgangsmåde, som kun fordrede en midlertidig sænkning af grundvandet.

Den Gamle By opnåede dermed det væsentlige, at få sikret museets historiske huse mod fremtidige skader som følge af sænkning af grundvandet.

Byggeriet har nu 'blot' forøget de i forvejen meget vanskelige parkeringsforhold for Den Gamle Bys gæster, og museet afventer spændt, hvordan skyggen fra skyskraberen vil præge Den Gamle By, navnlig under den lave vintersol.

'Det er en skændsel, at der klods op ad Danmarks helt enestående købstadsmuseum opføres et 60 meter højt kontorhus', skrev formanden for Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur i flere danske aviser. 'Det er elendig planlægning. Masser af mennesker skal morgen og aften mase sig vej til kontorsiloen, fylde tilkørselsvejene, parkere i det himmelblå. Men jeg indrømmer: Nogle af dem får en smuk udsigt ned over Den Gamle By'.

Hvis man skal fortsætte i samme galgenhumoristiske stil, kan man glæde sig over, at om 100 år så er PFAs skyskraber formentlig for længst revet ned; men Den Gamle By er her utvivlsomt endnu.

Universitet, Museumshøjskole og VUC

Som det også fremgår af artiklen Dansk Center for Byhistorie, har Den Gamle Bys videnskabelige personale i efteråret 1999 og foråret 2000 forestået undervisningen af ældre studerende ved Historisk Institut i emnet de danske byers historie. Såvel universitet som museum har haft glæde af dette samarbejde, men der er næppe tvivl om, at det har fået sin væsentligste betydning ved, at det har ført til det mere forpligtende samarbejde om Dansk Center for Byhistorie.

Den Gamle By er et af de museer, der fortsat har et meget stort genstandskendskab, og det er baggrunden for, at Museumshøjskolen i flere sammenhænge har ønsket Den Gamle Bys videnskabelige personale som undervisere på skolens efteruddannelseskurser for personale, der arbejder

*Kulturpolitikere fra
Vietnam på besøg
8. september 2000.*

med museumsgenstande. I år har emnet været Byens kulturhistorie – set gennem museumsgenstande, og kurset havde til formål at give deltagerne et kronologisk overblik over udviklingen i danske bymiljøers arkitektur og genstandsinventar fra omkring år 1500 til år 1900. Undervisere var museumsinspektør Benno Blæsild, overinspektør Birgitte Kjær og museumsinspektør Tove E. Mathiassen. Det er tanken, at kurset vil blive fortsat med et modul II til foråret 2001.

Den Gamle By og VUC-Århus har i flere sammenhænge drøftet mulighederne for et nærmere samarbejde, således at de mange voksne kursister på VUC kan få en mere konkret ramme på den undervisning de får i fag som dansk, historie og billedkunst. Det har ført til, at museet har uddannet en særlig gruppe omvisere til at tage sig af grupper, der besøger museet som led i undervisningen på VUC. Det er museets håb, at dette samarbejde med tiden vil kunne udvides til også at omfatte andre VUC-skoler og gymnasier.

Museumsloven

bør styrke de landsdækkende specialmuseer

Den Gamle By skulle gerne, i forbindelse med den kommende revision af museumsloven, have mulighed for at styrke og udvikle sin funktion som specialmuseum for de danske byers historie.

Museet har over for Kulturministeriet og i andre sammenhænge advokeret for, at de store specialmuseer også i lovsammenhæng bør betragtes som det, de er, nemlig landsdækkende museer med samlinger på nationalt niveau og med et overordnet ansvar for de emner, de dækker. Der er tale om museer, der både hvad angår samlinger, forskning, besøgstal og servicering af andre museer klart adskiller sig fra de lokale museer, og der er næppe tvivl om, at det er de store specialmuseer, der har de største udviklingsmuligheder inden for den danske museumsverden.

Med en samling på cirka en million genstande er Den Gamle By sammen med Nationalmuseet landets væsentligste museum for de seneste 500 års historie. Dertil kommer, at Den Gamle By er den eneste forskningsinstitution i Danmark, der arbejder med byernes historie ud fra en overordnet synsvinkel, og museet har de senere år taget initiativ

til og gennemført flere væsentlige forskningsprojekter. Disse projekter har for en meget stor del været betalt af private fonde og andre ekstraordinære midler, og det vil være væsentligt, at en del af disse omkostninger kunne integreres i museets almindelige drift.

På den baggrund har Den Gamle By været med til at tage initiativ til dannelse af en Foreningen af Specialmuseer i Danmark, som har til formål at varetage specialmuseernes interesser, at styrke professionalismen, at danne ramme for udveksling af erfaringer samt at fremme det faglige og institutionelle samarbejde mellem museerne.

Prominente gæster

23.juni i år aflagde Hendes Majestæt Dronningen et besøg i Den Gamle By. Besøget, der var af rent faglig og privat karakter, var kommet i stand efter Dronningens eget ønske, og i de næsten fem timer, som besøget strakte sig over, fik

*Hendes Majestæt
Dronningen aflagde
23.juni 2000 Den
Gamle By et privat
besøg, hvor Dronningen
fik forevist store dele af
museets samlinger og
udstillinger.*

Dronningen et grundigt indblik i museets arbejde på så forskellige områder som genopførelse af Møntmestergården, boligens kavalkade i Borgmestergården, Købmandsgården 1864, de historiske haver, udstillingen i Legetøjsmuseet, udvalgte værksteder, konserveringen samt museets planer for de kommende år.

Museumsdirektør Thomas Bloch Ravn og overinspektør Birgitte Kjær ledsagede Dronningen under besøget, mens museets forskellige specialister var til rådighed rundt omkring i Den Gamle Bys enkelte afdelinger. For os, der var tæt på, var det en dag helt ud over det sædvanlige.

I årets løb har en række udenlandske og indenlandske delegationer aflagt besøg i Den Gamle By. 9.juni besøgte således en større kinesisk delegation fra det kinesiske venskabsforbund Århus og Den Gamle By i anledning af 50 året for oprettelse af diplomatiske forbindelser mellem Kina og Danmark. I spidsen for delegationen stod præsidenten for venskabsforbundet Qi Huaiyuan, som i det kinesiske system rangerer på ministerniveau.

Med trafikminister Jakob Buksti i spidsen besøgte de nordiske trafikministre Den Gamle By 24.august, og 31.august dannede Den Gamle By rammen om et stort arrangement med Nordisk Ministerråds justits- og sundhedsministre med sundhedsminister Sonja Mikkelsen i spidsen. 9.september havde museet besøg af en gruppe kulturpolitikere og museumsfolk fra Christianssand i Norge.

Ambassadører fra Israel, Indien og Italien har i årets løb lagt vejen forbi Den Gamle By, ligesom en større delegation af vietnamesiske kulturpolitikere har aflagt museet et besøg.

De seneste par år er der blevet indstiftet en række gode traditioner, hvor Århus Byråd besøger Den Gamle By. Tilsvarende er det blevet en tradition, at medlemmer af folketinget, valgt i Århus Amt, besøger Den Gamle By hen under jul. Fra Den Gamle Bys side er vi meget glade for den gode opslutning bag disse arrangementer med de folkevalgte.

Der ud over besøger mange danske og udenlandske institutioner og organisationer Den Gamle By i årets løb. Således f.eks. Vejle Amts Museumsråd, bestyrelse og direktør fra museet Gamla Linköping i Sverige og Den 19. Nordiske Arkivkongres.

Bestyrelse

Ved udgangen af 1999 valgte bestyrelsens næstformand, forhenværende bankdirektør, cand.jur. N.P.Bager at trække sig tilbage efter 17 år i Den Gamle Bys bestyrelse. Som ny næstformand valgtes ved det konstituerende bestyrelsesmøde 13.januar 2000 formanden for Århus Håndværkerforening, murermester Kaj Buch Andersen.

Den Gamle Bys bestyrelse er herefter som følger:

Bestyrelsesformand, direktør Peter Jensen

Næstformand, formand for Århus Håndværkerforening,
murermester Kaj Buch Andersen

Medlem af forretningsudvalget, lektor André Wang Hansen,
Aarhus Universitet

Rigsantikvar Steen Hvass

Formand for LO-Århus Hans Halvorsen

Bankdirektør Torben Jørgensen

Byrådsmedlem Jens Winther

Lærer Max Gaarsted

Murerformand Jørgen Olesen (medarbejdervalgt).

*I Nederlands
Openluchtmuseum
i Arnhem, Holland,
fortæller museums-
fortæller Johnny Wieringa
overinspektør Birgitte
Kjær om sit arbejde.*

Faglige hverv

Museumsdirektør Thomas Bloch Ravn

Formand for Foreningen af specialmuseer i Danmark og for
Århus Amts Museumsråd, medlem af Dansk Komité for
Byhistorie, af Kulturhistorisk Råd, af Århus Byhistoriske
Udvalg, af Århus Festuges Arbejdsudvalg, af forretnings-
udvalget for Jyllands Attraktioner samt af bestyrelserne for
Region Århus Fonden og De post- og telegrafhistoriske
samlinger i Aarhus, og endvidere censor i historie ved
universiteterne i Danmark.

Overinspektør Birgitte Kjær

Formand for den danske sektion af Skandinavisk Museums-
forbund, medlem af bestyrelsen for De post- og telegraf-
historiske samlinger i Århus og af Aarhus Byhistoriske
Udvalg.

Museumsinspektør Elsebeth Aasted

Formand for Teaterforeningen i Århus, medlem af bestyrelsen
for Aarhus Sommeropera, censor ved Institut for Dramaturgi
ved Aarhus Universitet og ved Institut for Kunsthistorie og
Teatervidenskab ved Københavns Universitet.

*Museumsinspektør
Elsebeth Aasted på
Shakespeares Globe
Theater i forbindelse
med inspektørernes
studierejse til London*

Museumsinspektør Benno Blasild

Medlem af Statens Museumsnævns referencegruppe for Nyere tid (til 30.juni 2000), af den faglige følgegruppe for Dansk Kulturhistorisk Centralregister – Nyere Tid og af Museologisk Netværk samt medlem af bestyrelserne for De post- og telegraphistoriske samlinger i Aarhus og Aarhus Søhistoriske Selskab.

Museumsinspektør Tove Engelhardt Mathiasen

Sekretær og koordinator for museernes dragtpulje.

Konferencer, studierejser og foredrag

Museumsdirektør Thomas Bloch Ravn

Konferencer og studierejser: Symposium om Den moderne bys historie, Dansk Komité for Byhistorie, 3.marts 2000 i Den Gamle By; Conference on Scandinavian and European Research in Urban History, Dansk Komité for Byhistorie 12.maj 2000, Aalborg Universitet; studierejse til London, 3.-8. november 1999; Kulturministeriets diskussionsgruppe vedrørende revision af museumsloven 9.marts 2000; studierejse til frilandsmuseer i Tyskland, Belgien og Holland 30.juni og 10.-13. juli; møde og studietur til Expo 2000 i Hannover, Jyllands Attraktioner 24-26 august; Danmarks Radios idegruppe vedrørende Historie på DR-TV 1.september i Den Gamle By.

Foredrag: Undervisning i De danske købstæders historie, Historisk Institut, Aarhus Universitet september 1999-juni 2000, indlæg ved temadag om hvordan turismen i Århus vil udvikle sig de kommende fire år, Tourist Århus 12.september 2000, samt talrige omvisninger og modtagelse af delegationer i Den Gamle By.

Overinspektør Birgitte Kjær

Konferencer og studierejser: Conference on Scandinavian and European Research in Urban History, Dansk Komité for Byhistorie 12.maj 2000, Aalborg Universitet; studierejse til London, 3.-8. november 1999 og studierejse til Holland 7.-10.august 2000; møder i Århus Amts Museumsråds udvalg for nyere tid 4.oktober 1999 og 21.februar 2000, møde i Boligpuljen 29.marts 2000, møde i dragtpuljen 6.september 2000.

Foredrag: Undervisning i De danske købstæders historie, Historisk Institut, Aarhus Universitet september 1999-juni

2000, underviser på Museumshøjskolens kursus i byhistorie i Den Gamle By 19.-21.september, foredrag og omvisning for Dansk Bibliofilklub 23.september, samt omvisninger og modtagelse af delegationer i Den Gamle By.

Administrationschef Jørgen L. Pedersen

Konferencer og studierejser: Møde og studietur til Expo 2000 i Hannover, Jyllands Attraktioner 24.-26. august 2000.

Museumsinspektør Elsebeth Aasted

Konferencer og studierejser: Studierejse til London, 3.-8. november 1999, møder i Håndværks- og industripuljen 10.-11.april og 6.-7.november 2000.

Foredrag: Undervisning i De danske købstæders historie, Historisk Institut, Aarhus Universitet september 1999-juni 2000.

Museumsinspektør Benno Blæsild

Konferencer og studierejser: Medarrangør af symposium om Den moderne bys historie, Dansk Komité for Byhistorie, 3.marts 2000 i Den Gamle By; studierejse til London, 3.-8. november 1999 og studierejse til Holland 7.-10.august 2000; deltagelse i museumshøjskolens tænketank vedrørende efteruddannelse af museumsinspektører, håndværkspuljens møde i Helsingør og Helsingborg 10.-11.april samt søfartspuljens møde på Langeland 12.-13.september 2000.

Foredrag: Undervisning i De danske købstæders historie, Historisk Institut, Aarhus Universitet september 1999-juni 2000, kursusleder for Museumshøjskolens kursus i byhistorie i Den Gamle By 19.-21.september 2000, diverse omvisninger og modtagelse af delegationer i Den Gamle By samt talrige foredrag rundt omkring i landet.

Museumsinspektør Tove Engelhardt Mathiasen

Konferencer og studierejser: Nordisk Dragtseminar i Valdres, Norge 7.-11.august 2000 med følgende indlæg Sko i Danmark – produktion, handel og brug mellem 1750 og 1850, Strømper i Danmark – produktion, handel og brug mellem 1750 og 1850 og Vanter i Danmark – produktion, handel og brug mellem 1750 og 1850.

Foredrag: Undervisning i De danske købstæders historie, Historisk Institut, Aarhus Universitet september 1999-juni 2000; underviser på Museumshøjskolens kursus i byhistorie i Den Gamle By 19.-21.september; præsentation af teaterprojektet Til tjeneste i købmandsgården 1864 ved Dansk

Kulturhistorisk Museumsforenings formidlingsmøde
15.marts 2000; Fra særk til T-shirt, Kulturhistorisk Museum
Randers 5.september 2000.

Museumsinspektør Niels Meyer

Konferencer og studierejser: Årsmøde i foreningen Forum
2000 om bevaring og økologi i bygningsrestaurering.

Foredrag: Omvisning og foredrag i Den Gamle By om
Købstadens skure i anledning af Bygningskulturens dag
10.september 2000.

Malerformand Tove Sloth Lave

Konferencer og studierejser: Millenium salon 2000 – an
international working exhibition of the decorative arts,
London 16.-19.marts 2000 med indlæg om Den Gamle By.

Konserveringstekniker Nynne Carl

Konferencer og studierejser: Konservatorskolens symposium
om Håndværk i 2000 år, Charlottenborg, København
30.august-1.september med indlæg om barokkens
malerteknikker.

Publikationer

Ud over at bidrage til Den Gamle Bys Årbog medvirker
museets medarbejdere fra tid til anden ved forskellige andre
publikationer.

Museumsinspektør Elsebeth Aasted har været medredaktør
af Århus Teaters jubilæumsbog *Det gyldne hus*. Aarhus
Teater i 100 år og hertil forfattet artiklen *Et teater tager
form*. Århus Teaters grundlæggelse og første 75 år.

Museumsinspektør Tove Engelhardt Mathiasen har
bidraget med kapitlet *Kulturens ting og historiens rum*
til *Danskbogen*, der er en ny lærebog for danskfaget på
pædagoguddannelsen.

Undervejs er en lille bog med indlæggene fra museets
konference om købstædernes landbrug samt det store
opslagsværk om danske urmagere før 1900.

Personale

Direktør for Den Gamle By er mag.art. Thomas Bloch Ravn.
Museets daglige ledelse består foruden direktøren af over-
inspektør, cand.mag. Birgitte Kjær og administrationschef,
civiløkonom Jørgen L. Pedersen, som per 1. april overtog
stillingen efter Kaj Toft, som havde ønsket at gå på pension.

Museets inspektører er ph.d. Elsebeth Aasted, cand.mag. Benno Blæsild, cand.phil. Tove Engelhardt Mathiasen samt arkitekt m.a.a. Niels W.Meyer, der 1.august tiltrådte som museumsinspektør med ansvar for museets bygninger og bygningshistoriske samlinger.

På Den Gamle Bys tegnestue er ansat bygningskonstruktør Ole Bak og arkitekt, m.a.a. Erik Hastrup Holm. Anne-Grete Roed Jensen er Den Gamle Bys bibliotekar.

Cand.mag. Jens Ingvordsen er ansat som forskningsmedarbejder på museets projekt om danske urmagere, og cand. mag. Trine Loch Elkjær er ansat som edb-medarbejder og som forskningsmedarbejder på museets projekt om købstadslandbrug.

I skoletjenesten er ansat lærer Benny Dahl Hansen.

Administrationen består af bogholder Erna Thomsen, korrespondent Irmelin Kielsgaard, kontorassistent Inga Hansen, kontorassistent Birgith Raun og sekretær Fritse Meyer.

Håndværkere i Den Gamle By er murerformand Jørgen Olesen, tømrerformand Rasmus Leth Jakobsen, malerformand Tove Sloth Lave, gartnerformand Gitte Røn, tømrersvend Ejvind Maltesen, tømrersvend Niels B.Sørensen, malersvend Ole Jørgensen, malersvend Hanne Gammelgaard Nielsen, malersvend Anne Mette S.Sørensen, murersvend Hans Bendix Weiss, murerarbejdsmand Niels Kure Jensen, malerlærling Klaus Jensen, malerlærling Erna Marie Skjøth,

Den Gamle Bys afgående administrationschef Kaj Toft taler med sin afløser Jørgen L..Pedersen under museets personaleudflugt til Slesvig 9.marts 2000.

I Helsingør Theaters foyer er der i år opsat et portrætrelief af Den Gamle Bys velgører, fabrikant Carl Christensen, der var museets bestyrelsesformand fra 1957 til 1981. Ideen til denne hyldest blev undfanget i anledning af 100 året for Carl Christensens fødsel. Portrættet er udført af billedhuggeren Foersom Hegndal og doneret af C.A.C. Fonden.

murerlærling John K. Brendmoe Nielsen og tømmerlærling Jesper Friis Nygaard.

Dekorator Knud Grundfør står for den tekniske side af museets udstillinger.

Konserveringsafdelingen består af Nynne Carl, der 8. december 1999 tiltrådte som konserveringstekniker og samtidig følger Konservatorskolens kandidatstudium, af konserveringsassistent og smed Svenn Nielsen, konserveringsassistent og snedker Michael Calaminus, snedkerlærling Pylle Borg Jensen, snedkerlærling Shireen C. Nielsen og kontorassistent Gunhild Jakobsen. Snedkerlærling Kirsten Frandsen bestod 31. marts svendepøven med bronzemedalje.

Opsynet varetages året rundt af guideformand Maren Holm og guiderne Peter Ilsøe Vinther, Karen Thomsen da Trindade og Inge Vestergaard. Fast ekspedient i butikken er Ruth Larsen. Guideuniformerne passes af Anna Nielsen. Både opsyn og butikker suppleres i sommerperioden med et større antal medhjælpere.

Vagtmester er Jan Olsen og Jens Pelle er vagtmester-assistent. Afdelingen består der ud over af Kaj Egelund og Ole Warming.

Rengøringsformand er Inge-Marie Sørensen, og assistenter er Ane Marie Kofod, Dorthe Hørsted Nielsen og Tove Møller Sørensen.

Museumsassistent er Ulla Wernberg, og Annemette Lycke og Rikke Bertelsen er ansat som studentermedhjælpere.

Til museet er i øvrigt knyttet følgende museumsmedhjælpere Christian Daring Kjærgaard, Rasmus Holm Pedersen, Ida Michelsen, Edith Palermo samt cand.phil. Joan Kirk Jensen.

Den Gamle Bys sponsorer 2000

BDO ScanRevision A/S
Statsaut.revisorer
Åboulevarden 11-13
8100 Århus C

Aalborggaarden,
Stenhuset

BDO ScanRevision A/S
Statsaut.revisorer
Åboulevarden 11-13
8100 Århus C

Sadelmagerens Hus

Bryggerigruppen A/S
Ceres Allé 1
8100 Århus C

Hvidtølsbryggeriet

C.A.C.Fonden
Agerøvej 49, Tilst
8381 Mundelstrup

Helsingør Theater

Danisco Cultor
Edwin Rahrs Vej 38
8220 Brabrand

Brændevins-
brænderiet og Bageriet

De post- og telegrafhistoriske
Samlinger i Aarhus
Århus Hovedpostkontor
Banegårdspladsen
8000 Århus C

Aabenraahuset

Den danske Boghandlerforening
Siljengade 6
2300 København S

Bogladen

Den Danske Bank A/S
Kannikegade 4
8100 Århus C

Kannikegadehuset

EL:CON Elinstallation A/S Finlandsgade 20 8200 Århus N	Fichs Gaard
Falck-Securitas A/S Jens Baggesens Vej 53 8200 Århus N	Aarhus Mølle, Maltmøllen
Frisko Sol Is A/S Blomstervej 70, Tilst 8381 Mundelstrup	Allinghuset, Simonsens Have
Handskemagerlauget i Danmark Grøndals Parkvej 26 2720 Vanløse	Handskemageren
C. Haugsted & Søn A/S Rosenkrantzgade 17 8000 Århus C	Vandmøllen
Museumsinspektør, cand. mag. Ebbe Johannsen Augustenborggade 23 8000 Århus C	Ovnsamlingen i Trestøkværkhuset
Julemærkefonden Brolæggerstræde 14 1158 København K	Aabenraahuset
Jysk Guldsmedeforening Algade 46 9700 Brønderslev	Guldsmedens værksted
Morgenavisen Jyllands-Posten Grøndalsvej 3 8260 Viby J	Povl Pops Hus, Apoteket
Arkitektfirmaet Kjær & Richter A/S Mejlgade 7 8000 Århus C	Vandmøllen

Aktieselskabet Korn- og Foderstof Kompagniet Grøndalsvej 1 8260 Viby J.	S.M. Holsts Gaard, Forhuset
Svend Erik Laursen as Chr. X's Vej 106 8260 Viby J	Vandmøllen
Lions Klubberne Lystrup og Århus-Marselisborg Postboks 77 8520 Lystrup	Mansardhuset
Mammens Emballage A/S Axel Kiers Vej 13 8270 Højbjerg	Lille Rosengaarden
Tømmerfirma Marstrand Nielsen Sylbækvej 31 8230 Åbyhøj	Vandmøllen
McDonald's Familierestauranter Viby Ringvej 17 8260 Viby J	Hattemageren
Naturgas Midt/Nord Hjulgagervej 21 8800 Viborg	Gaslys
Novo Nordisk A/S Novo Allé 2880 Bagsværd	Apotekerhaven m/ Simonis Lysthus
OK a.m.b.a. Tømmervejen 5-7 8260 Viby J	Sønderborghuset, Havbogade 29
Knud Pedersen A/S City Vest 8220 Brabrand	Frands Hansens Hus

Post Danmark Postområde Århus Banegårdspladsen 1A 8100 Århus C	Postladen
Erik F. Qvist A/S Marselis Boulevard 125 8000 Århus C	Vandmøllen
Realkredit Danmark Åboulevarden 69 8100 Århus C	Århus Mølle
MalerHuseT Sjøreen & Co. a/s Jens Baggesens Vej 41 8200 Århus N.	Vandmøllen
Skandinavisk Tobakskompagnis Gavefond Tobaksvejen 4 2860 Søborg	Tobaksspinderiet, Tobaksladen
Steff Houlberg Bragesvej 18 4100 Ringsted	Musiktribunen, Simonsens Have
TVDanmark Århus Skanderborgvej 156 8260 Viby J	TV-reklamer
Unibank A/S Sankt Clemens Torv 2-6 8000 Århus C	Lemvighuset
AS Vesterbro Trælast Daugbjergvej 17 8100 Århus C	Aarhus Mølle, Kostald, Hestestald
Viby Jern Danmark A/S Fabriksvej 14 8260 Viby J	Smedjen

Aarhus Brandkorpsforening Ny Munkegade 15 8000 Århus C	Sprøjtehuset
Aarhus Oliefabriks Fond for almene Formål M. P. Bruunsgade 27 8000 Århus C	Valkemøllen
Aarhusianske Haandværkerlaug Aarhus Haandværkerforening Klostergade 30 8000 Århus C	Haderslevhusene
Aarhusianske Haandværkerlaug Aarhus Haandværkerforening Klostergade 30 8000 Århus C	Lille Rosengaarden
Aarhus Stiftsbogtrykkerie Søren Nymark Vej 1 8270 Højbjerg	Bogtrykkeriet
Lise Aarsleff Aaby Bækgaards Vej 5 8230 Åbyhøj	Skolen
Århus og Omegns Biavlerforening Tranbærvej 11 8220 Brabrand	Bistaderne
Århus Stiftstidende A/S Olof Palmes Allé 39 8200 Århus N	Borgmestergaarden

Åbningstider og arrangementer 2001

Januar

Museet har lukket 1. januar, men er åbent alle øvrige dage
11-15 – Købmandsgårdens kolonial holder åbent –
Juleudstillingen 'Dansk jul i 300 år' varer frem til 6. januar –
Traktørstedet Simonsens Have er åbent frem til 6. januar.

Februar

Museet er åbent 10-16 – Købmandsgårdens kolonial holder
åbent – Aktiviteter for børn i uge 7 – Traktørstedet
Simonsens Have er åbent i uge 7.

Marts

Museet er åbent 10-16 – Købmandsgårdens kolonial holder
åbent – Traktørstedet Simonsens Have er åbent i weekenden
– Vennedage for Den Gamle Bys Venner 31. marts og 1.
april.

April

Museet er åbent 10-17 – Museumsbutikken og
Købmandsgårdens kolonial holder åbent – Traktørstedet
Simonsens Have er åbent dagligt – Kørsel med kapervogne
starter i påsken og herefter kører de dagligt – Bagerbutikken
holder åbent i påsken – Vennedag for Den Gamle Bys
Venner 1. april.

Maj

Museet er åbent 10-17 – Museumsbutikken og
Købmandsgårdens kolonial holder åbent – Traktørstedet
Simonsens Have er åbent dagligt – Kapervognene kører
dagligt – Fra 2. maj er der åbent i Gartneriet – Fra 15. maj
er der også åbent i Bogladen og i Bagerbutikken –
Sommerens promenadekoncerter hver søndag i Simonsens
Have første gang 20. maj.

Juni

Museet er åbent 9-18 – Museumsbutikken, Bogladen, Købmandsgårdens kolonial, Bagerbutikken og Gartneriet er alle åbne – Traktørstedet Simonsens have er åbent dagligt – Kapervognene kører dagligt – Tonica Levende Musikmuseum 17. juni – Promenadekoncerter hver søndag i Simonsens Have.

Juli

Museet er åbent 9-18 – Museumsbutikken, Bogladen, Købmandsgårdens kolonial, Bagerbutikken og Gartneriet er åbne – Traktørstedet Simonsens Have er åbent dagligt – Kapervognene kører dagligt – Promenadekoncerter hver søndag i Simonsens Have – Børneaktiviteter.

August

Museet er åbent 9-18 – Museumsbutikken, Bogladen, Købmandsgårdens kolonial, Bagerbutikken og Gartneriet holder åbent – Traktørstedet Simonsens Have er åbent dagligt – Kapervognene kører dagligt – Promenadekoncerter hver søndag i Simonsens Have.

September

Museet er åbent 10-17 – Museumsbutikken, Bogladen og Købmandsgårdens kolonial holder åbent – Festuge for hele familien fra 1. til 9. september – Traktørstedet Simonsens Have er åbent dagligt – Kapervognene kører dagligt – Promenadekoncerterne i Simonsens Have afsluttes sidste søndag i Festugen – Gartneriet holder åbent sidste dag 14. september og Bagerbutikken holder åbent sidste dag 15. september.

Oktober

Museet er åbent 10-17 – Museumsbutikken og Købmandsgårdens kolonial holder åbent – Bogladen er åben til og med efterårsferien – Bagerbutikken er åben i efterårsferien – Traktørstedet Simonsens Have er åbent dagligt – Kapervognene kører til og med efterårsferien – Særlige arrangementer for børn i efterårsferien.

November

Museet er åbent 10-16 – Museumsbutikken og Købmandsgårdens kolonial holder åbent – Traktørstedet Simonsens Have er åbent dagligt.

December

Museet er åbent 10-16 dog lukket 24. og 25. samt 31. december – Museumsbutikken, Bogladen og Købmandsgårdens kolonial holder åbent – Traktørstedet Simonsens Have er åbent dagligt – Kapervognene kører hver adventsøndag – Bagerbutikken har åbent i weekenden frem til jul – Den Gamle Bys årbog udkommer i begyndelsen af december – Juleudstillingen 'Dansk jul i 300 år' åbner første weekend i advent – Lions julemarked afholdes første weekend i december – Den Gamle Bys museumsmarked afholdes anden weekend i december.

Ret til ændringer forbeholdes.